T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE AD AKTARMALARI ve DEYİM AKTARMALARI

DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr. Nesrin SİS

HAZIRLAYAN
Pınar MUMCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA-2008

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz Yüksek Lisans öğrencisi Pınar MUMCU tarafından Yrd.Doç.Dr. Nesrin SİS danışmanlığında hazırlanan "Türkmen Atasözlerinde Ad Aktarmaları ve Deyim Aktarmaları" adlı bu çalışma, Jürimiz tarafından Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN	**: Yrd.Doç.Dr. Nesrin SİS**
ÜYE	**: Yrd.Doç.Dr. Filiz KIRBAŞOĞLU**
ÜYE	**: Yrd.Doç.Dr. Muhittin ÇELİK**

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…./…./2008

Prof.Dr. S. Kemal KARTAL

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
KISALTMALAR III
ÖN SÖZ V

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

ATASÖZLERİ, TÜRK VE TÜRKMEN EDEBİYATINDAKİ YERİ

1. ATASÖZÜ 3
1. 1. ATASÖZÜ NEDİR? 3
1.2. ATASÖZLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ 5
1.2.1 Atasözlerinde Biçim Özellikleri 8
1.2.2. Atasözlerinde Kavram Özellikleri 9
1.3. TÜRK ATASÖZLERİ ve GENEL ÖZELLİKLERİ 10
1.4. EDEBİYATIMIZDA ATASÖZLERİ 11
1.5. TÜRK ATASÖZLERİ ÜZERİNE YAYINLANMIŞ ÖNEMLİ ESERLER 14
1.6. TÜRKMEN DİLİ ve EDEBİYATI 16
1.7. TÜRKMEN ATASÖZLERİ 19

2. BÖLÜM

AKTARMALAR

2. AKTARMA 20
2.1. DEYİM AKTARMALARI (METAFOR) 20
2.1.1. DEYİM AKTARMALARININ TÜRLERİ 22
2.1.1.1. İnsana Özgü Niteliklerin, Organ Adlarının, Vücutla İlgili Kelimelerin Doğaya Uygulanması 22

2.1.1.2. Doğa İle İlgili Kelimelerin İnsana Uygulanması..... 23
2.1.1.3. Somutlaştırma..... 23
2.1.1.4. Duyularla İlgili Kavramlar Arasında Aktarmalar..... 24
2.2. AD AKTARMALARI (METANOMİ) 25
2.2.1. AD AKTARMASI YAPMA YOLLARI 25
2.3. ATASÖZLERİNDE AKTARMALAR 26

3. BÖLÜM

İNCELEME

3. TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE AKTARMALAR 28
3.1. TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE DEYİM AKTARMALARI
(METAFOR)..... 28
3.1.1. İnsana Özgü Niteliklerin, Organ Adlarının, Vücutla İlgili
Kelimelerin Doğaya Aktarımı..... 28
3.1.2. Doğayla İlgili Kelimelerin İnsana Uygulanması..... 37
3.1.3. Somutlaştırma..... 58
3.1.4. Duyularla İlgili Kavramlar Arasında Aktarmalar..... 130
3.2. TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE AD AKTARMASI
(METANOMİ) 132
SONUÇ..... 144
KAYNAKÇA..... 147
METNİN FOTOKOPİSİ 152

ÖZET

Atasözlerimiz hem onları oluşturan kaynak nedeniyle halk edebiyatının hem de çoğu bir cümleyle koca bir hayat tecrübesini ifade edebilme gücüne sahip olması nedeniyle "anlam bilim (semantik)" in çalışma alanına giren önemli kültür ögeleridir.

Bu çalışma "atasözü" kavramı, özellikleri, Türk ve Türkmen edebiyatındaki yeri ile "ad aktarmaları(metafor)","deyim aktarmaları(metanomi)" kavramlarının ne olduğu,Türkmen atasözlerindeki kullanımları ve metnin fotokopisinden oluşmaktadır.

"GİRİŞ" kısmında dil-kültür-atasözü ve toplum ilişkisi üzerinde durduk.

Birinci bölüm olan "Atasözleri, Türk ve Türkmen Edebiyatındaki Yeri" nde "atasözü"nün ne olduğu, özellikleri ve edebiyatımızdaki yerine değindik. Bu bölümü, Türkmen dili, edebiyatı ve atasözleri ile bitirdik.

İkinci bölüm " Aktarmalar "da, "deyim aktarması (metafor)", "ad aktarması (metanomi)" hakkında bilgi verdik, bu aktarmalarla ilgili farklı görüşlere yer verdik ve aktarmaların atasözlerindeki kullanımı üzerinde durduk.

Üçüncü bölüm olan "İnceleme" bölümünde, aktarmaların Türkmen atasözlerindeki kullanımını inceledik.

Sonuç, kaynakça, metnin fotokopisi ile çalışmamız sona ermektedir.

Daha önce örnekleri yeterli sayıda olmayan bu çalışmayla Türklerin ve Türkmenlerin en önemli kültür varlıklarından biri olan atasözlerini ele alarak anlam bilim açısından önemli bir kaynak oluşturmayı, böylece bu alanda çalışma yapanlara yararlı olmayı amaçladık.

ABSTRACT

Our proverbs are important cultural elements related to both semantics, as they express the whole experience of life in one sentence, and folk literature as they form the source of them.

This study consists of 'the concept of proverb',its features, its role in Turkish and Turkomen literature, what the metaphors and metanomy concepts are, the usages of Turkish and Turkomen proverbs and the copy of the text.

In the '*Introduction Part*',we dealt with the relationship between language-culture-proverb and society.

In the first section*'Proverbs and Their Place in Turkish and Turkomen Literature'* we wrote about what the proveb is, its characteristics and the role of the proverbs in our literature. We ended this section with the Turkomen language, literature and proverbs.

In the second section '*Citations*',we gave information about metaphor and metanomy, we mentioned different point of views related to these citations, and we wrote about the usage of citations in proverbs.

In the third section '*Going Over'*,we went into the usage of citations in Turkomen proverbs.

Our study ended with the conclusion, bibliography and the copy of the text.

Before that there were no enough examples on this subject; so
by considering the proverbs which are one of the most important cultural values of Turkish and Turkomen people. we aimed to have an important resource for semantics, and help people, who have been studying in this field.

KISALTMALAR

a.g.e.	**:** Adı geçen eser
a.g.m.	**:** Adı geçen makale
AKM	**:** Atatürk Kültür Merkezi
Ank.	**:** Ankara
Arp.	**:** Arapça
Arş.	**:** Araştırma
bkz.	**:** Bakınız
Bas.	: Basımevi
Bşk.	**:** Başkanı, Başkanlığı
d.	**:** Deyim
Çev.	**:** Çeviren
Dağ.	**:** Dağıtım
DTC	**:** Dil Tarih Coğrafya
Ens.	**:** Enstitüsü
Fak.	**:** Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
Kom.	**:** Komisyon
KTB	**:** Kültür ve Turizm Bakanlığı
MEB	**:** Millî Eğitim Bakanlığı
s.	**:** Sayfa
T.	**:** Türkmen
TDK	**:** Türk Dil Kurumu
TEV	**:** Türk Edebiyatı Vakfı
Trkç.	**:** Türkçesi
TTK	**:** Türk Tarih Kurumu
Üniv.	**:** Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
vb.	**:** ve benzerleri
vd.	**:** ve diğerleri

vs.	**:** ve saire
Yay.	**:** Yayınları
zik.	**:** Zikreden

ÖN SÖZ

İnsanı insan yapan düşünce gücünün en önemli ürünü "**dil**"dir.

Türkçe kadar güçlü olan bir dilin kültür hazinesinin en değerli cevherlerinden biri de hiç şüphesiz "**atasözleri**"dir. Dilin sahip olduğu o büyük güç "en az çaba" ilkesiyle oluşturulan ve çoğu zaman tek bir cümleden meydana gelen atasözlerinde kendini en iyi biçimde göstermektedir.

Atasözlerinin, bir milletin geçmişiyle ilgili bilgi vermesinin yanında o milletin dünya üzerindeki diğer milletlerle benzer ya da farklı yönlerini de bulmamızı sağladığını görürüz.

Her ne kadar geçmişle, yaşanan günde ortaya çıkan hayat verileri ile geleceğe köprü atılmasında en önemli araçlardan biri olarak kabul edilen "halk bilimi"nin konu alanı içinde yer alsa da atasözleri, sahip oldukları anlatım gücü ve anlam derinliğiyle dil biliminin de üzerinde durduğu yapılardır.

Atasözleri, geçmişte ve bugün, dünya üzerindeki en önemli dillerden biri olan Türkçe'nin hem yapı hem anlam yönünden kendini gösterdiği kavramlardır.

Atasözleri, daha önce belirtilen özellikleriyle, sadece bizim değil, dünya üzerinde sağlam bir geçmişe sahip olan birçok milletin de en değerli kültür ögeleridir.

Hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri anlaşılır şekilde, dilimizin zenginliklerini kullanarak, bazen bir fıkra kılığında, söz ve yazı ile gelecek nesillere aktaran bu "hikmetli cümleler"in karşımıza kimi zaman nazım, kimi zaman nesir her iki şekilde çıktığını görürüz.

İster nesir, ister nazım şeklinde olsun, atasözlerine en az kelimeyle en fazla anlam ifade etme özelliğini kazandıran "edebî sanatlar"dır. "Teşbih, kinâye, tezat, hüsn-i tâlil, tevriye, seci, tenasüp v.b." aralarında yer aldığı bu edebî sanatlar içinde, atasözlerinde ayrı bir yeri olan iki sanat karşımıza çıkar: "deyim aktarmaları (metaforlar)" ve "ad aktarmaları (metanomiler)".

Biz bu tezle anlam bilim (semantik) açısından Türk atasözlerinde de önemli bir yeri olan aktarmaların Türkmen atasözlerindeki kullanımını ele aldık.

3115 tane Türkmen atasözü* üzerinde yapılan bu çalışmanın, anlam bilim açısından Türkmen dili ile ilgili çok daha ayrıntılı ve anlaşılır bir kaynak olmasını,

atasözlerinde yapılacak anlam incelemesi ile semantik ve dil bilim çalışmalarına katkı sağlamayı umuyoruz.

Günümüzde, ulaşım ve iletişim araçlarının, bölgeler arasındaki ayrılıkların yanında ülkeler arası farklılıkların da gittikçe azalmasını sağladığını, bu imkânlar sayesinde birbirleriyle kültür ortaklığı bulunan milletlerin birbirleriyle benzerliklerinin daha fazla farkına vardığını görüyoruz.

Biz, Türkiye Türkçesi'yle beraber Oğuz grubu yazı dillerinde yer alan ve Türk dilinin Güney – Batı lehçeleri arasında bulunan Türkmen Türkçesi'nin dilimize yakınlığını, atasözlerini incelerken bir kez daha gördük. "Türkmen Türkçesi her ne kadar XIII.- XV. yüzyıllarda Kıpçakçanın etkisinde kalmış" [1] sa da XVII. yüzyılda oluşan klâsik Türkmen yazı dilinden günümüz Türkmen yazı diline kadarki gelişim evresinde, söz varlığındaki kimi farklı kelimelerin dışında, Türkmen dilinin Türkiye Türkçesi'yle oldukça benzer olduğunu söyleyebiliriz.

Yaptığımız, Türkiye Türkleri ile ortak bir kökene, buna bağlı olarak tamamen aynı olmasa bile taban tabana zıt da olmayan - ortak bir kültüre sahip Türkmen Türkleri'nin kültür hazinelerinden biri olan "atasözleri" hakkındaki araştırma bize Türk ve Türkmen atasözleri arasında bir mukayese imkânı sağlarken, sözü edilen, kültür ortaklığına sahip bu iki toplumun kültürel zenginliğini, toplumsal açıdan su yüzüne çıkarma bakımından sağlam bir adım niteliği taşımaktadır.

İncelememiz bize Türkmen atasözlerinin yapı ve kuruluş özelliklerinin yanında sosyal yaşam ve hayata bakış açısından da Türkiye Türkleri ve Türkmenler' in sahip oldukları yakın anlayışı göstermiştir.

Çalışmamızda B. Mämmetyazov ile N. Esenmıradov tarafından hazırlanmış olan "Türkmen Nakılları ve Atasözleri" adlı eserde (Mämmetyazov, v.d. 1983) bulunan 3115 atasözünü "deyim ve ad aktarmaları" açısından inceledik. Bu çalışmayı yaparken faydalandığımız ve konuyla ilgili olan kaynakları kaynakçada gösterdik.

Atasözlerinin Türkiye Türkçesi'ne aktarmaları hemen altlarında verildiği için ayrıca bir sözlük oluşturmaya gerek duymadık.

---

[1] DİLÂÇAR, Agop; Türk Diline Genel Bir Bakış, TTKY, Ank. 1964, s. 98.

* Söz konusu atasözleri, " B. Mammetyazov, N. Esenmıradov; Türkmen Nakılları ve Atalarsözi, Aşkabat Ilım Yay., Aşkabat 1983" adlı eserin Yrd.Doç.Dr. Nesrin SİS tarafından yapılan yayınlanmamış transkripsiyon ve Türkiye Türkçesine çevirisi sonucu oluşturulan çalışmadan temin edilmiştir.

Çalışmamızın "GİRİŞ" kısmında dil – kültür – atasözü ve toplum ilişkisini ele aldık.

Birinci bölüm olan "ATASÖZLERİ, TÜRK ve TÜRKMEN EDEBİYATINDAKİ YERİ" kısmında "atasözü" terimi üzerinde durduk.Bu bağlamda "atasözleri"nin genel özellikleriyle beraber biçim ve kavram özellikleri hakkında bilgi verdik ve Türk atasözlerinin genel özelliklerine ve edebiyatımızda kullanımına değindik. Giriş bölümünü, Türk atasözleriyle ilgili önemli eserleri verdikten sonra Türkmenler, dilleri, edebiyatları ve atasözleri ile sona erdirdik.

İkinci bölümde "AKTARMALAR" üzerinde durduk. "Deyim aktarması (metafor)" ve "ad aktarması (metanomi)" hakkında bilgi vererek bu sanatların türlerini açıkladık. Anlam bilgisi açısından oldukça önemli olan aktarmalar hakkında bilgi verdikten sonra bu sanatlar üzerindeki farklı görüşlere de yer verdik. İkinci bölümün son kısmında "atasözlerinde" aktarmalar konusunu ele aldık.

Tezimizin üçüncü bölümü olan "İNCELEME" bölümünde aktarmaların Türkmen atasözleri içindeki kullanımını inceledik.

Çalışmamız, sonuç, kaynakça ve metnin fotokopisi ile sona ermektedir. Daha önce örnekleri yeterli sayıda olmayan bu çalışmayla, ortak bir köke bağlı iki milletin, en önemli kültür varlıklarından biri olan atasözlerini ele alıp anlam bilim açısından önemli bir kaynak oluşturarak bu alanda çalışma yapanlara yararlı olacağımız inancındayız.

Çalışmanın her aşamasında yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Nesrin SİS'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda bu çalışmayı gerçekleştirirken bizden yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasan KAVRUK'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Pınar MUMCU

MALATYA - 2008

GİRİŞ

Bizler bir millet hakkında bilmek istediğimiz hemen her şeyi onun dilinin, geçmişinden bugününe gösterdiği değişim ve gelişiminden rahatlıkla öğrenebiliriz.

"İnsanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen 'dil'dir. 'Dil' bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri belirten, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyülü bir varlıktır."[2]

Bizim dilimiz Türkçe ise geçmişi Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Rusça gibi dillerden daha eskilere uzanan, VII.-VIII. yüzyıllara ait belgelerinde bile gelişmiş, sanatlı bil dil görünümü sunan, Asya'nın en kuzeyinden, Sibirya'nın Buz Denizi kıyılarından Avrupa içlerine kadar uzanan, bugün bile Asya'da, Avrupa'da aşağı yukarı 150 milyon kişinin konuştuğu çeşitli lehçeleriyle, yaygın güçlü bir dildir. Bu dilin Yakutça, Çuvaşça gibi çeşitli lehçeleri bile birer dil durumuna gelmiştir.[3]

Bu kadar köklü olan dilimizin sahip olduğu, tarihimiz boyunca kimi zaman "sav", kimi zaman "mesel", "darb-ı mesel" kimi zaman da "atalar sözü" olarak adlandırılan birer dil mucizesi olarak kabul edilen "**atasözleri",** bugün atalarımızın çeşitli vesilelerle kazandıkları tecrübelerin birer yansıması olarak bizlerin yolunu aydınlatmaya devam eden önemli kavramlar olarak karşımıza çıkar.

Türkler'in, gelenekle yerleşmiş bir atasözü anlayışı vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Toplumun yüzlerce denemeden sonra ortaya çıkan düşüncelerinden, edinimlerinden doğarlar ve ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözüyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük yargıçtır.[4]

"En az sözle en fazla anlam ifade edişin birer şaheseri"[5] olan atasözleri, yersiz ve gereksiz tek kelime bile barındırmayarak doğdukları toplumun sosyal, ekonomik, kültürel v.b. birçok varlığından, hayata bakışına birçok özelliği hakkında bizlere bilgi verebilecek niteliktedir.[6]

---

[2] AKSAN, Doğan; Her Yönüyle Dil, TDK Yay., Ank. 2000, s. 11.
[3] AKSAN, Doğan; Türkçenin Gücü, Bilgi Yay., Ank. 2005, s. 9.
[4] AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Yay., İst. 1988, s. 15.
[5] KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı, T. E. V. Yay., İst. 1994, s. 80.
[6] ELÇİN, Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, K. T. B. Yay., Ank. 1981, s. 625.

Dilimizi, "Türkçenin Gücü" adlı eserinin ön sözünde "Bu benim anadilim bir denizdir; derinliğiyle, gözün erişemeyeceği genişliğiyle, sınırsız gücü, güzellikleriyle… Dibinde gün görmemiş inciler yatar; üstünde binbir rengin çalkantısı var. Bu benim denizim Türk insanının işçiliğinin, duyma, düşünme, gücünün, dünyayı görüşünün en iyi yansıtıcısıdır; onun çektiklerini, duyduklarını, özlediklerini dile getirir. Türkçe'ye eğiliniz, tek tek sözlerine bakınız; onlarda Türk'ün bilgeliğini görecek; yüzyıllar boyunca doğayla iç içe geçen yaşamını öğrenecek; sevgisini, yaradılışının yüksek değerlerini sezinleyecek; bu sözlerin çoğunda şiir tadı bulacaksınız. Bunların yanı sıra insana, doğaya, yaşama ilişkin binlerce gözlem çıkacak karşınıza…"[7] şeklinde ifade eden Doğan Aksan'ın ne kadar haklı olduğunu atasözlerimiz bizlere kanıtlar.

Bizler, dilimizin bütün güzelliklerine ve gücüne, ister Türkler'e ister Türkmenler'e ait olsun, duyduğumuz her atasözünde tekrar tekrar şahit oluruz.

[7] AKSAN, Doğan; Türkçenin Gücü, Bilgi yay., Ank. 2005, s. 9.

1. BÖLÜM

ATASÖZLERİ, TÜRK ve TÜRKMEN EDEBİYATINDAKİ YERİ

1. ATASÖZÜ

1. 1. ATASÖZÜ NEDİR?

"Halkbilim Sözlüğü"nde "atasözü" kavramı; "Halkın, doğal ve toplumsal olaylarla ilgili kanıtlarını belirleyen özlü, kısa, geleneksel halk anlatımı." olarak tanımlanır. Anlatımın genellikle uyaklı, benzer, karşıt anlamlı ve eş sesli sözcüklerle sözcük oyunlarından oluştuğu belirtilmiştir.

"Türkçe Sözlük"te ise "atasözü"; " Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbımesel." anlamıyla yer alır.

Şükrü ELÇİN, "Halk Edebiyatına Giriş" adlı eserinde "atasözü" kelimesinin geçirdiği aşamaları şöyle açıklar:

"Eski Türkçe'de, Göktürk Abideleri'nde, Uygurlar'dan kalma eserlerde, XI. asırda Karahanlılar devrinde Doğu ilinde, "söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey" mânâlarına gelen ve "sa-" fiilinden türemiş "sab, sav" kelimesi, XIV. asırda da İslâm tesirindeki Kıpçak sahasında görülür.

Bugün yalnız Çuvaşça'da "çap" şekli ve sesi ile "şan, şöhret" mefhumlarına ad olan kelime, Göktürkçe'de "öğüt" fikri ile genişlemiş, Turfan metinlerinde açıkça "atalar sözü" için kullanılmıştır.

Göktürkler'de ve hatta daha önceki devirlerde aynı mânâya geldiği muhakkak olan "sav"ı Kaşgarlı Mahmut'un "mektup", "hikâye", "tarihî hâdise" anlamları yanında atalardan kalma öğütleri ifade maksadıyla tespit ettiğini biliyoruz.

XI. asırda "sav" yanında klâsik İslamî Türk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan "Kutadgu Bilig"de Yusuf Hâs Hâcib, Arap ve belki de İran tesiri ile yazı dilinde "mesel" tabirini kullanır. Habeşçe "mesl, mesâle"; Ârâmîce "meslâ" ve "mâsâl" sözü, Arapça'da "masal, mesel" ve çokluğu "emsal" olarak "mukayese ve karşılaştırma" mânâsından "atalar sözü" mefhumuna doğru genişlemiş, Fars ve Türk yazı dillerine geçtikten sonra halk diline de kısmen inmiştir.

Kelimenin "mesel, durûb-i emsâl, darb-ı mesel" şekillerini XX. yy. başlarına kadar yazılmış muhtelif türlerdeki edebî ve fikrî eserlerde görmek mümkündür." [8] ("darb=vurmak, irad etmek, söylemek, taşı gediğine koymak" mânâlarına gelmektedir. Darb-ı mesel (Arp.) "bir meseli, savı ifade etmek, sırası gelince söylemek" mânâsındadır.[9])

Anadolu'da Oğuz lehçesi ile yazılmış bazı derleme eserlerde ve umumiyetle Batı Türkleri arasında Türk kökünden gelen "atalar sözü" tâbiri yaygındır. Bunu bugün için XV. asırdan itibaren takip edebiliyoruz.

Veled Çelebi'nin yayınladığı "Kitâb-ı Atalar" (1885/1480), Berlin'deki Hâzihi-r risâlet-i min kelimât-ı Oğuz nâme el meshur bi atalar sözü" ve 885'te yazılıp İstanbul'da 932/1526'da kopya edilen Paris Millî Kütüphanesi'ndeki "Kitâb-ı atalar" ve 17.-18. asırlar halk şairi Levnî'nin 1282 tarihli bir cönkte kayıtlı destanı örnek olarak verilebilir.

Bugün Anadolu halkı, Bulgaristan ve Batı Trakya Türkleri, Yugoslavya, Kıbrıs ve Rodos'ta yaşayan Türkler, kısmen Osmanlı tesiri ile Kırım, Azerbaycan ve Irak Türkleri bu tâbiri devam ettirmektedirler. Son yarım asırda Türkiye'de "atasözü", "atasözleri" şekilleri yaygın hale gelmiştir. Ayrıca Anadolu'da, meselâ İçel'de söylenen "deyişet" gibi söylenişlerine de rastlanmaktadır.

"Xohono" (kendilerine "Saha" adını veren Yakutlar tarafından); "takmak" (Tobollar tarafından); "ülgercomak" (Tuvalar tarafından); "takpak" (Sagaylar tarafından); "söpsek" (Ruslarca "Hakas Cumhuriyeti" adı altında birleştirilen Sagaylarla birlikte Kaşlar'da, Kızıllar'da, Koyballar'da) sözcüğün kullanılan diğer halleridir.

Kazanlar gibi Orta Asya Türkleri ile İdil boyundan olanlar ve Başkurtlar ile Kırım çevresinin bir kısmı Arapçadan gelen "makal"ı kullanmaktadır.[10] Doğu Türkistan'da "tabma", Kazan ve İdil yöresinde ise "comak" atasözünü ifade eden

---

[8] ELÇİN, Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, KTB. Yay., Ank. Eylül 1986, s. 623.
[9] TÜRK ATASÖZLERİ ve DEYİMLERİ – I, Millî Kütüphane Başkanlığı MEB. Bas., Ank. 2001, s.VI.
[10] ELÇİN, Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, KTB Yay., Ank. Eylül 1986, s. 624.

diğer sözcüklerdir.[11] Büyük bir kısmı Türkistan, İran ve Afganistan'da yaşayan Türkmenler ise hem "makal" hem de "nakıl"ı kullanmaktadır.[12]

"Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu" nda "atasözü" kavramının şu terimlerle karşımıza çıktığını görürüz:

Azerbaycan Türkçesi: atalar sözü; Türkmen Trkç.: ataları sözi ~ nakil; Gagauz Trkç.: söleyiş; Özbek Trkç.: maqo'l; Uygur Trkç.: maqal; Tatar Trkç.: mäqal' ~ babalar süze; Başkurt Trkç.: mäqäl; Kmk.: atalarsözü ~ata sözü; Krç. – Malk.: nart söz ~ ata-babalanı sözleri; Nogay Trkç.: ata söz~takpak; Kazak Trkç.: makal; Kırgız Trkç.: makal; Alt.: kep sös; Hakas Trkç.: söspek ~ adalar sözî; Tuva Trkç.: üleger tomak; Şor Trkç.: çajılgı sös; Rusça: poslovitsa.

Maddî şekli bir hareket noktası yapan ve ilk söyleyicilerini tespit edemediğimiz bu dil mahsülleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlâk, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek – görenek ile tabiat hâdiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhastan mücerrede giden bir yolla, bâzen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir.[13]

Şinâsi'nin, atasözlerimizle ilgili önemli eserlerimizden biri olarak kabul edilen "Durûb-i Emsâl-i Osmaniyye"sinin "Mukaddime (ön söz)" bölümünde söylediği gibi bu kalıplaşmış değerli sözler bir "hikmetü'l-âvâm (halk hikmeti)"dır ve bir milletin "mahiyyet-i efkârı (düşüncelerin aslı, iç yüzü)"na delâlet eder.

1.2. ATASÖZLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

"Bir atasözü, ilk kez belli bir kişinin bir hayat olayını kendine göre değerlendirmesiyle ortaya çıkar."[14]

Her dilde, o dili konuşan ulusun yaşamda edindiği deneyimleri, vardığı yargıları o ulusun bilgeliğini yansıtan atasözleri bulunur.[15] "Her dilde atasözleri ve deyimler vardır. Toplumbilim, ruhbilim, eğitimbilim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlâk, folklor,… gibi birçok konuyu ilgilendiren ve birçok yönden inceleme konusu

[11] KARADAĞ, Metin; Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Akademi Yay., Balıkesir Şubat 1996, s. 344.
[12] ELÇİN, Şükrü; a.g.e., s. 624.
[13] ELÇİN, Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, KTB Yay., Ank. Eylül 1986, s. 625.
[14] PAR, Arif Hikmet; Örnekli-Açıklamalı Atasözleri, Serhat Dağ. Yay., İst. 1982, s. 5.
[15] AKSAN, Doğan; Anadilimizin Söz Denizinde, Bilgi Yay., Ank. Şubat 2002, s. 141.

edilmeye değer olan bu ulusal varlıklar, deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram güzelliği bakımından pek önemli dil yapılarıdır."[16]

"Atasözleri, beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenîleşmiş törelerdir…

Her ulusun kendi yaratılışına ve yapısına uygun bir kanunu olduğu gibi yine kendisine has duygusu, zevki, edebiyatı ve halk edebiyatının en zengin kısmını teşkil eden atasözleri vs. vardır. Ancak, bu nevî fikir mahsulleri arasında bir kavmin, ulus haline yükselişinin eskiliğini, ilk çağlardaki kültür ve medeniyet seviyesini, hasılı her bakımdan bütün benliğini tam mânâsıyla aksettirebilen başlıca aynalardan biri de şüphesiz ki atasözleridir."[17]

Bizler, bir milletin tarihsel gelişimini öğrenmek istersek başvurabileceğimiz en önemli kaynaklardan birinin atasözleri olduğunu görürüz. Gelişim evrelerinde karşılaşılan her olayın bir şekilde millete ait olan atasözlerine yansıdığını, savaşlarda, barış zamanlarında, devlet yönetimindeki aksaklıklarda, halkın kendi içinde yaşadığı sorunlarda…v.s. bu durumlardan çıkardığı derslerin, yaptığı eleştirilerin, kazandıklarının atasözlerinde vücut bulduğu âşikârdır.

Görürüz ki ister Türk kültürüne ait olsun ister dünya milletlerinin kültürüne, genel anlamda atasözlerinin değişime dayanan çok güçlü dil ve anlam özellikleri bulunmaktadır.

Atasözlerinin belirgin özellikleri arasında şunlar sayılabilir:

- Kısalık ve özlülük
- Tarafsızlık
- Genelleştirme
- Sürekli gözlem
- Ders ve öğüt verme
- Kılavuzluk, yol göstericilik
- Gelenek ve görenekleri yansıtma
- Halk inanışları
- Gerçekçilik

---

[16] AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri Sözlüğü, İnkılap Yayınları, İst. 1993, s. 13.
[17] DİLÇİN, Dehri; Edebiyatımızda Atasözleri, TDK Yay., Ank. 2000, s. XV.

- Eleştiri, yergi ve alay

- Mecazlı anlatım

- Sanatlı anlatım[18]

Atasözlerini, Pertev Naili Boratav, "1. Asıl atasözleri, 2. Atasözü değerinde deyimler" olmak üzere ikiye ayırır ve "asıl atasözleri"nin özelliklerini şöyle sıralar:

a. Bir yargıyı ya da bir gözlemi kapsayan atasözleri. Davranış kuralı, ders verme amacı güden öğretici atasözleri

b. Dolambaçsız, açık bir öğüt veren atasözleri

c. Fıkra edası taşıyan atasözleri[19]

"Atasözleri, doğruca akıl ve mantığımıza seslenirler. Hepsi bir dünya görüşünü ve hayat dersini kapsamaktadır.

Atasözleri yüzlerce defa denenmiş gerçekleri ifade ederler. Bu yüzden onları çürütmek ve yalanlamak pek kolay olmaz. Ne var ki bazı atasözleri birbirine zıt görünen fakat aynı derecede doğru hikmetleri, durumları ifade ederler; ancak bunların kullanılış yerlerinin farklı olduğu unutulmamalıdır.

Kökleri tarihin bilinmeyen çağlarına kadar uzanan atasözleri, onları yaratan ve babadan oğula geçiren halkın öz düşüncesini yansıtmaktadır. Bir milletin her türlü cemiyet ve fert meselelerine bakışı atasözlerinde görülür. Ne var ki hemen bütün milletlerde benzer mânâlara gelen atasözleri de vardır. Bu hal, kavimler ve soylar arasında eski ve bilinmeyen manevi ilişkileri göstermektedir. Ayrıca hangi milletten olursa olsun insan düşünüşünün çok defa aynı noktalarda birleştiği de şüphesizdir.

Atasözleri, halkın yüzyıllar boyu sürüp gelen ahlâk ve hayat öğretmenleri ve eğitim araçlarıdır.

Halk, kendi diliyle söylenen bu seçkin felsefe parçalarına büyük önem vermiştir."[20]

"Atasözleri, herhangi bir fikri veya hükmü tasdik etmek yahut tenkit etmek için, 'muhakeme edilmeksizin' meşruiyeti sosyal ve kültürel değerlerce onaylanmış, en uygun araçtır. Atasözlerinin temel işlevi de budur."[21]

---

[18] PAR, Arif Hikmet; Örnekli-Açıklamalı Atasözleri, Serhat Dağ. Yay., İst. 1982, s. 7.
[19] KARADAĞ, Metin; Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Akademi Yay., Balıkesir Şubat 1996 s. 351.
[20] KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı, TEV Yay., İst., 1994, s. 80.

Halk bilimci R. Abrahams'ın (1972) tespitleriyle atasözleri, günlük konuşmalardan olduğu kadar, eğitimin daha yüksek yapılaşmış durumlarından ve hukukî işlemlerden doğan kısa, nükteli geleneksel ifadelerdir. Her atasözü sürekli tekrarlanan bir soruna, gelenekselleşmiş ve sosyokültürel olarak kabul edilmiş çözüm sunan bir yaklaşımın ifadesidir. Kendi kendine yeterli ve ortaya çıkması sadece bir iletişim olayına bağlı olan bir görüş açısı ve meselenin çözümüne yönelik bir strateji sunar.[22]

Atasözleri, icra edildikleri bağlamda kişisel olan bir ortamı alırlar ve onu kişisel olmayan, geleneksel kabul edilmiş bir şekle sokarak çözümü tarafsızca, bir hakem gibi getirirler.

Atasözleri, üslûp yönünden, bir dili sade ve güzel kullanışın, en az kelime ile en geniş anlamlar ifade edişin (icaz) birer şaheseridir. Bunlarda yersiz ve gereksiz tek kelime bulunmaz. Ayrıca hepsi, köyde kentte, her vakitte görülen hayvan, bitki, âlet ve nesnelere ait isim ve sıfatlarla kurulmuşlardır. Onları, ham maddelerine bakarak da vecizelerden ayırabiliriz.

Böylesine kudretle, zevkle ve îcazla ifade edilmiş olan atasözlerini kullanırken, bir kelime veya hecelerini bile değiştirmek uygun olmayacaktır.[23]

1.2.1. Atasözlerinde Biçim Özellikleri

Atasözleri üzerinde, yaptığı önemli araştırmalarla tanınan Ömer Asım AKSOY, "ATASÖZLERİ SÖZLÜĞÜ – I" adlı eserinde, atasözlerinin biçim ve kavram özellikleriyle ilgili şu önemli bilgileri verir:

1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir.

   Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine – aynı anlamda da olsa - başka sözcükler konulamayacağı gibi söz diziminin biçimi de bozulamaz.[24]
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatılır.
3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır.

---

[21] GÖÇGÜN, Önder (Kom. Bşk.); Türk Dünyası Ortak Edebiyat Tarihi, Cilt 3, AKM Bşk. Yay., Ank. 2003, s. 155.
[22] GÖÇGÜN, Önder (Kom. Bşk); a.g.e., s.157.
[23] KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı, TEV Yay., İst., 1994, s. 81.
[24] AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Yayınları, İst. 1993, s.15.

Biçim özelliklerine ait dikkat çeken bir diğer husus cümlelerde en çok kullanılan kipin geniş zaman kipi olduğudur; ancak bazen, özellikle de ders verici atasözlerinde, emir kipinin kullanıldığı görülür. Bu kipler dışındaki kiplerle oluşturulan atasözleri de vardır. [25]

Dilde, atasözleri başta olmak üzere bir dizi kalıplaşmış yani sözcüksel yapıları değişmeyen, ancak kimi dil bilgisel ögeleri (kişi, zaman, kip, özne gibi) değişebilen ögeler bir bütün oluştururlar. Bu kalıplaşmalar içinde değişmeye en dirençli olanlar atasözleridir. [26]

1.2.2. Atasözlerinde Kavram Özellikleri

Atasözlerinin kavram özellikleri şu maddelerde incelenebilir:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini – uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak – yansızca bildiren atasözleri vardır:
   - Minareyi çalan kılıfını hazırlar.
   - Araba kırılınca yol gösteren çok olur.
2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini – uzun bir gözlem sonucu olarak – belirten atasözleri vardır:
   - Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
   - Kork aprilin (nisanın) beşinden, öküzü ayırır eşinden.[27]
3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini-uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak-bildirirken bundan ders almamızı (açıkça değil dolaylı olarak) hatırlatan atasözleri vardır.
   - Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
   - Öfke ile kalkan zararla oturur.
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri de vardır.[28]
   - Çirkefe taşa atma, üstüne sıçrar.
   - Yoldan kal yoldaştan kalma.

---

[25] AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Yayınları, İst. 1993, s.16.
[26] UZUN, Nadir Engin; Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri Üzerine Bir Çalışma, Ank. 1988, s. 5.
[27] AKSOY, Ömer Asım; a.g.e., s. 17.
[28] AKSOY, Ömer Asım; a.g.e., s. 18.

5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır.
   - Korkunun ecele faydası yoktur.
   - Dil ile tarla sürmek kolay, bel ağrımaz. (T.)
6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır.
   - Dost başa bakar, düşman ayağa.
   - Kız beşikte çeyiz sandıkta…
7. Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır.
   - Ananın bahtı kızına.
   - Akacak kan damarda durmaz.[29]

1.3. TÜRK ATASÖZLERİ ve GENEL ÖZELLİKLERİ

Atasözlerinin bilinen en eski örneklerine Göktürk Kitabeleri'nde rastlamaktayız. Kül Tigin kitabesinde "sav" kelimesi "sab" biçiminde, "Tokuz Oğuz Begleri, bu sabım'ın katıgdı tıngla: Dokuz Oğuz beyleri, bu sabım'ı adamakıllı dinle" olarak geçmektedir. Aynı sözcüğe daha sonraki Uygur metinlerinde de aynı anlamla (önemli söz, nasihat) rastlarız.[30] "Dede Korkut Hikâyeleri" bu örneklerin bulunduğu bir diğer önemli kaynaktır.[31]

Türk atasözleri açısından en önemli kaynaklardan biri de 1069 yılında Kaşgarlı Mahmut tarafından oluşturulan "Divân-ü Lügâti't-Türk" adlı eserdir. Büyük Türk bilginin, 11. yüzyılda (1029), bütün Türk boylarını yıllarca dolaşarak derleyip tasnif ettiği bu Türkçe'den Arapça'ya lügât kitabından bazı sözleri tanımlamak için kaydettiği üç yüze yakın "atalarsözü (sav)" vardır ki bunların herhalde binlerce yıllık uzun bir ömre malik bulundukları muhakkaktır.[32]

"Türk atasözleri arasında (deyimler dahil) bazılarının hemen hemen tam karşılıkları dünya ve (bahusus) Batı dillerinde de mevcuttur. Bizden mi onlara geçmiş, onlardan mı bize intikal etmiş, bilinmiyor.

Fransızca birkaç örneğe bakalım:

- Il ya remède a tout hors à la mort = Ecelden başka her şeye ilaç vardır.

---

[29] AKSOY, Ömer Asım; a.g.e., s. 19.
[30] GÜZEL Abdurrahman - TORUN, Ali; a.g.e., s. 82.
[31] PAR, Arif Hikmet; a.g.e., s. 7.
[32] DİLÇİN, Dehri; a.g.e., s. 17.

(Ecele çare olmaz.)

- Il espère pècher en eau trouble = Bulanık suda balık avlamayı umar.

(Kurt dumanlı havayı sever.)

- Il faut battre le for quand il est chaud = Demiri sıcak dövmeli.

(Demir tavında iken –sıcakken- dövülür.)

- Il n'y a queles montagnes qui ne se rencontrent jamais = Birbirlerine rastlamayacak – kavuşmayacak dağlar yoktur.

(Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.)[33]

1.4. EDEBİYATIMIZDA ATASÖZLERİ

Atasözlerimiz, bizim kültür ve medeniyet hayatımızı yansıtan oldukça değerli ürünlerdir.

Kültür tarihimizin başlangıcına dayanacak kadar eski olan atasözlerimiz vardır. Oluşumunun üzeriden oldukça uzun bir zaman geçmesine rağmen bu atasözlerinden birçoğu neredeyse hiç değişmeden bugüne kadar gelmiştir; hâlâ ilk halleriyle kullanılmaktadır. Atasözlerimizden bir kısmının ise dilimizin doğal gelişim sürecine bağlı olarak bazı küçük değişimlere uğradığını görürüz. Bu değişim onun anlatımındaki gücün azalmasına yol açmamıştır.

Aşağıdaki örnekler bu durumun anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

"- Evdeki buzağı öküz bolmas."

"- Tağ tağka kavuşmas kişi kişige kavuşur," gibi savları pek küçük ek değişimi ile;

"- Kişi sözleşü yılkı yiyleşü."

(İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa)

"- Börü konşusun yimes."

(Kurt komşusunu yemez)

gibi savları da aynı mânâda olmak üzere bazı kelimelerini değiştirmek suretiyle kullanmaktayız.[34]

Edebiyatımızda oldukça önemli bir yeri olan, "ayarı tam altınlar" olarak kabul edilen bu sözlere halk ve divan edebiyatçılarımız gereken önemi vermişlerdir. Divan

---

[33] ÖTÜKEN, Adnan (Kom. Bşk.); Türk Atasözleri ve Deyimleri- - I, MEB Yay., İst. 2001, s. XIII.
[34] DİLÇİN, Dehri; a.g.e., s. 17.

edebiyatında "pend-nâmeler", halk edebiyatında "nasihat destanları" atasözleri ile oluşur.

Divan edebiyatımızda ve halk edebiyatımızda atasözleri özellikle XV. yüzyılda Aydınlı Visâlî, İvez Paşazâde Atâi, Necatî, Türkî-i Basit cereyanının müjdecisi yahut mübeşşiri Edirneli Nazmî tarafından kullanılır.

XVI. asırda Bâkî, Fuzûlî- Pir Sultan Abdal; XVII. Asırda Nef'î eserlerinde atasözlerine çokça yer verir. Şeyh Galip, Nâbi, İzzet Molla ve Fazıl ise XVIII. yüzyılda eserlerinde atasözüne yer veren diğer önemli isimlerdir.

Bizler Tanzimat döneminde A. H. Tarhan'ın "Sabr-u Sebat"ta bir yenilik olarak metin arasında atasözlerine sıkça yer verdiğini görürüz.[35]

Millî edebiyatımızın "öz anası" sayılabilecek atasözlerimizden bazıları nazımdan çok nesre daha yakın iseler de birçoklarının da vezne uygun geldikleri görülmektedir. Bunların çoğu beyit halindedir, bir mısra şeklinde olanları da çoktur.

"Teğme kişi öz bolmas

Yad yağut tüz bolmas"

(Herkes kendin gibi olmaz, yabancı ile yakın bir olmaz.) (DLT) beyit halindeki atasözlerimize;

"Açık boğaz aç kalmaz", müstakil mısra şeklindeki atasözlerimize örnektir.[36]

Edebiyatımızın zaman zaman birçok inkılâplar geçirmiş ve tekâmül devreleri yaşamış olduğu malûmdur. Edebiyatın ana temellerinden birini teşkil eden atasözleri; bu cereyanların hemen hepsine katılıp karıştığı halde, aslındaki mükemmeliyet dolayısıyla, gerek şekil ve gerek mânâda büyük bozulmalara, değişimlere uğramadan ilk söylenişteki güzelliği ve sadeliği her zaman koruyabilmiştir.

Edebiyatımızın en eskilerinden en yenilerine kadar olan türlü verimleri arasında en güzel, en edebî mahsullerden biri olmak üzere başta atasözlerimizi gösterebiliriz. Dün olduğu kadar bugün dahi yeri geldikçe hiçbir yer ve şahıs farkı gözetmeksizin göğsümüzü gere gere serbestçe ve zevkle söyleyebildiğimiz sözler atasözlerimizdir.

Bir halk ürünü olan atasözlerimizdeki mantık ve anlam derinliği çok eskiden beri aydın tabakayı büyülemiştir. Halk verimlerine çoğunlukla, küçümser gözle

---

[35] ÖTÜKEN, Adnan (Kom. Bşk.) Türk Atasözleri ve Deyimleri – I, İst., 2001, MEB Yay., s.12.
[36] DİLÇİN, Dehri; a.g.e., s.XIX.

bakan – ya da baktığı iddia edilen – divan şairleri bile bazı beyitleri arasına atasözleri katmaktan zevk almışlardır:

Tâun ola bir de zulm-i cansûz

"Bir koltuğa sığmaz iki karpuz"

(İzzet Molla)

ya da;

Affeyliyelim ki belki bilmez

"Bir sürçen atın başı kesilmez." (Şeyh Galip)[37] buna örnek verilebilecek iki beyittir.

Şiirde atasözleri kullanma işi, bir çığır halinde olmak üzere XI. asırda yazılan "Kutadgu Bilig" ve XII. yüzyıl mahsüllerinden olan "Atabetü'l-Hakayık" adlı manzum siyâsetnâmelerle başlamıştır.

Şairlerimizden birçoğu manzumeleri arasına atasözleri almak suretiyle fikirlerini kuvvetlendirmişler, şiirlerini süslemişlerdir. Miladî XI. asırdan bugüne kadar geçen bin yıla yakın bir zaman içerisinde gelip geçmiş şairlerimizden – pek azı müstesna – hemen hepsinin atasözlerine oldukça mühim yer vermiş olduğunu görmekteyiz. Özellikle mesnevî tarzındaki "Kutadgu Bîlig" (Yusuf Has Hâcîb tarafından yazılmıştır) başta olmak üzere diğer birçok ürününde bu özellik daha geniş bir şekilde göze çarpmaktadır.

"Pend-nâme-i Güvahî, "Hayriye-i Nabî", "Lutfiye-i Vehbî", "Pend-nâme-i Zarifî" gibi eserler atasözlerinin önemli yer tuttuğu "nasihatnâme" türü eserlerin en ünlülerindendir. [38]

Edebiyatımızda atasözleri 12. yy.'dan itibaren mesnevi biçiminde yazılmaya başlanır.[39] XIII.- XIV. asırlar arasında yetişen Gülşehrîler, yine mesnevî tarzında kaleme aldıkları eserlerinde bu çığırı daha önemli bir tarzda ve âdeta edebî bir sanat halinde işleyip genişleterek divan yoluna bağlamaya muvaffak olmuşlardır. XV. ve XVI. asır şairlerinden Safî, Visalî, Ahmet Paşa, Zatî, Necatî… gibi ünlü sanatçılar tarafından divan edebiyatının her türüne, bilhassa gazel ve kaside kısımlarına sokulmuş olan bu "irad-ı mesel" cereyanı, daha sonra yetişen birçok şairin de

[37] KABAKLI, Ahmet; a.g.e., s. 81.
[38] DİLÇİN, Dehri; a.g.e., s. XXX.
[39] KARADAĞ, Metin; a.g.e., s. 345.

himmetiyle yavaş yavaş kök salıp gelişmeye başlamış ve bu yolun başlıca muakkip ve mümessillerinden Nabî, Sabit ve Ragıp Paşa gibi kudretli şahsiyetler tarafından ele alınarak bir fen halinde inceden inceye işlenmek suretiyle tam kemalini bulmuştur. (Bu durum kimi zaman atasözlerinin, eserlerde, özelliklerinin bozulmasına neden olmak gibi olumsuzluklara da yol açmıştır.)[40]

Bu cereyan XV.- XVI. asırlarda daha saf ve sade bir şekilde başlamış, Osmanlı edebiyatının tekâmül seyri boyunca onunla at başı beraber yürümek suretiyle en üst seviyeye yükselmiş ve sonuçta Şeyh Galip, Fazıl, İzzet Molla, Süleyman Fehim'den sonra Ziya Paşa ile Yenişehirli Avnî'de vücut bulmuştur.[41]

Atasözleri milletin yapısını yansıtırken dönemlerinin özellikleri hakkında da bizlere bilgi verir.

"Akçası ak olanın bakma yüzünün karasına",

"El için yanma nâra, yak çubuğunu bak safâna", gibi sözler Omanlının çöküntü devresinde; "Aman diyene kılıç olmaz." "Elçiye zeval olmaz." gibi atasözlerinin ise Osmanlı'nın yükseliş ve ihtişam devrelerine ait olduğu düşünülebilir.[42]

Görüldüğü gibi atasözeri, sadece halk edebiyatımızın değil sahip olduğu özelliklerle divan edebiyatımızın da faydalandığı önemli yapılardır.

1.5. TÜRK ATASÖZLERİ ÜZERİNE YAYINLANMIŞ ÖNEMLİ ESERLER

Türkiye'de ve Türkiye dışında, özellikle Türkî Cumhuriyetler'de, yaşayayan halkın ağzında dolaşan, nesillerden nesillere intikal eden 10 000'i çok aşkın atasözü (darbımesel ve tâbir) hakkında pek çok neşriyat yapılmış, birçok kitap ve makale yayınlanmıştır.

Türk atasözleri üzerine hazırlanmış ve basılmış olan kitap, broşür ve makalelerin sayısı 700'ü aşmaktadır. Bu konuda yayınlanan belli başlı eserler şunlardır:

- Şinâsi – Ebuzziya: Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye, III. Basım, 1302 (1885)

[40] DİLÇİN, Dehri; a.g.e., s. XXX.
[41] DİLÇİN, Dehri; a.g.e., s. XXXI.
[42] ÖTÜKEN, Adnan; a.g.e., s.X.

(Bu eser bu alanda yapılan, Tanzimat döneminin, ilk ilmî çalışmasıdır. "Osmanlı Atasözleri" anlamına gelen eserde atasözlerinin yanı sıra "durûb-ı emsâl" başlığı altında özlü sözlere, bilgece söylenmiş mısralara, deyimlere de yer verilmiştir.)

- Ahmet Vefik Paşa: Müntahabât-ı durûb-ı emsâl (1871)
- Mustafa Nihat Özen: Türk Atasözleri, 1952
- Feridun Fâzıl Tülbentçi: Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1963
- Ömer Âsım Aksoy: Atasözleri ve Deyimler, 1965 (TDK)
- Adnan Cahit (Ötüken): Türkiye'de Kullanılan Atasözleri, 1934 (Üniversite Tezi, İst. Ed. Fak.). [43]

Ayrıca, atasözlerinin toplandığı ilk önemli kitaplar ise 1480 tarihli "Kitâb-ı Atalar" adlı yazma; Berlin'deki "Hâzihi'r-risâlet-i min kelimât-ı Oğuznâme el meşhur bi atalar sözü"; 1476'da yazılan Paris'te Bibliothéque Nationale'deki "Kitâb-ı atalar" ve halk şairi Levnî'nin H. 1281 tarihli bir cönkte bulunan destanıdır.

16. yy.da Yavuz Sultan Selim'le Mısır Seferi'ne katılmış olan Güvahî, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlediği atasözlerini, deyimleri, fıkraları ve hikâyeleri yazdığı "Pendnâme" adlı eserine eklemiştir. Eser, atasözleri bakımından oldukça zengindir.

Atasözlerinin yer aldığı başka cönkler ve mecmua bölümleri de vardır. İlki, British Museum'daki Rieu Kataloğu'nun Catalogue of the Turkish Manuscripts in British Museum'da yer alan bir mecmuadır. İkincisi ise Oxsford'daki Bodleian Kütüphanesi kataloğundaki bir mecmuanın "Durûb-ı Emsâl beyanındadır" başlıklı bölümüdür.

Atasözlerinden oluşan basılı eserler de bulunmaktadır. Atasözlerinin aktarıldığı basılı eserlerden ilki 1688 yılında İtalya / Venedik'te yayımlanan "Adagi"dir.

Tekezâde Mehmet Sait'in 1895'te yayımlattığı "Durûb-ı Emsâl-i Türkiye veya Atalar Sözü" adlı eseri de bir diğer matbu atasözü kitabıdır.

Günümüzde ise "atalar sözü" üzerine hem karşılaştırmalı hem de araştırmaya dayalı birçok çalışma yapılmıştır.[44]

---

[43] ÖTÜKEN, Adnan (Haz.); Türk Atasözleri ve Deyimleri – I, MEB Yay., İst. 2001, s.X.-XI.

Atasözleri, atalarımızın, sosyal yaşantımızı, denemelere dayalı olarak, eleştiri, öğüt, genel kural biçiminde yorumlayan özlü sözleridir. Her biri, bağımsız birer cümle olan bu sözlerde halkımızın gelenek ve görenekleri, hayata bakış açıları; nükte, ince alay, taşlama, övgü ve yergi ile olguları değerlendiriş yolları görülür.

1.6. TÜRKMEN DİLİ ve EDEBİYATI

Türkmenler, Türkler'in Oğuz grubundandır. Çoğunluğu Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşar.[45]

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1925'te federe bir cumhuriyet olmuştur. [46] Türkmenistan'ın güneyinde İran ve Afganistan, kuzeyinde ve doğusunda Özbekistan, kuzeybatısında Kazakistan, batısında Hazar Denizi bulunur. En büyükleri Teke ve Yomud olmak üzere Çavdur, Göklen, Sarık, Salır (Salar, Salur), Ersarı gibi yedi kabileden (urug) ibarettirler. [47]

1922'de kurulan Türkistan Özerk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Aşkabat, Merv, Çarcou ve Taşauz olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. Yüzölçümü 488 215 km^2, nüfusu 5.000.000 başkenti Aşkabad'tır. Türkmence konuşan Türkmenler nüfusun %60'ından fazlasını oluştururlar. Bölgede ayrıca Rus, Özbek, Kazak, Tatar, Ukraynalı ve Ermeni azınlıklar da vardır.[48]

"Türkmen" etnik adının V. yüzyıldan itibaren kullanılageldiği; ancak halk olarak bu adın kullanılmasının X – XI. yy.'da başladığı değişik kaynaklarda geçmektedir. "Türkmen" adı, Avrupalı tarihçilerce "saf kanlı Türk" olarak nitelendirilirken Türkiyeli tarihçilerce "özen Türk" yani "Türk halklarının kökü" diye değerlendirilmektedir. İslâmî kaynaklara göre ise Müslüman olmayan Oğuz kabileleri, Müslüman Oğuz kabilelerini "Türkmen" olarak adlandırmıştır.[49]

Türkmen Türkçesi, Oğuz grubu yazı dillerinin doğu kolundandır. Bundan dolayı Oğuz Türkçesi'nin özellikleri, Türkmen Türkçesi'nin karakteristiğini

---

[44] GÜZEL, Abdurrahman – TORUN, Ali; Türk Halk Edebiyatı EL KİTABI, Akçağ Yay., Ank. 2005 s. 106.
[45] SİS, Nesrin; "Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, V – 2, Ege Üniv., Türk Dünyası Araşt. Ens., Yay., İzmir 2005, I.
[46] SİS, Nesrin; TÜRKMEN TÜRKÇESİ, Öz Serhat Yay., Malatya 2007, XI.
[47] SİS, Nesrin; a.g.m., s. 1.
[48] SİS, Nesrin; a.g.e., s. XI.
[49] SİS, Nesrin; (zik.), a.g.m., s.1.

oluşturur.[50] Zeynep Korkmaz da, yeni yazı dili ve lehçeleri dönemi ile ilgili sınıflamasında Türkmen Türkçesi'ni güney-batı Türkçesi içinde gösterir.[51] (Banguoğlu da, Yeni Oğuz veya Batı Türk lehçelerinin bilgi verirken beş lehçe saymış ve Türkmen lehçelerini bunların arasında göstermiştir.*)[52]

Birçok sınıflayıcı (Menges vd.) Türkmence'yi, grup üyesi olarak Osmanlı – Azerî – Türkmen topluluklarından ayırmadıkları halde Baskakov, Türkmence'yi (bizim de daha önce belirttiğimiz gibi) Oğuz Türkmen alt grubu ve X. – XI. yüzyıl On-Oğuz, Tokkuz Oğuz dilinin torunu olarak ayırıyor, Selçuk – Osmanlı – Azerî – Kırım Oğuzcasını da bu grubun Oğuz – Selçuk alt grubuna koyuyor.[53]"Gerçekte, Türkmence'yi, Osmanlı – Azerî topluluğundan biraz ayırmak doğru ise de bunu şu şekilde yapmak daha uygun olacaktı." diyerek DİLÂÇAR şöyle bir gruplandırma yapar:

"Selçuk – Osmanlı – Azerî – Türkmen Yeni Oğuzcası

I. Doğu Yeni Oğuzca: Eski ve Yeni Türkmence

II. Batı Yeni Oğuzca: 1. Selçukça, Eski – Orta – Yeni Osmanlıca, Türkiye Türkçesi, Balkan Türkçesi, Gagavuzca, Kırım Osmanlıcası

2. Eski ve Yeni Azerice, Ayanlı – Kaşkaî "[54]

Sınıflandırmadan da anlaşıldığı gibi Türkmence Doğu Yeni Oğuzca içinde yer almaktadır.

Sovyetler gibi bazıları "Kıssa-i Yusuf" (XIII. yy.) ile Ahmet Yesevî'nin "Divân-ı Hikmet (XII. yy.)"ini de Eski Türkmence'den sayıyorlar. Bunlara göre bu dil, XII. – XV. yüzyıllarda Kıpçakça'nın etkisi altında kalmıştır. XV. – XVII. yüzyıllarda Kıpçakça'nın etkisi altında kalmıştır. XV. – XVII. yüzyıllarda Klâsik Türkmen yazı dili oluşmuş ve Ebulgazi Bahadır Han ("Şecere-i Türk", "Şecere-i Terakime"), Azadi ve Mahdum Kuli, Seydi gibi yazarlar bunu geliştirmişlerdir.

---

[50] SİS, Nesrin; (zik.), a.g.m., s.1.
[51] KORKMAZ, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ank. 2003, s. LXXVIII.
*BANGUOĞLU, Tahsin; Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ank. 2000, s. 15.
[53] DİLÂÇAR, Agop;Türk Diline Genel Bir Bakış, TTK Basımevi, TDK Yay., Ankara 1964, s.98.
[54] DİLÂÇAR, Agop; a.g.e., s. 98.

XVIII.- XIX. yüzyıllarda da Yeni Türkmence, Zelili, Gaybî, Mollanepes, Abdü's-Sattar Kazi gibi yazarların dili olmuştur.

Türkmence'nin lehçeleri hakkında da, kısaca A. Dilâçar tarafından eserinde yapılmış gruplama şu şekildedir:

1. Özbekleşmemiş asıl Türkmence: Yamıt, Teke, Gökleŋ, Er Sârı, Satır, Sarık

2. İran ve Özbekistan sınırındakiler: Noħur, Anaul, Ħasarlı, Nerezim, Manışlak, v.b.

Yazı dili Yomut lehçesi üzerine kurulmuştur.[55]

Söz varlığının temelini Türkmen kökenli kelimelerin oluşturduğu Türkmence, daha önce kısaca bahsedildiği üzere, iç gelişimi ve Kıpçak Çağatay etkileri yüzünden diğer Oğuz dillerinden farklı olan sözcüklere sahiptir.

Ayrıca, Moğolca, Arapça, Farsça, Rusça sözcükleri barındırır. Farsça sözcüklerin bir bölümü Harezmce aracılığıyla girmiştir. Rusça sözcükler ise 1880'de Türkmenistan'ın Rus Çarlığı'nın egemenliğine girmesinden sonra çoğalmıştır. Alıntı sözler genellikle Türkmen ses yapısına ve dil bilgisi kurallarına uyarlar.[56]

Türkmenler, başlangıçta zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptirler. Bu sözlü edebiyatın ürünleri destanlar, masallar, atasözleri, bilmeceler ve "aydım" denilen şarkı ve türkülerdir.[57]

Türkmenler'in oldukça zengin folklor ve halk edebiyatı ile beraber bir de klâsik edebiyatları vardır. Halk edebiyatına ait konu ve motifler diğer doğu milletleriyle aynıdır. Daha fazla epos'a düşkündürler. Destan mahiyetinde olanlardan bir kısmı kitabî olduğu halde, bir kısmı da sırf Türkmen halk ruhunun mahsulü sayılır. Kitabî olan destanlar arasında "Leyli bile Mecnun", "Yusuf bile Züleyha", "Şasenem bile Garip", "Zohre bile Tahir", "Aslı bile Kerem" gibileri bulunmaktadır.[58]

Halk edebiyatının önemli bir kısmını oluşturan atasözleri; kısalıkları, içlerindeki özlü ifade, anlatımlarındaki kafiye, aliterasyon, vezin gibi şiirsel

---

[55] DİLÂÇAR, Agop; a.g.e., s. 103.
[56] SİS, Nesrin; (zik.), a.g.m., s. 2.
[57] ERCİLASUN , Ahmet Bican; (Kom. Bşk.); Türk Dünyası Edebiyatları, MEB. Yay., İst. 1998, s. 349.
[58] SİS, Nesrin; (zik.), a.g.m., s. 2.

özellikler ve sık kullanımlarıyla, akılda kolayca kalarak, diğer halk edebiyatı ürünlerine göre uzun zaman süreleri içinde daha fazla yaşama şansına sahip olmuşlardır. Sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünlerinden olan atasözleri daha çok göçebe hayat tarzına sahip toplumlarda yaygınlık kazanmıştır. Türk boy ve kabileleri de çok uzun süren göçebe ve yarı göçebe hayat tarzlarından dolayı çok zengin bir halk edebiyatına ve atasözü toplamına sahiptir. Türk kökenli topluluklar arasında ilk yazılı belgelerden en son çağdaş eserlere kadar atasözlerinin kültürel değerlerini ve değer yargılarını ustaca ve etkili bir şekilde anlatmak için sık sık kullanıldıkları görülmektedir.[59]

1.7. TÜRKMEN ATASÖZLERİ

Türkmen halkının hayatını ve millî unsurlarını yansıtan atasözleri, samimi ve orijinal bir uslûpla dile getirilmiştir. Yapı ve kuruluş özellikleri bakımından Türkiye Türkçesi'ndeki atasözlerinden farklı değildir. Anlam yönünden bütün insanlara hitap edecek bir tarzdadır.[60]

Türkmen atasözleri fikir bakımından değerlendirildiğinde, insanın, toplum hayatında sahip olması ve olmaması gereken özellikleri (çalışkanlık- tembellik, iyilik-kötülük, cömertlik-cimrilik, dostluk-düşmanlık, tatlı dillilik – dedikoduculuk…), vatan sevgisi, insanların toplumdaki yerleri, aile hayatı… gibi Türk atasözlerinde de görülen ortak temaların oldukça fazla olduğu dikkatimizi çeker.

Atasözlerinin bir "dar" bir de "mecazlı" anlatımları mutlaka vardır. Düz anlam çürütülmez bir gerçeğe, bir deyişe dayanır. Mecazlı anlam ise atasözlerine, eski- yeni her meseleye uyabilen bir yorum ve sürüm alanı sağlar.[61]

Biz burada atasözlerinde sıkça rastladığımız, anlam bakımından oldukça zengin bir kullanım alanı olan iki sanat üzerinde duracağız. Bunlardan ilki, Doğan Aksan tarafından da aktarmalar içinde en önemlileri olarak kabul edilen "deyim aktarmaları (metaforlar)" iken ikincisi "ad aktarmaları (metanomi)"dır.

---

[59] SİS, Nesrin; (zik.), a.g.m.,s. 2.
[60] SİS, Nesrin; (zik.), a.g.m.,s. 2.
[61] KABAKLI, Ahmet;a.g.e., s. 80.

2. BÖLÜM

AKTARMALAR

2. AKTARMA

2. 1. DEYİM AKTARMALARI (METAFOR)

"Deyim aktarması" edebî sanatlar içerisinde yer alan bir kavramdır ve edebiyatımızda "istiâre" adıyla yüzyıllar boyunca başvurulmuş bir anlatım yolu, dünyanın bütün dillerinde görülen bir anlam olayıdır.

"Deyim aktarması"; Fransızca "métaphore", Almanca "metapher", İngilizce "metaphor" kelimeleriyle karşılanır.[62]

"Deyim aktarması"nın tanımını Doğan Aksan şöyle yapmaktadır: "Aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, bir dil olayıdır."

Diğer sanatlarda olduğu gibi "deyim aktarmaları" da anlatımı etkili kılmak, bir kelimeye yeni bir anlam yükleyerek değişik kavramları yansıtmak amacıyla oluşturulur. Önceleri bu amaçla, onu oluşturan tek bir bireyin malı iken daha sonraları anlatımındaki güç ve zenginlikle başkaları tarafından da kullanılarak toplumun malı haline gelir.

"Deyim aktarmaları"na yazı dilinde, halk dilinde özel dillerde (özellikle argoda) rastlanır. "Deyim aktarmalarının bir türü olan "somutlaştırma", soyut kavramların yazı diline oranla daha az olduğu halk dilinde, soyutu somutla anlatma yönelimi nedeniyle sıkça kullanılır. Argo ise çeşitli nedenlerle deyim aktarmalarına pek sık başvuran özel bir dildir.[63]

Deyim aktarmalarının türlerine geçmeden önce bu alanda yapılan önemli çalışmalardan biri olan, George Lakoff ve Mark Johnson tarafından yazılan "Metaforlar - Hayat, Anlam ve Dil" adlı Gökhan Yavuz Demir tarafından çevrilen eserde bulunan bazı bilgilere de yer vermek istiyoruz:

Bu eserin "Ön Söz"ünde Gökhan Yavuz Demir, bilinenin aksine "metafor"un Türkçe karşılığının "istiâre" yahut "eğretileme" olmadığını söyler. Buna gerekçe

---

[62] AKSAN, Doğan; Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, DTC Fak. Yay., Ank. 1971, s. 123.
[63] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 124.

olarak da "istiâre"nin "are'ye, ariyet'e" yani "ödünç"e dayanmasını, bir kelimenin anlamının geçici olarak başka bir kelime için kullanılmasını, bir sözün gerçek anlamının kaldırılarak benzerliği olan diğer bir anlamı iğreti olarak, muvakkaten başka bir kelime için kullanılmasını gösterir. Bu bakımdan "istiâre"nin hem mecaz hem de benzetme özellikleri taşıdığını söyler. "Eğretileme"nin ise "istiâre"nin kelime anlamının Türkçeye aktarılması olduğunu, belirli bir süre sonra kaldırılacak olan, geçici muvakkat; takma, iyi yerleşmemiş, yerini bulmamış, uyumsuz, yakışmamış, temelli olmayan, belli bir süre için; bir kelimenin anlamını geçici olarak başka bir kelime için kullanma; bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma olduğunu ifade eder. [64]

Demir'e göre, buradaki temel mantık, mecaz ifadelerin kavramlaşmadığıdır. Zaten "mecaz" Arapça "yeri tecâvüz" anlamına gelen "câz" fiilinden türetilmiş mekân ismidir, yani kelimenin gerçek anlamının tecâvüze uğrayıp başka bir anlamda kullanılmasıdır. "Mecaz" ifade sadece cümlede / kullanımda ortaya çıktığı için, kelimenin gerçek / kavramsal anlam kazanmadığı düşünülür: Anlam ödünç alındığı, geçici olduğu için "eğretileme" yahut "istiâre"dir. Ayrıca "iğreti" kelimesinin Türkçe'de pejoratif anlamda kullanıldığını da hatırlarsak, bu anlamda 'eğretileme' yahut 'istiâre'nin metaforun özünü ıskaladığını söyleyebileceğimizi ifade eder.

Yazarın bunlardan sonra ulaştığı sonuç ise "metafor"un sahip olduğu "bir yerden başka bir yere götürmek" anlamının iğreti, geçici bir anlamdan çok, kalıcı, köklü, yeni bir anlam olduğudur. [65]

Biz de Demir'in söylediği "… pek çok metaforik ifade dilde kalıcıdır." görüşünün doğruluğunun "atasözleri"nde kendini gösterdiği düşüncesindeyiz; çünkü atasözlerinde oldukça sık karşımıza çıkan metaforların onların kalıcılık gücünde etkili olduğu görüşündeyiz.

Bu bilgilerden sonra "deyim aktarması" türleri üzerinde durmak istiyoruz.

---

[64] LAKOFF, George-JOHNSON, Mark; Metaforlar-Hayat, Anlam ve Dil, Çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yay., İst. 2005, s. 12.
[65] LAKOFF, George-JOHNSON, Mark; a.g.e., s. 13.

2.1.1. DEYİM AKTARMALARININ TÜRLERİ

Belli başlı deyim aktarması türleri şunlardır:

2.1.1.1. İnsana Özgü Niteliklerin, Organ Adlarının, Vücutla İlgili Kelimelerin Doğaya Uygulanması

"Deyim aktarma"larının en eski, en yerleşik olan bu türü, insanoğlunun, çevresindeki varlıklara, organlarının ya da vücudu ile hattâ giyim kuşamı ile ilgili çeşitli şeylerin adlarını vermesi sonucu oluşur.

Her dilde, bu oranda dilimizin en eski belgelerinde bile görülen bu eğilim, organlarla çevredeki şeyler arasındaki biçim benzerliğine dayanan, benzetmeden yararlanan bir adlandırmaya yol açar. Bu eğilime BRÉAL başta olmak üzere, günümüze gelinceye kadar birçok dilci, birbirinden az çok farklı görüşler terim ve yorumlamalarla değinmişlerdir.[66]

Deyim aktarmasını "Zekânın, aralarında yaklaştırma ve karşılaştırma olanağı sağlayan ortak karakterler bulunan şeylerden birinin adının ötekine uygulanması" olarak tanımlayan A. DARMESTETER bu türü de iki maddî şeyi birbirine yaklaştırma çerçevesi içinde görüyordu" diyen Doğan AKSAN, bu kullanımı dünya dillerinden de örneklerle açıklar. Aksan, Arapça'daki "ayn" kelimesinin "göz" anlamı dışında çok eskiden beri "menba, kaynak" anlamına geldiğini, buna benzer kullanımın Roman ve Germen dillerinde de olduğunu ifade eder (les yeux du pain ekmeğin gözleri", les yeux du fromage "peynirin gözleri", Litter"). İngilizce "eye"ın da aynı şekilde "iğne deliği", "ilmek", "ilik" anlamlarına geldiğini belirtir.[67]

Türkçe'de de "köz (göz)" "kelimesinin "menba", "çeşme" ve Anadolu ağızlarında "kaynak" anlamına geldiğini görürken, göze "kaynak", gözen "pınar", gözene "küçük su kaynağı", gözmek "çeşme" gibi ilgi çekici kullanımlarının yanında "iğnenin gözü", "dolabın gözü" v.b. kullanımlarına da rastlarız.[68]

"Ağız" (çeşmenin ağzı, mağaranın ağzı) "diş" (tarağın dişleri v.b.), "dirsek" (soba borusunun dirseği v.b.), "etek" (dağın etekleri…) bu tür "deyim aktarmalarına"

---

[66] AKSAN, Doğan; Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, DTC Fak. Yay., Ank. 1971, s. 124.
[67] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 125.
[68] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 125.

örnek verilebilecek diğer kullanımlardır. Deyim aktarmalarının bu türü artık kalıplaşmıştır.[69]

2.1.1.2. Doğa İle İlgili Kelimelerin İnsana Uygulanması

Genel anlamda üzerinde çok fazla durulmamış olan bir deyim aktarması biçimidir.

Daha önce değinilen "insanla ilgili kelimelerin doğaya, başka varlıklara ad olması" gibi doğaya ve başka varlıklara ait kelimelerin insanlar için kullanılması da bu tür deyim aktarmalarını doğurur.[70]

Esası, insanlara ait bazı soyut özellikleri, zihinde daha belirgin hale getirmek amacıyla, doğadaki somut kavramlarla anlatmaktır.

Doğadaki nesneler için kullanılan "sert, yumuşak, keskin, ağır, hafif", "yontulmuş, pişkin, yırtık…" gibi sıfatlar insanların özelliklerini daha anlaşılır kılar. Örn; "**pişkin** bir adam", "**sert** anne" gibi kullanımlarda "pişmek" doğadaki diğer varlıklara ait olan bir özellikken "pişkin" sözcüğüyle insanlara ait "arsızlık" özelliğinin; "sert" sözcüğüyle ise "taviz vermeme" özelliğinin anlatıldığını görürüz.

Yukarıdaki durumların dışında "kurt, tilki, çakal, domuz, keçi" gibi doğaya ait hayvanların isimlerinin "usta, kurnaz, hain, inat" insanları anlatmak için kullanıldığını görürüz.[71]

2.1.1.3. Somutlaştırma

Bazı kavramların, taşıdıkları **soyut** nitelik nedeniyle, insanlar tarafından anlaşılmaları **somut** kavramlara oranla daha zor olabilir. Bu problemi ortadan kaldırmak için -bilinçli ya da bilinçsiz olarak- soyut olan bu kavramların zamanla dildeki somut kavramlarla anlatılması yoluna gidilmiştir.

"Somutlaştırma"da, deyim aktarmalarında temel olan "benzetme"den yararlanılır.

---

[69] Bu nedenle D. Aksan, günümüz anlambilimcilerinden S. I. HAYAKAWA'nın dilin malı haline gelen bu tür aktarmaları "ölü metaforlar" başlığı altında incelediğini vurgular.
[70] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 126.
[71] Benzer kullanımların diğer dillerde de yer aldığını görürüz. D. A. Fr. Cochan "domuz", İng. Fox "tilki" kelimelerinde olduğu gibi. Bu dillerde de "domuz"un makbul olmayan, hain insanlar için; "tilki"nin yan anlam olarak kurnaz kimseler için kullanıldığı görülür.

Anlambilimin ünlü araştırmacılarından A. DARMESTETER, daha XIX. yy.da bu türü deyim aktarmasının en sık rastlanılanı olarak göstermiştir."[72]

Bu konuda karşımıza çıkan en güzel örneklerden biri "her yönünü anlamak" anlamına gelen "kavramak" fiilidir. "Anlamak" soyut eylemi, "kavramak" gibi somut bir eylemde daha anlaşılır kılınmıştır.[73]

2.1.1.4. Duyularla İlgili Kavramlar Arasında Aktarmalar

M. BRÉAL'in ilk olarak belirttiği bu "özel deyim aktarması" türü, yazara göre "duyu organları arasındaki bağlantıdan ileri gelmekte"dir.

Tat alma, görme, duyma, dokunma, koku alma duyularının birbirleriyle ilgili kavramlar için kullanılması hemen her dilde karşımıza çıkabilen bir olaydır.

Görme duyusuyla ilgili "renk" sözcüğünün, dokunma duyusuyla ilgili "soğuk" sözcüğüyle; işitme duyusuyla ilgili "nağme" sözcüğünün tat alma duyusuyla ilgili "tatlı" sözcüğüyle nitelenmesi sonucu ortaya çıkan "tatlı nağmeler" gibi kullanımlar duyu aktarmaları sayesinde oluşmuştur.

Yukarıda sözünü ettiğimiz deyim aktarması türlerinin yanı sıra, bir bakıma yine deyim aktarması sayılabilecek olan bir başka aktarma türünden daha söz etmektedir Doğan AKSAN. "Bir nesnenin adının, onunla yakından ilgili ve onunla var olan bir başka nesneye de verilmesi" diye tanımladığı bu deyim aktarması türünün kimi bilginlerce (Örn. H. KRONASSER) "metanomi" ile bir arada düşünüldüklerini anlatır. Bu deyim aktarması türüne birkaç örnek verelim:

Zaman birimi olan "**gün**", birçok dilde, bu zamanı belirleyen "güneş"in adı ile anlatılmış, aynı şekilde "ay" karşılığındaki kelimeler aynı zamanda "yılın on ikide biri" anlamını kazanmıştır. (Macarca'daki **nap** kelimesi, hem "güneş" hem de "gün" anlamını taşır. Farsça'da "âfitâb", "güneş" ve "gündüz" demektir; (rûz) (gün) ise (güneş) anlamına da gelir. (Steingass). Yunanca'da "ay", "yılın on ikide biri" ve "Dünya'nın uydusu" anlamındadır. Türkçe'de eski belgelerde de "ay" her iki anlama da gelmektedir.[74]

---

[72] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 127.
[73] St. ULLMANN (Örn: Grundzüge, s. 111) Almancadaki "anlamak, kavramak" kavramının "tutmak" anlamına gelen begreifen ile karşılanmasını buna örnek göstermiştir. (D. 1, s. 127)
[74] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 129.

2.2. AD AKTARMALARI (METANOMİ)

Her dilde rastlanan, sanatçıların, hatiplerin dilinde söze güç kazandıran bir anlatım şekli olarak görülen aktarmalardan bir diğeri de "ad aktarması"dır. (métonymie-Fra.;metonymie-Alm. Namensvertauschung, Vertauschung; metanomy-İng.)[75]

Ad aktarması, "bir kavramın, ilgili bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle anlatılması"dır.[76]

"Deyim aktarmaları ve benzetmelerle yakınlığı olan bu anlam olayları birçok yazar tarafından (CARNOY, ULLMANN, GİPPER gibi) anlam değişmeleri çerçevesinde ele alınmıştır".[77] diyen Aksan, "Burada da ad aktarmalarını anlam değişmelerinden ayırmak gerektiğini kabul ettiğimizi belirtmeliyiz." diyerek adı geçen yazarlarla, sözü edilen durumla ilgili olarak aynı görüşü ifade eder.

"Ad aktarmaları" konusunun "deyim aktarmaları"nda olduğu gibi, dilimiz ve diğer diller arasında paralellikler taşıdığı görülür.

"Ad aktarmaları"nın da farklı yapılma yolları vardır. Bunlara kısaca değinelim:

2. 2. 1. AD AKTARMASI YAPMA YOLLARI

Bütün yerine parça (cüz'iyet-külliyet ilgisi): Parça söylenerek bütün ya da bütün söylenerek parça kastedilir.[78]

Ürün yerine üretici: Üretilen ürün söylenerek üretici kastedilir.

Kullanıcı yerine nesne: Kullanılan araç-gereç, nesne söylenerek onu kullanan kişi kastedilir.[79]

---

[75] AKSAN, Doğan; Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, DTC Fak. Yay., Ank. 1971, s. 131.
[76] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 132.
[77] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 132.
[78] Bu tür metanomiler, aynı türden bir başka olayla yakından ilişkilidir. Fr. Synecdoque, Alm. Synekdoche, İng. Synecdoche adı verilen aktarmalarda **bir bütünü, onun bir bölümü** ile ya da **bir bölümü, bütünü aracılığıyla** anlatma söz konusudur. Bu yüzden bu anlam olayı eskiden beri mantık açısından Lat. Pars pra toto (bütün yerine bölüm) ve totumpro parte (bölüm yerine bütün) formülü ile özetlenir.
Ad aktarmasıyla birlikte, retorik (edebiyat bilimi) incelemelerinde gereç olarak kullanılan synecdoque örneklerine her dilde rastlanır. Masaya oturmak" gibi (D. Aksan, Anlam Bilimi ve Türk Anlambilimi, s. 132-133).
[79] LAKOFF, George – JOHNSON, Mark; Metaforlar-Hayat, Anlam ve Dil, Çev. Gökhan Yavuz DEMİR, Paradigma Yay., İst. 2005, s. 61.

Kontrol edilen yerine eden: Herhangi bir durumu, olayı (savaşı) aracı vs. yöneten, kontrol eden söylenerek aslında, kontrol ettiği nesne, olay kastedilir.

Sorumlu insanlar yerine kurum: Kurumu söylenerek orada çalışanlar kastedilir.

Kurum yerine mekân: Mekân söylenip orada bulunan kurum kastedilir.

Olay yerine mekân: Mekân söylenir, orada gerçekleşen önemli olaylar kastedilir.

2.3. ATASÖZLERİNDE AKTARMALAR

Bilindiği gibi atasözleri, bir toplumun, yaşamında yüzyıllar boyunca biriken deneyimlerini, dünya görüşünü, maddî ve manevî kültürünün kimi yönlerini o toplumun diline yansıtan özlü, ders veren söz varlığı ögeleridir. Dilbilimde Fr. **Parémiologie** adı verilen alan, doğrudan doğruya bu sözler üzerinde çalışır.[80]

Öykü biçimindeki atasözlerimizden olan "Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş"te insanın, yaşadığı yere olan bağlılığının ve uzaktayken en iyi şartlarda dahi olsa, ona olan özleminin anlatıldığı görülür. Burada insana ait özellik doğaya aktarılarak bir **deyim aktarması** gerçekleştirilmiştir. Yine "Gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz."da, insanlar arasındaki ilişkilerde herhangi bir davranışla, sözle gönlü kırılan kimseden, artık eskisi gibi bir sevgi ve ilginin beklenemeyeceği gerçeği, **gönlü bir sırça saraya** benzeten deyim aktarmasından yararlanarak anlatılmaktadır. Aynı doğrultuda, incitici bir sözle kırılan bir gönlün bir daha, eski duygularına sahip olamayacağını anlatan "El yarası onulur, **dil yarası** onulmaz" sözü de buna yakındır. Her iki sözde de soyut kavramların somutlarla bağdaştırıldığı görülmektedir. (gönül ve kırılmak, dil (söz) ile onulmak) Bu eğilim, en eski metinlerimizde de görülen bir aktarma olayını işaret ediyor. (Kül Tigin yazıtında [Güney, 11. satır] "meniŋ sabımın sımadı": "benim sözümü kırmadı" **söz** ve **kırmak** ile somutlaştırma yapılmıştır.[81]

---

[80] AKSAN, Doğan; Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri, Bilgi Yay., Ank. Ocak 2005, s. 189.
[81] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 191.

"İki gönül bir olunca samanlık seyran olur" sözünde de "**iki gönlün bir olması"**nda sevginin gerçekleşmesini **ad aktarmasına** yaklaşan bir eğilimle ve incelikle anlatıldığını görürüz.[82]

Yukarıda sıraladığımız birkaç örnekte ve birçok atasözümüzde görebileceğimiz gibi atasözlerinde öncelikle "deyim aktarmaları"nın sonra "ad aktarmaları"nın önemli bir yeri bulunmaktadır.

[82] AKSAN, Doğan; a.g.e., s. 191.

3. BÖLÜM

İNCELEME

3. TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE AKTARMALAR

3.1. TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE DEYİM AKTARMALARI (METAFOR)

3.1.1. İnsana Özgü Niteliklerin, Organ Adlarının, Vücutla İlgili Kelimelerin Doğaya Aktarımı

1. Adam adama mıhman, can – gövrä.(4/50)
   İnsan insana misafir**, can – gövdeye.**

2. Adam gartasa-da, könül (gövün) gartamaz. (5/50)
   İnsan yaşlansa da **gönül yaşlanmaz**.

3. Adam sözi adam öldir. (6/57)
   İnsan sözü insanı **öldürür**.

4. Adam yamanı sopı bolar, agaç yamanı – sokı. (6/58)
   İnsanın kötüsü sofu olur, **ağacın kötüsü (yamanı) havan.**

5. Agşamıŋ hayrından ertiriŋ şeri.(10/95)
   Akşamın hayrındansa sabahın şerri.

6. Ak maya goyman gara yer doymaz. (12/118)
   Ak iner çökmese gara yer goymaz.
   Ak maya koymadan **kara yer doymaz.**
   Ak iner çökmese **kara yer koymaz.**

7. Akılı yalan yadadar. (13/132)
   Aklı yalan **yanıltır**.

8. Akıllınıŋ işinden gövnüŋ söyüner, akmagıŋ işinden pähmiŋ köyiner. (15/147)
Akıllının işinden **gönlün söyüner**, ahmağın işinden **aklın yakınır**.

9. Arkalı atıŋ arkasından müŋ at suv içer. (23/237)
Arkalı atın arkasından bin at su içer.

10. Arrıgıŋ hamı kükürär. (25/250)
Zayıfın **derisi haykırır**.

11. At aylanıp gazıgını tapar, suv aylanıp – yarıgını. (28/283)
At dönüp dolaşıp kazığını bulur, **su dönüp dolaşıp** yarığını.

12. At "Basman" diyen yerine müŋ basar.(kişileştirme) (29/292)
Atın "**Basmam**" dediği yere binen basar.

13. At garrır, meydan garrımaz (35/356)
Yigit garrır, heŋŋam garrımaz.
At yaşlanır, **meydan yaşlanmaz** (kalır)
Yiğit yaşlanır, **devir yaşlanmaz.** (kalır)

14. Av aça: -Etiŋi iydirmän (35/356)
Etimi iydirmän – diyermiş.
Av avcıya etini yedirmeden
Etimi yedirmem dermiş.

15. Az sözliniŋ gövni rahat. (40 / 404)
Az söyleyenin **gönlü rahat**.

16. Är garrar, heŋŋam garramaz. (42 (423)
Er yaşlanır, **devran yaşlanmaz.**

17. Bar tilki-de öz guyrugını magter. (47/478)
Var **tilki** de kendi kuyruğunu **över**.

18. Bu çörek belalı çörek, munı iyen goyna gider. (72/742)
Bu ekmek **belalı ekmek** bunu yiyen koyuna gider.

19. Cayın tapsa, garınca da, pis dusman, arslan bolup el göstermez şanıŋdan. (74/766)
Yerini bulsa **karınca da pis düşman – arslan** olup el çekmez şanından.

20. Cöven eyesi cövenden geçdi velin, serçeler oŋşanok. (75/773)
Harman sahibi harmandan geçti lakin **serçeler anlamaz.**

21. Çaman ördek burun uçar. (76/784)
Tembel ördek önce uçar.

22. Dağ tepesinden garrar, yer gırasından.(82/844)
Dağ tepesinden **yaşlanır**, yer kenarından.

23. Dere eyesiz galsa, tilki beglik eder. (88/906)
Dere sahipsiz kalsa, **tilki beylik eder.**

24. Düye "düz" diyip geçer, yiğit "gız" diyip. (104/1072)
Deve "ova" deyip geçer, yiğit "kız" deyip.

25. Düye "şor" diyip geçer, yigit "yar" diyip. (104/1073)
Deve "tuz" deyip geçer, yiğit "yar" deyip.

26. Ene gezer, gız gezer, garıp öyi kim düzer. (113/1162)
Ana gezer, kız gezer, **garip evi** kim dizer.

27. Eşegin yükü yeŋil bolsa socar. (116/1193)
Eşegin yükü hafif ise **oflayıp puflar**.

28. Garıba it hem yagı, bit hem yagı. (125/1287)
Fakire **it** de **düşman**, bit de **düşman**.

29. Garınca gara günde, gurbakga saz söhbetde. (126/1299)
Karınca kara günde, **kurbağa saz sohbette.**

30. Garip düşcek bolsaŋ, gök yıgna. (127 / 1310)
Fakir düşsen **gök saklar.**

31. Garıplık öldürmez, öldürmese de güldürmez. (128 / 1321)
Fakirlik öldürmez, **öldürmese** de **güldürmez.**

32. Garrı serçe köpege aldanmaz. (130 / 1339)
Yaşlı serçe köpeğe **kanmaz**.

33. Geçini ulı saymazsaŋ, ol seni kiçi sayar. (135 / 1385)
Keçiyi büyük saymazsan, o seni **küçük sayar.**

34. Gelin yaşınar, dili dag aşar. (136 / 1398)
Gelin gizlenir, **dili dağı aşar.**

35. Gezen derya, oturan gümra. (145/1490)
Gezen ırmak, oturan kum.

36. Gonanımı gol biler göçenimi yel.(145 / 1490)
Konduğumu **göl bilir**, göçtüğümü **yel**.

37. Goŋşıŋ azar berse, göçüp gutul, (146 / 1500)
Dişiŋ azar berse, çekip gutul.
Komşun azap etse, göçüp kurtul;
Dişin **azap etse** çekip kurtul.

38. Gövün gözeli söymez, söyeni söyer. (150 / 1551)
Gönül güzeli **sevmez** seveni **sever.**

39. Gövün söyenini söyer.(151 / 1553)
Gönül sevenini **sever.**

40. Göz görenini biler, kesev dürtenini. (152/1563)
Göz gördüğünü bilir, **kepçe dürttüğünü** (bilir).

41. Gözli körden köŋli kör yaman. (153 / 1578)
Gözü körden **gönlü kör** kötü.

42. Gurdun gudası köp tilkinin – dostu! (155 / 1600)
Kurdun dünürü çok **tilkinin – dostu!**

43. Gurt bilen goyun guda bolmaz, guda bolsa da goyun gülmez. (156/1612)
Kurt ile **koyun dünür olmaz, olsa** da **koyun gülmez.**

44. Gül açılmazsa bilbil saynamaz. (159 / 1635)
Gül açılmazsa **bülbül dövünmez**.

45. Günü güninin ölümini diler. (161 / 1657)
Gün günün ölümünü diler.

46. Halk aytsa galb aytmaz. (186 / 2114)
Halk söylese **kalp söylemez**.

47. İt öz öyünde batır. (186 / 1917)

İt kendi evinde yiğit.

48. Men näme diyyän, dutarım näme diyär? (205/ 2114)

Ben ne diyorum **kalemim ne diyor**?

49. Metcidiŋ gapısı açık hem bolsa, ite – de bir uyat yagşı. (205 / 2120)

Mescidin kapısı açık da olsa, **ite** de bir **utanmak** gerekir.

50. Mısapır itiŋ guyrugı yamzında gerek. (207 / 2138)

Misafir itin kuyruğu kısığında gerek.

51. Minnetsiz aş – bayram çöregi. (208 / 2143)

Minnetsiz aş, bayram çöreği.

52. Müŋ gaygı bir iş bitirmez. (211 / 2178)

Bin **kaygı** bir **iş bitirmez**.

53. Nawardıŋ minnetli aşı mert yüregine dert bolar. (212 / 2192)

Namerdin **minnetli aş**ı merdin **yüreğine dert olur**.

54. Ot odundan doymaz, yer- yagmırdan, derya suvdan doymaz, adam- ömürden. (222 / 2291)

Ateş oduna **doymaz**, **yer**-yağmura, **deniz** suya **doymaz**, insan hayata.

55. Ot: "Buz üstünde yansam yanarın veli, kül üstünde yanmarım" diyermiş. (222/ 2293)

Ateş: "**Buz üstünde yansam yanarım ancak kül üstünde yanmam**" **dermiş**.

56. Ölümden adan saylamaz. (227/2341)

Ölüm adam **dinlemez**.

57. Öy eyesi gaçsa- da, öyi gaçmaz. (229/2368)
Ev sahibi kaçsa da **evi kaçmaz**.

58. Pis pisi tanar, suv – pesi. (236 / 2438)
Kir kiri tanır, su alçağı.

59. Pulı bardan (pulludan) bela-da heder eder. (237 / 2449)
Parası olandan (paralıdan) **bela** da **çekinir**.

60. Sag gözümi sol gözüme mätäç etme. (239 / 2472)
Sağ gözümü sol gözüme muhtaç etme.

61. Sangısız uçan guş gonalgasını yalŋışar. (242 / 2497)
Düşünmeden uçan kuş konacağı yeri şaşırır.

62. Sebäpsiz çöp başı gımıldamaz. (243 / 2506)
Sebepsiz **çöp başı** kımıldamaz.

63. Sıçanın ölümi pisige gülki. (244/2517)
Farenin ölümü **kediye sevinç.**

64. Sovugıŋ gamçısı – yel.(247/2549)
Soğuğun kamçısı yel.

65. Söydüren – de dil, köydüren – de dil.(248 / 2557)
Sevdiren de **dil, yandıran** da **dil.**

66. Suv dilsiz yöv. (250 / 2578)
Su sessiz düşman.

67. Suvsuz yeriŋ atı eyersiz, ogulsız yeriŋ – malı. (251/2593)
Susuz yerin **otu sahipsiz**, oğulsuz yerin – **malı**.

68. Süleymanam bolsaŋ, mura gulak sal. (251/2593)
Süleyman olsan da **karınca**ya kulak ver.

69. Täze dogan ay-dogrulan guyruk. (257 / 2654)
Yeni doğan ay, doğrulan kuyruk.

70. Tilki tüsseden gorkar, demir ussadan. (259 / 2667)
Tilki dumandan korkar, **demir ustadan.**

71. Tilkiniŋ müŋ-de bir sapalagı bar, iŋ govusı – görünmezlik. (259 / 2669)
Tilkinin bin bir oyunu var, en iyisi görünmezlik.

72. Turaç öz dilinden bela galar. (262 / 2699)
Bülbül kendi dilinden bela bulur.

73. Tüvi dula bakınçaŋ, yarma yarpı yolda. (262 / 2707)
Pirinç dula bakıncaya kadar, **yarma yarı yolda kalır**.

74. Ukı yassık islemez, aşıklık – görk. (263 / 2710)
Uyku yastık istemez aşıklık güzellik.

75. Ulı pıçak utancına keser. (263 / 2713)
Büyük bıçak utancından keser.

76. Uzak yol atı sınar, agır gün-äri. (265 / 2735)
Uzun yol atı **dener**, **ağır gün** yiğidi.

77. Yagşı gapa barınçaŋ yaman gapıŋa seret. (273 / 2806)
İyi kapıya varıncaya kadar, **kötü kapıyı** seyret.

78. Yagşılık et, derya at, balık biler, balık bilmese, halık biler. (276 / 2830)
İyilik et, denize at, **balık bilir**, balık bilmezse Allah bilir.

79. Yel aydar, gün aydar, aydan bolar. (288 / 2952)
Rüzgâr söyler, gün söyler, söyleyen olur**.**

80. Yer gatı bolsa öküz öküzden görer. (289 / 2968)
Yer katı olsa, **öküz öküzden bilir.**

81. Yere bakandan yer gorkar. (290 / 2974)
Yere bakandan **yer korkar.**

82. Yigit garıp, namıs bay.(295 / 3031)
Yiğit garip, **namus zengin.**

83.. Yoldaşın garga bolsa iymitiŋ – tezek. (299 / 2072)
Yoldaşın karga ise yiyeceğin tezek.

84. Yoldaşın it bolsa tayagıŋı berk tut. (299 / 3073)
Yoldaşın it ise bastonunu sıkı tut.

85. Yoldaşıŋ eşek bolsa iymitiŋ saman bolar. (299 / 3074)
Yoldaşın eşek ise yiyeceğin saman olur.

86. Yovşan özün bag sayar, depe özün dag sayar. (300 / 3081)
Yavşan kendini bağ sayar, tepe kendini dağ sayar.

3.1.2. Doğayla İlgili Kelimelerin İnsana Uygulanması

1. Aç behişte barsa, it barar, aldı barsa – doŋuz. (2 / 20)
   Aç cennete gitseydi, it giderdi, tok gitseydi **domuz**.

2. Aç tovuk düyşünde darı görer. (3 / 25)
   Aç tavuk düşünde darı görür.

3. Adam başı daştan gatı. (5 / 44)
   İnsanın **başı** taştan **katı**.

4. Adam mivesi çoga. (6 / 56)
   İnsanın meyvesi çocuktur**.**

5. Agacı içinden gurt iyer. (7 / 69)
   Ağacı içinden kurt yer.

6. Agacı yaşlıkta bük. (7 / 70)
   Ağacı yaşken bük.

7. Agamıŋ ala gözi, yeŋŋemiŋ sovuk yüzi. (8 / 77)
   Ağabeyimin ela gözü**, yengemin soğuk yüzü.**

8. Agarıp öne düşme, ganalıp soŋa-da gamla. (8 / 78)
   Ağarıp öne düşme**, kararıp** sona da kalma**.**

9. Agır otur, yenil gop. (8 / 79)
   Ağır otur**, hafif** kalk**.**

10. Algılı bergiliniŋ, iti bolar. (19 / 191)
    Alacaklı vereceklinin iti olur.

11. Altın argısız galmaz. (21/210)
Altın talepsiz kalmaz.

12. Arı bolsun, balı bolsun.(23 / 231)
Arı olsun, balı olsun.

13. Arslan avuŋ bermez. (25/254)
Aslan avını vermez**.**

14. Arslan çagası yılda ayaklanır. (27/270)
Aslan yavrusu bir yılda ayaklanır.

15. At meydanında eşek aŋŋırmaz. ((30/300)
At meydanında **eşek** anırmaz.

16. At toynagına at çıdar. ((30/305)
At toynağına **at** dayanır.

17. Ataŋ zag, eneŋ zag nirden doğdun beyle ak? (32/327)
Baban karga, **anan karga**, nerden doğdun böyle **ak**?

18. Atı barıŋ ganatı bar. (33/335)
Atı varın **kanadı** var.

19. Atıŋ adı ulı, düyäniŋ – dabanı. (34/344)
Atın adı büyük, **devenin** tabanı.

20. Bir gara bir gara bermediğiŋ yüzi gara. (63/656)
Bir kara bir kara **vermeyenin yüzü kara**.

21. Bir gorkan it üç gün üyrer. (64/660)
Bir korkan **it** üç gün ürür.

22. Bir goyundan ak dogar, hem gara – da. (64/661)
Bir **koyundan ak** da doğar **kara** da.

23. Bir obanı bir ovlak bozarmış. (66 / 663)
Bir obayı bir **oğlak** bozarmış.

24. Bir sıgrıŋ sidigine bin sıgır tayar.(67/ 668)
Bir sığırın sidiğine bin sığır kayar.

25. Bivagt gıgıran horozı öldürerler. (69 / 718)
Vakitsiz öten **horozu** öldürürler.

26. Cayın tapsa, garınca – da pis duşman, arslan bolup el göstermez şanıŋdan. (74 / 766)
Yerini bulsa **karınca** da pis düşman, arslan olup el çekmez şanından.

27. Cöven eyesi cövenden geçdi velin, serçeler oŋşanok. (76 / 773)
Harman sahibi harmandan geçti lakin **serçeler** anlamaz.

28. Çaman ördek burun uçar. (76 (784)
Tembel ördek önce uçar.

29. Çaman-da bolsa, üsti amanca. (76 / 785)
Tembel de olsa sırtı **sağlam**.

30. Çın gülüŋ ısı uzaktan geler. (79 / 812)
Gerçek gülün kokusu uzaktan gelir.

31. Çırşaklını çıbın eyelär. (79/814)
Kirliyi **sivrisinek** sahiplenir.

32. Çilim çekeniŋ hem içi yanar hem dışı. (79/ 817)
Sigara içenin hem içi **yanar** hem dışı.

33. Çöken düye yer alar. (81/832)
Çöken deve yer alır.

34. Dağdan arkası bolanıŋ, daşdan yüregi bolar. (83/848)
Dağdan arkası olanın **taştan yüreği** olur.

35. Daragt bir yerde kemal talar. (83/ 857)
Ağaç bir yerde olgunlaşır.

36. Daragt derede yagşı. (83/858)
Ağaç derede iyi.

37. Daragt her näçe beyigem bolsa mivesi aşak. (84 / 859)
Ağaç ne kadar büyük de olsa **meyvesi** aşağıdadır.

38. Depek atdan daşda dur. (88 / 900)
Çifte atan attan uzakta dur**.**

39. Dere eyesiz galsa, tilki beglik eder. (88/906)
Dere sahipsiz kalsa, **tilki** beylik eder.

40. Deregin sayası düybüne düşmez. (88/909)
Ağacın gölgesi dibine düşmez**.**

41. Dınçlıgı goyun göterer, onda – da gara goyun. (90 / 924)
Dinçliği **koyun** götürür, ondan da **kara koyun**.

42. Dok diyip tilkä barma, aç – da bolsa – gurda bar. (96 / 990)
Tok deyip **tilkiye** gitme, aç da olsa **kurda** git.

43. Doŋuz ölse-de hor-horı yatmaz.(97/997)
Domuz ölse de hor-hor yatmaz.

44. Doŋuzdan bir tüy yolmak yokmakdır. (97 /998)
Domuzdan bir tüy yolmak hayırdır.

45. Doŋzuŋ agı näme, garası näme. (97/1000)
Domuzun akı ne, **karası** ne.

46. Dostuŋ tilki bolsa, gapanıŋ gurulgı bolsun. (99 / 1021)
Dostun **tilki** ise tuzağın kurulmuş olsun.

47. Durna gında – da bolsa, gözi yerde. (101/1044)
Turna kırda da olsa gözü yerde.

48. Dünyä gör ki – täze nahal. (103/1059)
Dünyanın güzelliği **taze fidan.**

49. Düyä yandak gerek bolsa boynunı uzadar. (103/1067)
Deveye ot gerekse boynunu uzatır.

50. Düya boynunıŋ egriligini bilse yagşı. (104 / 1074)
Deve boynunun ergiliği bilse iyi.

51. Düye çökerip çemme işme. (104/1076)
Deve oturup fırsattan istifade eder.

52. Düye menzil garar, eşek ayagınıŋ astını. (105/1081)
Deve menzile bakar **eşek** ayağının altına.

53. Egri agaç, yatgınına gider. (107/1107)
Egri ağaç, yattığı yana düşer.

54. Egri azar, dogrı ozar. (107 / 1108)
Eğri acı çeker, **doğru** yükselir.

55. Egri eyikmez. (107 / 1109)
Eğri güçlenmez.

56. Eneden gışık doganı galıpa salsaŋam düzelmez. (113 / 1164)
Anadan **eğri** doğanı kalıba soksan düzelmez.

57. Enesi gönenmediginj tanası gönenmez. (114/1171)
Anası rahat etmeyenin **danası** rahat etmez.

58. Enesinden ayrılan göle gurda şam bolar. (114 / 1173)
Anasından ayrılan **dana kurda** akşam yemeği olur.

59. Enesinden ayrılan guzını gurt iyer. (114 / 1174)
Anasından ayrılan **kuzuyu kurt** yer.

60. Galtaman garrasa, yalançı bor, (121 / 1244)
Bürgül gamasa, sıçançı bor.
Eşkıya yaşlansa, yalancı olur,
Kartal yaşlansa, **fareci** olur.

61. Gancık guyrugını bulamasa, köpek ızına düşmez. (122 / 1252)
Kancık kuyruğunu sallamasa **köpek** peşine düşmez.

62. Garga da gaz yärşini etcek bolup çatını ayrıpdır. (124/1277)
Karga da **kaz** gibi yürüyeceğim diye çatını ikiye ayırmış.

63. Eşegi toya odun çekmäge çagırarlar. (115/ 1190)
Eşeği düğüne odun çekmek için çağırırlar.

64. Eşegin yüki yeŋil bolsa socar. (116/ 1193)
Eşeğin yükü hafif ise oflayıp puflar.

65. Eşek aŋŋır, gurt getir. (116/ 1194)
Eşek anırır, **kurdu** getirir.

66. Eşek eşekliğine galar. (116 / 1199)
Eşek eşekliğine kalır.

67. Eşek kürresini küle getir, yabı yapagasını – çöle. (117/ 1202)
Eşek sıpasını küle getirir, at tayını çöle.

68. Eşek öz deŋini gaşar. (117 / 1204)
Eşek kendi dengini kaşır.

69. Eşek semrän güni eyesini deper. (117 / 1206)
Eşek semirdiği gün sahibini teper.

70. Eşek yıgnar, at iyer. (117 / 1208)
Eşek yığar, **at** yer.

71. Garga garganıŋ göziŋi çokmaz. (124 / 1278)
Karga karganın gözünü oymaz.

72. Garga gazıŋ ızından yetcek bolup, ayagını dövdürenmiş. (124 / 1279)
Karga kazın peşinden yetişeceğim diye ayağını kırmış.

73. Garga müŋ gıgırsa da yaz çıkmaz, gaz bir gıgırsa yaz çıkar. (124/1280)
Karga bin ötse de yaz çıkmaz**, kaz bir ötse** yaz çıkar**.**

74. Garganın gözü yagırda.(124/1282)
Karganın gözü yarada.

75. Garganıŋ gaz balası, her kimiŋ öz balası. (125/1283)
Karganın kaz yavrusu, herkesin kendi yavrusu**.**

76. Garınca gara günde, gurbakga saz söhbetde. (125/1299)
Karınca kara günde, **kurbağa** saz sohbette.

77. Garrı serçe köpege aldanmaz.(130/1339)
Yaşlı **serçe köpeğe** kanmaz.

78. Garrı tilkä sap atmagı övretme. (130/1340)
Yaşlı **tilkiye** sap atmayı öğretme.

79. Gavun gavundan reŋ alar.(131/1352)
Kavun kavundan renk alır.

80. Gaz çölde de bolsa, gözi kölde. (133/1368)
Kaz çölde de olsa gözü göldedir.

81. Geçä gurt degmese Käbä barar. (134 / 1381)
Kurt keçiye dokunmazsa Kabe'ye varır.

82. Geçini hem öz ayagından asarlar, gaynı hem öz ayagından asarlar. (135/1384)
Keçiyi de kendi ayağından asarlar, **koyunu** da kendi ayağından asarlar.

83. Yatma tilki sayasında, goy, aparsın yov seni. (135/1388)
Yatma **tilki** gölgesinde, koy, götürsün düşman seni.

84.. Gezen it sünk tapar. (138/1421)
Gezen **it** kemik bulur.

85. Gezen derya, oturan gümra. (138/1423)
Gezen **ırmak**, oturan **kum**.

86. Gılıç gıyında dursa paslar. (139/1427)
Kılıç kınında dursa paslanır.

87. Gılıç öz gıyınını kesmez. (139 / 1428)
Kılıç kendi kınını kesmez.

88. Gızıl sıgır agınan yere ot bitmez. (142/1459)
Kızıl sığırın kaldığı yerde ot bitmez.

89. Goç bolcak guzınıŋ seŋrigi tüŋŋi bolarmış. (144/1479)
Koç olacak kuzunun postu kabarık olurmuş.

90. Goç gaytsa agsag ozar. (144/1480)
Koç geri dönse aksak öne geçer.

91. Goça buynuz yül däldir. (144/1484)
Koça boynuz yük değildir.

92. Goynı yel alsa geçini asmanda gözle. (147/1518)
Koyunu yel alsa **keçiyi** gökte ara.

93. Göçen yurdun gadırını gonaŋda bilersiŋ.(148/1528)
Göçtüğün yurdun kıymetini **konunca** bilirsin.

94. Gördüŋ, dostuŋ yüzi turşı, ne oturış da, ne turuş. (149/1532)
Gördün dostunun yüzü **turşu** ne otur ne dur.

95. Görkünden berki. (150/1541)
Güzelliğinden **sağlamlığı**.

96. Gulan hövri köp bolsa bir agsagı bildirmez. (154/1592)
Yaban eşeğinin hatası çok olsa da bir eksiğini bildirmez.

97. Gulatının sayasında bolandan bürgüt pençesinde galan yagşıdır. (155/1594)
Doğanın gölgesinde olmaktansa **kartalın** pençesinde kalmak iyidir.

98. Gurdun avı şire hamam. (155/1599)
Kurdun avı **aslana** haram.

99. Gurduŋ agzı iyse-de gan, iymese-de. (155/1601)
Kurdun ağzı yese de kan, yemese de.

100. Gurı toğar (çuval) dik durmaz. (156/1607)
Boş çuval ayakta durmaz.

101. Gurınıŋ oduna öl yanar. (156/1608)
Kurunun ateşine **yaş** yanar.

102. Gurt agzasaŋ, gurt geler. (156/1609)
Kurdu ansan **kurt** gelir**.**

103. Gurt arkasından guş doymuş. (156/1610)
Kurt arkasından **kuş** doymuş.

104. Gurt bilen goyun guda bolmaz, guda bolsa-da goyun gülmez. (156/1612)
Kurt ile **koyun** dünür olmaz, olsa da **koyun** gülmez.

105. Gurt çogasından ekdi bolmaz. (156/1613)
Kurt yavrusundan evcil olmaz.

106. Gurt garrasa ite gülki. (157/1614)
Kurt yaşlansa **it**e maskara.

107. Gurt garrasa, avı gaçar. (157/1615)
Kurt yaşlansa avı kaçar.

108. Gurt gören itiŋ, agzı bir bolar.(157/1616)
Kurt gören **itin**, **ağzı bir olur.**

109. Guş ganatından kirey isemez, gulan – toynagından. (157/1619)
Kuş kanadından kira istemez, **yaban eşeği** toynağından.

110. Guş bar et bermeli guş bar etini iymeli. (157 /1620)
Kuş var et vermeli **kuş** var etini yemeli.

111. Guş dänä üyşer, çıbın – şirä. (157/1622)
Kuş taneye toplanır**, sivrisinek –** şıraya**.**

112. Güçük dalaman, köpek çıkmaz. (158/ 1633)
Enik hırpalanmadan **köpek** çıkmaz.

113. Gül açılmazsa bilbil sayramaz. (159/1636)
Gül açılmazsa **bülbül** dövünmez.

114. Güli gül bilen beslärler. (159/1636)
Gülü gül ile beslerler.

115. Gülüŋ biten yerinde gadırı yok. (159/1642)
Gülün bittiği yerde kıymeti yok.

116. Gülüŋ mivesi bolmaz. (159/1643)
Gülün meyvesi olmaz**.**

117. Günälin oduna bigünä yanar. (160/1649)
Günahkarın **ateşine** günahsız **yanar.**

118. Her gülüŋ bir ısı bar. (168/1726)
Her gülün bir kokusu var.

119. Her iymişiŋ tagmı ayrı. (168/1730)
Her **yemişin tadı** ayrı.

120. Her kim özün beg sayar, gargada özün gaz.(169/ 1741)
Herkes kendini bey sayar, **karga** da kendini **kaz**.

121. Hezzet etseŋ eşege hızın urar duşaga. (170/1754)
Hürmet etsen **eşeğe** çiftesini vurur döşeğe.

122. Hıdır diyip baranım hırs bolup çıkdı./170/1755)
Hızır diye vardığım **ayı** olup çıktı.

123. İnanmagıŋ "dostuŋa" saman diker postuŋa.(173/1787)
İnanma "dostuna" saman doldurur **postuna**.

124. İki at depişer, arasında **eşek** öler. (174/1797)
İki **at** tepişir, arada **eşek** ölür.

125. İki yakın uruşsa, özgelere iym bolar. (176/1815)
İki yakın dövüşse **başkalarına yem olur.**

126. İl aglak bolsa, donuz depa çıkar.
İl ağlasa, **domuz** tepeye çıkar.

127. İt arıklıgın gurda bildirmez, elek kabardar.
Köpek güçsüzlüğünü **kurda** bildirmez, tüylerini kabartır. (184/1896)

128. İt doyan güni ogurlık eder. (184/1898)
İt doyduğu gün hırsızlık eder.

129. İt gargışı gurda yokmaz. (184/ 1903)
İtin bedduası **kurda** dokunmaz.

130. İt hem öz iresedinde üyrse yagşı. (185/1909)
İt de kendi isteğiyle **ürüse** iyi.

131. İt içen suvdan at içmez. (185/ 1910)
İtin içtiği sudan **at** içmez.

132. İt ite buyrar, it hem – guyrugına. (185/1911)
İt ite buyurur, **it** de kuyruğuna.

133. İt itiŋ guyrugunı basmaz. (185/ 1913)
İt itin kuyruğuna basmaz.

134. İt iyenini gusar. (185/1914)
İt yediğini kusar.

135. İt ne gara görsün, ne üyrsün.(186/1915)
İt ne kara görsün, ne **ürüsün**.

136. İt öz öyünde batır. (186/1917)
İt kendi evinde yiğit.

137. İt öz yalagın yalaman doymaz. (186/1918)
İt kendi yalağını **yalamadan** doymaz.

138. İt savukda pişige possun buyrarmış. (187/1919)
İt soğukta **kediye postunu** verirmiş.

139. İt üyrer kerven geçer. (187/1920)
İt ürür kervan yürür.

140. İtin akmagı gatlamadan tama eder. (188/1938)
İtin ahmağı börek umar.

141. İtiŋ ayagı dövülse, guyrugını seyiklärler. (188/1939)
İtin ayağı kırılsa, kuyruğunu destek yaparlar.

142. İtiŋ boynuna gövher doksaŋ, it hem aglar gövherem. (188/1940)
İtin boynuna cevher taksan**, it** de ağlar**, cevher** de**.**

143. İtiŋ eyesi bolsa gurduŋ gudası bar. (188/1942)
İtin sahibi varsa **kurdun** dünürü **var.**

144. İymli at armaz. (189/1948)
Yemli at yorulmaz.

145. Kâkelän tavuk yumurtgalaman dinmez. (190/1962)
Gıdaklayan tavuk yumurtlamadan susmaz.

146. Käkilik sesini çıkarmasa, gargı oŋı alıp bilmez. (190/1963)
Keklik sesini çıkarmasa**, bozdoğan** onu alamaz**.**

147. Kerri goyun giç ürker. (192/1982)
Sağır koyun geç ürker.

148. Köpegiŋ gövnün kepek bilen avlarlar. (200/2061)
Köpeğin gönlünü **kepek ile** avlarlar**.**

149. Köpek yövrüp tazı bolmaz. (200/2062)
Köpek koşarak **tazı** olmaz**.**

150. Kürk tovuk köp käkerär.(200/1085)
Kuluçka tavuk çok **gıdaklar**.

151. Maymınam öz erkine oynanok. (204/ 2110)
Maymun da kendi gücüne oynamaz.

152. Metcidiŋ gapısı açık hem bolsa, ite – de bir uyat yagşı. (205/2120)
Mescidin kapsı açık da olsa **ite** de bir utanmak gerekir.

153. Mılayım göle iki enäni emer. (207/2137)
Sakin dana iki anadan emer.

154. Mive agacından daşa gaçmaz. (208/2145)
Meyve ağacından uzağa düşmez.

155. Miveli agacın şahası aşak. (208/2149)
Meyveli ağacın dalı aşağıda.

156. Näçe acam bolsa, şire yüz tutsaŋ biter. (213/2200)
Ne kadar aç da olsa **aslana** yüz tutsan biter.

157. Nerin hamı eşege yük. (214/2214)
Kaplanın postu **eşeğe** yük.

158. Ogşuk – torumdan tama eden, goŋşı gursun. (214/2255)
Çoluk çocuktan hoşlanmayan **komşu kurusun.**

159. Ot agızlı, orak dişli. (221/2284)
Ateş ağızlı, **orak** dişli.**(d.)**

160, Ot bolup gelseŋ, suv bolup öçirin. (221/2288)
Ateş olup gelsen, **su olup** söndürürüm.

161. Öküz garrasa, paltadan gaçmaz.(224/2317)
Öküz yaşlansa baltadan kaçamaz.

162. Öküz yıkılsa, pıçak çeken köpeler. (225/2320)
Öküz yıkılırsa bıçak çeken çoğalır.

163, Öl agac yarısgınına gaydar. (225/2322)
Yaş ağaç eğimine döner.

164,. Öveni öküz, sındıranı sıgır. (229/2361)
Öveni **öküz**, bozanı **sığır**.

165. Özüni öveniŋ tanapı çürük. (232/2402)
Kendisini övenin soyu **çürük**.

166. Özüni är bilseŋ, özgäni şir bil. (233/2405)
Kendini yiğit bilirsen**,** başkasını **aslan** bil**.**

167. Padıvandan baş goysaŋ başa buynuz bolmaz, (233/2408)
Mıdam yaşıŋ ayakda köŋülden gamı gitmez.
Sığır çobanını başa koysan **başa boynuz olmaz,**
Her yaşın sonunda gönülden gamı gitmez.

168. Päli azan tilki hinine bakıp uvlar. (234/2420)
Niyetini bozan **tilki inine** bakıp **ulur**.

169. Peşeçe duşmanıŋ bolsa, piçle gör. (235/2427)
Sinek kadar düşmanın olsa onu fil kadar gör.

170. Peydasız perişdeden aşna döv yagşı. (235/2429)
Faydasız **melekten** tanıdık **dev** iyidir.

171. Pil bilen peşäniŋ oynı deŋ gelmez.(236/2435)
Fil ile **sineğin** oyunu denk gelmez.

172. Sag al, sayr çıksa – bagtıŋa. (239/2470)
Sağlam al, **çürük** çıkarsa bahtına.

173. Sangısız uçan guş gonalgasını yalŋışar. (242/2497)
Düşünmeden **uçan kuş**, konacağı yeri şaşırır.

174.. Sıçanın ölümi pisige gülki. (244/2517)
Farenin ölümü **kediye** sevinç.

175. Sıgır sılag bilmez. (244/2518)
Sığır saygı bilmez.

176. Sıgır şahından azar tapar, eşek – gulagından. (244/2519)
Sığır boynuzundan huzursuz olur, **eşek** kulağından.

177. Sinek öl yere gonar. (246/2535)
Sinek yaş yere konar.

178. Söyenişen yıkılmaz. (248/2559)
Birbirini seven **yıkılmaz**.

179. Suvda gezen suv guşlar (251/2587)
Suv gadrını nä bilsin?
Suda gezen su kuşları
Suyun kadrini ne bilsin?

181. Süleymanam bolsaŋ, mura gulak sal. (251/2595)
Süleyman olsan da **karıncaya** kulak ver.

182. Süytsüz mäleme. (253/2608)
Sütsüz **meleme**.

183. Şagala şam bolandan yolborsa aş bol. (253/2611)
Çakala yem olacağına **kaplana** yem ol.

184. Şalı arkasından çigin suv içer. (253/2612)
Pirinç arkasından gereksiz otlar su içer.

185. Şalı azsa çigin bolar. (253/2613)
Pirinç azsa **gereksiz otlar** çoğalır**.**

186. Şir balası şir bolar. (254/2623)
Aslan yavrusu aslan olur.

187. Şir çagası yılda ayaklanır. (254/2623)
Arslan yavrusu bir yılda ayaklanır.

188. Tilkiniŋ müŋ-de bir sapalagı bar, iŋ govusı – görünmezlik. (259/2669)
Tilkinin binbir oyunu var**,** en iyisi görünmezlik**.**

189. Tilkiniŋ avı şire haram. (259/2670)
Tilkinin avı aslana haram**.**

190. Tordan çıkan guş tutdurmazak bolar. (260/2677)
Tuzaktan çıkan kuş avlanmaz olur.

191. Tovşan bir tutdır. (260/2679)
Tavşan bir defa tutulur.

192. Turaç öz dilinden bela galar.(262/2699)
Bülbül kendi dilinden bela bulur.

193. Üyregen it öyüne mıhman getirer. (271/2746)
Ürüyen it evine misafir getirir.

194. Yagşı ata-bir gamçı, (271/2794)
Yaman ata-müŋ gamçı.
İyi ata bir kamçı,
Kötü ata bin kamçı.

195. Yaman düye hovıdını iyer. (280/2874)
Kötü deve hörgücünü yer.

196. Yandak öl hem bolsa tikeni gurıdır. (282/2895)
Çalı ıslak da olsa dikeni kurudur.

197. Yarak itiŋ yanına barma. (283/2902)
Yaralı itin yanına varma.

198. Yarılmadık garpız. (283/2903)
Kesilmedik karpuz. (d.)

199. Yat itiŋ guyrugı yamzında. (284/2913)
Yabancı itin kuyruğu kısığında.

200. Yat üçin yan, biş emma köynegiŋi yırtma. (284/2914)
Yabancı için **yan**, **piş** ama gömleğini yırtma.

201. Yatan daşıŋ aşagından suv geçmez. (284/ 1915)
Yatan taşın altından su geçmez.

202. Yatan öküze iym yok. (284/2916)
Yatan öküze yem yok.

203. Yatan yılanıŋ guyrıgına basma.(284/1918)
Yatan yılanın kuyruğuna basma.

204. Yeke atdan tozan çıkmaz. (287/2945)
Tek attan toz çıkmaz.

205. Yer gatı bolsa öküz öküzden görer. (289/2968)
Yer katı olsa, **öküz öküzden** bilir.

206. Yeri yarpa beren gursun, pulı sarpa tutan. (290/2978)
Toprağı ortaklaşa veren **kurusun,** paraya hürmet gösteren.

207. Yılana süyt berseŋem, zäher tanar. (294/3012)
Yılana süt versen de zehir bilir.

208. Yılandan yılan dönär, içyandan – içyan. (294/3013)
Yılandan yılan türer, akrepten akrep.

209. Yılanıŋ daşı yumşak bolsa – da, içi zäher. (294/3016)
Yılanın dışı yumuşak olsa da, içi zehir.

210. Yiti gızıl tiz solar. (297/3049)
Keskin kızıl tez solar.

211. Yol siŋegi yolda bolar, it siŋegi – kölde. (298/3062)
Yol sineği yolda olur, it sineği – gölde.

212. Yoldaşıŋ garga bolsa iymitiŋ – tezek. (299/3071)
Yoldaşın **karga** ise **yiyeceğin – tezek.**

213. Yoldaşıŋ it bolsa tayagıŋı berk tut. (299/3072)
Yoldaşın **it** ise bastonunu sıkı tut**.**

214. Yoldaşıŋ eşek bolsa iymitiŋ saman bolar. (299/3073)
Yoldaşın **eşek** ise **yiyeceğin saman olur.**

215. Yovşan özün bag sayar, depe özün dag sayar. (300/3081)

Yavşan kendini bağ sayar, **tepe** kendini dağ sayar.

3.1.3. Somutlaştırma

1. Abray alcak bolsaŋ, artık işle.(1/2)
   İtibar alacaksan çok çalış.

2. Adam gartasa-da, könül (gövün) gartamaz. (5/50)
   İnsan yaşlansa da **gönül yaşlanmaz.**

3. Adamıŋ harmatı özüne bağlı. (7/65)
   İnsanın **hürmeti** kendine **bağlı**.

4. Agızdan çıkan sözi dolanıp alıp bolmaz. (9/87)
   Ağızdan çıkan **sözü çevirip** almak olmaz.

5. Aglamadık oğlana emcek yok. (9/88)
   Ağlamayan oğlana emzik yok.

6. Aglamak gör başında yagşı. (9/89)
   Ağlamak mezar başında iyi.

7. Aglan agısında diŋer. (9/91)
   Ağlayan ağıtında yatışır.

8. Aglası gelen oglan atasınıŋ sakgalını oynar. (9/92)
   Ağlaması gelen oğlan babasının sakalıyla oynar.

9. Agzı açık aç ölmez. (10/97)
   Ağzı açık aç ölmez.

10. Agzı bilen ak guş alar. (10/98)
    Ağzı ile ak kuş alır.

11. Agzı gışık da bolsa bay oglı geplesin. (10/99)
Ağzı eğri de olsa bey oğlu konuşsun.

12. Agzı gışık – da bolsa bay gızı är dannar.(10/100)
Ağzı eğri de olsa bey kızı koca bulur.

13. Agzı govşak yumşak arar. (10/101)
Ağzı gevşek yumuşak arar.

14. Agzıbirler aş getirir, arzalalar kaş getirir. (11/103)
Dostlar **aş** getirir, düşmanlar **kaş** getirir.

15. Agzıbirlik hemme zatdan güçlüdür. (11/103)
Dostluk her şeyden güçlüdür.

16. Agzında aş gotıklama.(11/104)
Ağzında aş katıklama.

17. Agzını aç, dili bolsa gaç. (11/105)
Ağzını aç, **dili** varsa kaç.

18. Agzında diş yok, başında – huş.(11/107)
Ağzında diş yok, **başında akıl.**

19. Ak girse – de aŋ girmedik.(12/116)
Ak girse de **akıl girmemiş.**

20. Akar suvuŋ haramı yok.(11/122)
Akan suyun haramı olmaz.

21. Akıl başdan çıkar, altın daştan. (12/124)
Akıl baştan çıkar, altın taştan.

22. Akıllınıŋ işinden gövnüŋ söyüner, akmagıŋ işinden pähmiŋ köyiner.(15/147)
Akıllının işinden gönlün sevinir, ahmağın işinden **aklın** yakınır.

23. Akmak gulaga guysaŋ akıp gider. (17/166)
Ahmağa **akıl** versen **akıp gider.**

24. Ala gargada hakım bolsa, yaz gelmese, gış geler.(18/176)
Ala kargada hakkım olsa, yazın gelmese de kışın gelir.

25. Algılınıŋ dili uzın.(19/192)
Alacaklının **dili** uzun.

26. Alıgırıŋ belli avı bolmaz. (19/193)
Yırtıcı kuşun avı belli olmaz.

27. Alıs yeriŋ arpasından yakın yeriŋ samanı yagşı. (20/199)
Uzak yerin **arpasından** yakın yerin **samanı** iyi.

28. Alma biş, agzıma düş. (20/201)
Elma piş, ağzıma düş. (d.)

29. Almanı göge at, yere düşyänça ya pelek. (20/205)
Elmanı göğe at, yere düşünceye kadar ya nasip.

30. Altı aga birigip ata bolmaz, yedi yeŋŋe birigip-ene. (21/208)
Altı ağabey birleşse baba olmaz, yedi yenge birleşse anne.

31. Altın argısız galmaz. (21/210)
Altın talepsiz kalmaz.

32. Altın yerde yatmaz, yagşılık yolda galmaz. (21/213)
Altın yerde yatmaz, **iyilik yolda kalmaz.**

33. Altına pas yokmaz. (21/214)
Altına pas geçmez.

34. Enesiz künde yetim, (22/220)
Atasız bayramda yetim.
Anasız her gün yetim,
Babasız bayramda yetim.

35. Anada tutan gay şenbende açılır. (22/223)
Cumada tutan fırtına cumartesi açılır.

36. Arım köyenden imanım köysün. (23/234)
Namusum yanacağına imanım yansın.

37. Arıŋın zährini datmadık balıŋ gadırını nä bilsin. (24/240)
Arının zehrini tatmayan balın kıymetini ne bilsin.

38. Arkalılar erke sözler , (24/240)
Arkasızlar gorka sözlar.
Arkalılar açık söyler ,
Arkasızlar korkarak söyler.

39. Arpa bişer, işiŋ düşer, (24/243)
Orak diyib – ä gelirsiŋ.
Arpa pişer, işin düşer,
Hasat diyip de gelirsin.

40. Arpa ekip, buğday orcak bolma.(24/244)
Arpa ekip, buğday alınmaz.

41. Arrık ata agır gamçı yok. (25/251)
Zayıf ata ağır kamçı yok.

42. Asman-daş, yer bolsa – gara daş.(25/258)
Gök uzak **yer** ise kara taş.

43. Aş atana aş at, daş atana daş at. (26/262)
Aş atana aş at, taş atana taş at.

44. At çapanıŋdan – a geçdik, eyeriŋ gaşına bek yapış. (28/287)
Atı koşturmandan geçtik, eyerin kaşına sıkıca yapış.

45. At çapmaz, bagt çapar. (29/292)
At koşmaz, **baht koşar.**

46. At garrır, meydan garrımaz, (29/292)
Yigit garrır, heŋŋam garrımaz.
At yaşlanır meydan yaşlanmaz,
Yiğit yaşlanır, **devir** yaşlanmaz.

47. Ad köyenden at köysün. (30/ 298)
Ad yanacağına at yansın.

48. At mayırmadık seyis bolmaz. (30/299)
Atı sakatlamayan seyis olmaz.

49. At münmedik at münse, çapa çapa öldürer, (30/301)
Don göymedik don geyse, kaka kaka tozdurar.
Ata binmeyen ata binse, koştura koştura öldürür;
Elbise giymeyen **elbise** giyse çarpa çarpa eskitir.

50. At rısgı alnından. (30/303)
At **rızkı alnında.**

51. At tapyançaŋ eşek sakla, düye tapyançaŋ käşek. (30/304)
At bulana kadar eşeği sakla, deve bulana kadar deve yavrusunu.

52. At yüvürmez baht yüvrer. (31/310)
At yürümez **baht yürür**.

53. Ata dortıp, oğul bolmaz, ene dortıp – gız. (31/310)
Babayı **tartsan** oğul olmaz, anayı **tartsan** – kız.

54. Ata gapmaz diyme, eşege depmez. (31/312)
Ata ısırmaz deme, eşeğe tepmez.

55. Ata malına göz diken novasız galar. (31/315)
Baba malına **göz diken** fakir kalır.

56. Ata – bag, düyä – dag. (31/317)
Ata bağ, deveye dağ.

57. Ata-eneniŋ gövni ogulda gızda, ogul-gızıŋ gövni dag bilen düzde. (30/321)
Ana-babanın **gönlü** oğulda kızda, oğul-kızın **gönlü** dağ ile düzde.

58. Atası bolmadık bir gün aglar, enesi bolmadık her gün ağlar. (33/328)
Babası olmayan bir **gün ağlar,** annesi olmayan **her gün ağlar.**

59. Atası depä çıkmadık oglı yapa çıkmaz. (33/329)
Babası **tepeye çıkmamış** oğlan **alçağa** da çıkamaz.

60. Atı ot bilen tut, (33/337)
Guşı et bilen tut.
Atı ot ile tut,
Kuşu et ile tut.

61. Atılan ok daşdan gaytmaz. (34/340)
Atılan ok taştan(dışarıdan) dönmez.

62. Atıŋ arrık bolsa, bir çap, odunıŋ az bolsa iki çap. (33/345)
Atın zayıf ise bir kes, odunun az ise iki kes.

63. Atıŋ barka, eşek münme. (34/347)
Atın varken eşeğe binme.

64. Atın barka, yol gazan. (35/348)
Atın varken yol kazan.

65. Av tutanıŋkı bolar. (36/358)
Av tutanın olur.

66. Ayagı ulı sıganını gäyer, ayagı kiçi-söyenini.(36/364)
Ayağı büyük, sığdığını giyer, ayağı küçük sevdiğini.

67. Ayagında çarık yok baga seyil eder. (36/365)
Ayağında çarık yok bağa gezmeye gider.

68. Ayakgabıŋ dar bolsa, cahanıŋ giŋliginden ne peyda. (36/367)
Ayakkabın dar ise, cihanın genişliğinden ne fayda.

69. Ayam aydıŋ boldı, bizem ogrı bolduk. (37/376)
Hava aydınlandı, biz de hırsız olduk.

70. Ayda bayram bolmaz, günde – toy. (38/379)
Her ay bayram olmaz, her gün düğün.

71. Ayrana gelen tabagını gizlemez. (39/390)
Ayrana gelen tabağını gizlemez.

72. Ayrılmagın hävrüñden, golun gitmez bövründen. (39/392)
Ayrılmasan dostundan **kolun gitmez böğründen**.

73. Az aşım dinç başım.(39/396)
Az aşım rahat başım.

74. Az iliŋ ozançısı bolandan köp iliŋ gazançısı bol. (40/400)
Az ilde **ozan** olmaktansa çok ilin **kazancısı** ol.

75. Az iliŋ danası gepläp – gepläp deli bolar. (40/401)
Az **ilin** akıllısı konuşa konuşa **deli olur.**

76. Az sözliŋin gövni rahat. (40/404)
Az söyleyenin **gönlü** rahat.

77. Är yigit yanasız bolmaz. (43/436)
Er yiğit **yarasız** olmaz.

78. Äre dolanan dövür yere - de dolanar. (43/439)
Ere dolanan **devir yere de dolanır**.

79. Äriŋ öyüne är düşse goncuna gar guylar.(44/445)
Erin evine er düşse **çizmesine kar dökülür.**

80. Bagıñda görseŋ agaca as.(44/450)
Bağında görsen ağaca as.

81. Bagt yatcak bolsa düye üstünde it yarar. (45/455)
Baht olmazsa **deve üstünde it yanar** (yaralar, parçalar).

82. Bal bolsa, çıbını bolar. (46/465)
Bal olsa, **sivrisineği olur.**

83. Bal dutan, barmagını yalar. (46/469)
Bal tutan parmağını yalar.

84. Balıgıŋ diriligi suv bilen. (46/470)
Balığın diriliği su ile.

85. Balık başından parsar. (46/471)
Balık başından kokar.

86. Barak etini iymeyen canım kay etine zar boldı. (47/481)
Balık etini yemeyen canım **koyun etine** muhtaç oldu.

87. Barcak yeriŋe kesek atma. (48/483)
Varacağın yere **çamur atma.**

88. Barlınıŋ yüregi suvlı. (48/490)
Varlıklının **yüreği sulu.**

89. Baş agırman,baldır sızlaman bolmaz. (48/492)
Baş ağrımadan, baldır sızlamadan olmaz.

90. Baş bolmasa gövre – läş. (49/494)
Baş olmasa gövde ölü.

91. Baş börüksiz bolmaz. (49/501)
Baş takkesiz olmaz.

92. Başa bela näden geler iki barmak dilden geler. (49/501)
Başa bela neden gelir iki **parmak dilden gelir.**

93. Başa geleni göz görer. (49/503)
Başa geleni **göz** görür.

94. Başı agırmayanıŋ yanında “başım agrıyor” diyme. (50/505)
Başı ağrımayanın yanında “**başım ağrıyor**” deme.

95. Batır yarasız bolmaz.(50/517)
Yiğit **yarasız** olmaz.

96. Bayguşuŋ dilegi veyrançılık. (52/527)
Baykuşun dileği virane.

97. Bayıŋ agzı gışık bolsa – da, sözü dogrı. (53/531)
Zenginin **ağzı eğri** olsa da sözü doğru.

98. Bayıŋ gızı kel bolsa – da är dämär.(53/531)
Zenginin kızı **kel** olsa da er bağlanır.

99. Bayıŋ pişgi – de tavşan dutar. (53/533)
Zenginin kedisi de tavşan tutar.

100. Bayларıŋ sahılıgı elinde mollanhıŋ sahılıgı dilinde. (53/536)
Zenginlerin **cömertliği elinde** mollanın **cömertliği dilinde**.

101. Bayramda aç ölen övzada doŋup galan.(53/537)
Bayramda aç ölen sıcakta donup kalan.

102. Baytal hoknanmasa at kişŋemez. (53/538)
Kısrak kişnemese, at kişnemez.

103. Baytal tayını depmez.(53/539)
Kısrak tayını tepmez.

104. Bedasıla cepa çekme guru yere tohum sepme.(54/546)
Kötü kişiye minnet etme **kuru yere tohum serpme.**

105. Beg çeşmesinden suv içme. (54/550)
Bey çeşmesinden su içme.

106. Bek gala bela gelmez. (55/553)
Sağlam kaleye belâ belmez.

107. Bekre balık etini iymeyen canım porsı goyun etine zar boldum. (55/554)
Bekre balık etini yemeyen ben kokmuş koyun etine muhtaç oldum.

108. Benim bekli gapını açar. (56/571)
Vermek **kapalı kapıyı açar.**

109. Benim gökten yol yaşar. (56/572)
Vermek **gökten yol açar.**

110. Beş barmagıŋ deŋ mi? (56/579)
Beş parmağın denk mi?

111. Bidevleti yagı çarsa dövletsä habar geler. (59/ 593)
Talihsizi **düşman tutsa** talihliye haber gelir.

112. Bidövleti düyäniŋ üstünde it yarar. (59/598)
Talihsizi **devenin üstünde it parçalar.**

113. Bidövletiŋ çagası asmandaki ayı dilär. (59/599)
Talihsizin **çocuğu gökteki ayı ister.**

114. Bidövletiŋ etegine buğday gusayn öŋi bilen serper. (59/601)
Hayırsızın **eteğine buğday koysan önü sıra serper.**

115. Bilbil besledim garga çıktı. (60/604)
Bülbül besledim, karga çıktı.

116. Bilegi yogın birin yıkar, bilimi bolan müŋün yıkar. (60/606)
Bileği kalın birini, ilmi olan binini yıkar.

117. Bilen bilenin işlär, bilmedik bormagın dişlär. (60/607)
Bilen bildiğini yapar, bilmeyen **parmağını dişler.**

118. Bilene yagtı bilmediği garaŋkı. (60/608)
Bilene ışık, bilmeyene **karanlık**.

119. Binamısa günde toy. (61/620)
Namussuza her gün **düğün**.

120. Bir ağaçtan tokay bolmaz, bir gülden – bahar. (62/624)
Bir ağaçtan orman olmaz, bir gülden bahar.

121. Bir dikensiz gül bolmaz. (63/647)
Dikensiz gül olmaz.

122. Bir ekiş ekmän, öküz ölmez. (63/651)
Bir tarla ekmeyle, öküz ölmez.

123. Bir elde iki garpız tutdurmaz.(63/652)
Bir elde iki karpuz tutulmaz.

124. Bir gapı yapık bolsa müŋ gapı açık. (63/654)
Bir **kapı** kapalı ise bin **kapı** açık.

125. Bir gapsaŋ – da yag gap. (63/655)
Bir kapsan da yağ kap.

126. Bir gara bir gara bermediginŋ yüzi gara. (63/656)
Bir kara bir kara vermeyenin yüzü **kara**.

127. Bir garıbıŋ gövnüni “hoş geldiŋ” avlar. (64/657)
Bir garibin **gönlünü** “**hoş geldin”** avlar.

128. Bir goyundan ak dogar, hem gara – da. (64/661)
Bir koyundan **ak** da doğar **kara** da.

129. Bir gülden bahar bolmaz. (65/671)
Bir gülden bahar olmaz.

130. Bir günlük yola çıksaŋ, hepdelik azık al. (65/675)
Bir günlük yoka çıksan, bir haftalık azık al.

131. Bir obanı bir ovlak bozarmış. (66/683)
Bir obayı bir oğlak bozarmış.

132. Bir okda iki av. (66/685)
Bir okta iki av.

133. Bir sıgrın sidigine bin sıgır tayar.(66/668)
Bir sığırın sildiğinden bin sığır kayar.

134. Bivagt gıgıran horozı öldürerler. (69/718)
Vakitsiz öten horozu öldürürler.

135. Bogunsız yere pıçak bolma.(70/722)
Kesilmeyecek yere bıçak olma.

136. Bolya da, bolyadadan yürekde dert galya da. .(71/732)
Olur da, olandan **yürekte** dert kalır.

137. Boyuma görä boy tapdım, gövnüme görä gövün tapmadım.(71/739)
Boynuma göre boy buldum, **gönlüme** göre gönül bulamadım.

138. Bölek goynı gurt iyer.(72/740)
Bölünen koyunu kurt yer.

139. Bölüneni böri iyer.(72/741)
Ayrılanı kurt yer.

140. Bu dünyäniŋ behişti yagşı bolsa hatını, (72/744)
Yaman bolsa hatını içindedir tütüni,
Yana yana gidersin, zerre galmaz bitini.
Bu dünyanın cenneti, iyi olsa hatunu,
Kötü olsa hatunu içindedir **yangını**,
Yana yana gidersin, zerre kalmaz bütünü.

141. Bugünki serçe, düynki serçe "cik-cik" övreder. (72/746)
Bugünkü serçe, dünkü serçeye ciklemeyi öğretir.

142. Buğday nanıŋ bolmasa "bugday" sözüŋ yokmudı? (72/749)
Buğday ekmeğin yoksa **buğday sözün** de mi yok?

143. Bugra alsaŋ butlusında sıgır alsaŋ süytlüsinden. (73/750)
Deve alsan butlusundan sığır alsan sütlüsünden.

144. Bulutdan çıkan gün yakar, (73/752)
Yaşmaktan çıkan dil yakar.
Buluttan çıkan güneş yakar,
Çarşaftan çıkan dil yakar.

145. Buz üstünde tozan arama. (73/754)
Buz üstünde toz arama.

146. Can agırmazıŋ yanında başım agıryar diyme.(73/756)
Canı ağrımayanın yanında başım ağrıyor deme.

147. Cähenneme giden özüne yoldaş agtarar.(74/767)
Cehenneme giden kendine arkadaş arar.

148. Cögüden batır dörese, çadın çapar. (75/772)
Çingeneden yiğit türese çadırını yağmalar.

149 Cöven eyesi cövenden geçdi velin, serçeler oŋşanok. (73/786773
Harman sahibi harmandan geçti lakin serçeler anlamaz.

150. Çapgınını suvdan gurı çıkarar. (76/786)
Satırını sudan kuru çıkarır.

151. Çayşık yola sıgmaz akılsız gola. (77/795)
Çarpık bacaklı yola sığmaz, akılsız ovaya.

152. Çekseŋ zähmet, yagar rahmet. (77/798)
Çekersen zahmet, **yağar rahmet.**

153. Çemçeläp yıgnanım, çanaklap döküldi. (78/799)
Kaşık kaşık topladığım, çanak çanak döküldü.

154. Çıbıgı vaktinde bük.(78/803)
Çubuğu vaktinde bük.

155. Çıbık degen cıŋŋıldar, (78/804)
Tokmak degen togtar.
Çubuk değen bağırır,
Tokmak değen yığılır.

156. Çın dost gara günde belli.(79/810)
Gerçek dost **kara günde** belli.

157. Çın gülüŋ ısı uzaktan geler.(79/812)
Gerçek gülün kokusu uzaktan gelir.

158. Çın käse dövülmez. (79/813)
Gerçek kase kırılmaz.

159. Çırşaklını çıbın eyelär. (79/814)
Kirliyi sivrisinek sahiplenir.

160. Çillede çepek cövzada – possun. (80/819)
Kara kışta ipek, sıcakta kürk.
Çopan bar, goynı otuŋ içinde geçirer,
Çopan bar, otı goynuŋ içinden geçirer.
Çoban var koyunu ateşinden içinden geçirir;
Çoban var ateşi koyunun içinden geçirir.

161. Çopan gövnese, serke sagıp süyt berer. (81/829)
Çobanın gönlü olsa, tekeyi sağıp süt çıkarır.

162. Çopansız goyun dargar. (81/829)
Çobansız koyun dağılır.

163. Çopansız sürü gurda iym bor. (81/830)
Çobansız sürü kurda yem olur.

164. Çorba savatmasaŋ iş bitmez. (81/831)
Çorbayı soğutmasan iş bitmez.

165. Çöken düye yer alar. (81/832)
Çöken deve yer alır.

166. Çöken ördek orun alar. (81/833)
Çöken ördek yer kaplar.

167. Çölde suvsuzuluk cebrini çekmedik öyde gızgın nanıŋ gadrını näbilsin.(81/835)

Çölde susuzluk cefsını çekmeyen evde sıcak ekmeğin kıymetini ne bilsin.

168. Çörek berip çökerer, börek berip kökerer.(82/839)

Ekmek verip çökertir, yiyecek verip direğe bağlar.

169. Çörekli oglan söymäge yagşı. (82/840)

Çörekli oğlan sevmeye yaraşır.

170. Çüyse sınsa yama tutmaz. (82/841)

Şişe kırılsa yama tutmaz.

171. Dag başı dumansız bolmaz,(82/842)

Ar başı hıyalsız bolmaz.

Dağ başı dumansız olmaz,

Er başı hayalsiz kalmaz.

172. Dag näçe beyigem bolsa, il üstünden yol salar. (82/846)

Dağ ne kadar büyük de olsa, il üstünden yol açar.

173. Daga çıksaŋ dabanıŋa garap gez. (82/847)

Dağa çıksaŋ tabanına bakarak gez.

174. Dagdan arkası bolanıŋ, daşdan yüregi bolar. (83/848)

Dağdan arkası olanın, taştan yüeği olur.

175. Dama – dama köl bolar, hiç dammasa çöl bolar. (83/853)

Damlaya damlaya göl olur, hiç damlamasa çöl olur.

176. Damarına görä gan al. (83/854)

Damarına göre kan al.

177. Daragt bir yerde kemal talar. (83/857)
Ağaç bir yerde olgunlaşır.

178. Daragt derede yagşı. (83/858)
Ağaç derede iyi.

179. Daragt her näçe beyigem bolsa mivesi aşak. (84/859)
Ağaç her ne kadar ulu da olsa meyvesi aşağıdadır.

180. Daş bilen uranı aş bilen ur.(84/860)
Taş ile vuranı aş ile vur.

181. Daş düşen yerine agır. (84/862)
Taş düştüğü yerde ağır.

182. Daşa yagmır yagsa – da gögermez. (84/865)
Taşa yağmur yağsa da yeşermez.

183. Daşı çäcek içi – möcek**.(d.)** (84/866)
Dışı çiçek içi kurt.

184. Daşıŋ ulusı yakından geler.(84/868)
Taşın büyüğü yakından gelir.

185. Dayhan ekini söyer, ekin salkını. (5/870)
Çiftçi ekin sever, ekin serini.

186. Dayılı oglan dartık.(85/872)
Dayılı oğlan kıymetli.

187. Däli özüne bat biyr, yıgan odunına ot biyr. (86/879)
Deli kendine bat verir, yığılı odununu ateşe verir.

188. Dälinin̨, düven yüpini sag açıp bilmez. (86/883)
Delinin düğümlediği ipi akıllı açamaz.

189. Degimsize degim degse yılda geçini iki gırkar. (86/886)
Kibirliye kibirsiz dense **yılda keçiyi iki (defa) kırpar.**

190. Degimsize degim degse gündüzin̨ güni çıra yakar. (86/887)
Kibirliye mütevazi dense **gündüz vakti çıra yakar.**

191. Degirmenin suvı sovlan yalı boldı.(87/889)
Değirmenin suyu savrulur gibi oldu.

192. Den̨ bolan depe aşmaz. (87/895)
Akıllı olan **tepe aşmaz.**

193. Depä çık – da seret köpün̨ ugrı hancak bolsa sen hem şon̨a. (87/898)
Tepeye çık da seyret çoğunluğun yönü nereye ise sen de oraya.

194. Depegenden daşrak. (88/900)
Tekmeleyenden uzaklaş**.**

195. Depek atdan daşda dur. (88/901)
Çifte atan attan uzakta dur.

196. Depek atdan daşnak. (88/901)
Çifte atan attan daha uzak.

197. Depme gapını, deperler gapın̨ı. (88/902)
Tekmeleme kapıyı, tekmelerler kapını.

198. Der astında dert galmaz. (88/904)
Kapı altında dert kalmaz.

199. Dere eyesiz galsa, tilki beglik eder. (88/906)
Dere sahipsiz kalsa tilki beylik eder.

200. Dere söken bedev at yal – guyruksız galdı. (88/907)
Dere geçen arap atı yalsız kuyruksuz kaldı.

201. Deregiŋ sayası düybüne düşmez. (88/909)
Ağacın gölgesi dibine düşmez.

202. Dert çeken tebip bolar. (89/912)
Dert çeken tabip olur.

203. Dertli gurtulacak bolsa tebibi duş gelermiş.(89/916)
Dertli kurtulacaksa tabibiyle karşılaşırmış.

204. Dertsiz ile dertleşirsen **sırrın yere dökülür,** (89/917)
Dertli ile dertleşirsen **kaburgaların sökülür.**

205. Derya talhan çalan yalı. (d.) (89/918)
Irmağa maya çalar gibi.

206. Didara doyma yok, mähre- ganma. (90/925)
Sevgiliye **doyulmaz**, aşka **kanılmaz.**

207. Dil açar, gövher saçar. (90/927)
Dil anahtar, inci saçar.

207. Dil bilen orak orsaŋ, bil agırmaz. (90/931)
Dil ile orak kolay, ağrımaz.

208. Dil bir hazına, bereniŋ bilen gutarmaz. (91/933)
Dil bir hazine,vermek ile bitmez.

209. Dil gılıçdan yiti.(91/936)
Dil kılıçtan keskin.

210. Dili uzunıŋ, ömri gısga. (92/949)
Dili uzunun ömrü kısa.

211. Diliŋ sakası yürekde bolar. (92/952)
Dilin şakası **yürekte** olur.

212. Dil – maya; dil – zaya. (92/953)
Dil – sermaye; dil zarar.

213. Diriŋ töri giŋ bolsun. (93/958)
Sağlığın yeri geniş olsun.

214. Diş dişe degenden daş (diş) daşa değsin. (93/959)
Diş dişe değmektense taş (diş) taşa değsin.

215. Dişiŋ barka malıŋı iy. (93/960)
Dişin varken malını ye.

216. Dogansız oba dolanma. (95/976)
Kardeşsiz, **köye varma.**

217. Dogdıgımdan düşdigim. (95/978)
Doğuştan **düşmüşüm**.

218. Dogrı söz demirden geçer.(95/985)
Doğru söz demirden geçer.

219. Dogrı söz dişi yarar.(96/96)
Doğru söz dişi yarar.

220. Dokuz ayal oturar, dograna agram düşer. (96/994)
Dokuz kadın oturur, **ağrı da doğurana düşer.**

221. Doŋuzdan bir tüy yolmak yokmakdır.(97/998)
Domuzdan bir tüy yolmak hayırdır.

222. Doŋzı batgada bas.(97/999)
Domuzu çadırda bas.

223. Dostum bir hoz ibersin, içiniŋ maŋzı bolmasın. (99/1018)
Dostum bir ceviz göndersin, içiniŋ yemişi olmasın.

224. Dostuŋ tilki bolsa, gapanın gurulgı bolsun.(99/1021)
Dostun tilki ise tuzağın kurulmuş olsun.

225. Dostuŋa bereniŋi sorama, gonşıŋa berenini agzama. (99/1024)
Dostuna verdiğini sorma, komşuna verdiğini **ağzına alma.**

226. Doyan yeriŋde dokluguŋı sindirme. (99/1026)
Doyduğun yerde tokluğunu sindirme.

227. Doyarmadık palavdan doyran yarma yagşıdır.(100/1028)
Doyurmayan pilavdan doyuran yarma iyidir.

228. Dökülen çanak dolmaz. (100/1030)
Dökülen çanak dolmaz.

229. Dövletliniŋ perzendi meydan gezer, çöp getir,(100/1037)
Bi dövletin perzendi oba gezer gep getir.
Talihlinin torunu meydanı gezer **çöp getirir,**
Talihsizin torunu köyü gezer **söz getirir.**

230. Dövük gapta suv durmaz. (101/1039)
Kırık kapta su durmaz.

231. Dul gözi bilen heley alma pıyada gözi bilen – at. (101/1042)
Dul **gözü** ile kadın alma, yaya **gözü** ile at.

232. Duzluga düşen duz bolar. (102/1057)
Tuzluğa düşen tuz olur.

233. Dünyäde iŋ süyci zat hem dil, iŋ acı zat hem dil.(103/1061)
Dünyada en tatlı şey de dil, en acı şey de dil.

234. Dünyäni sil alsa, guba gazıŋ döşünden. (103/1063)
Dünyayı sel alsa, guba kazın göğsünden.

235. Düyâ yandak gerek bolsa boynunı uzadar. (103/1067)
Deveye ot gerekse boynunu uzatır.

236. Düyän näçe bolsa, yagırı şonça. (104/1068)
Deven ne kadarsa, arkası o kadar.

237. Düye boynunıŋ eğriliğini bilse yagşı. (104/1074)
Deve boynunun eğriliğini bilse iyi.

238. Düye çökerip çemmer işme. (104/1076)
Deve oturup fırsattan istifade eder.

239. Düye garrasa, köşegine eyerer. (104/1078)
Deve yaşlansa yavrusuna sahiplenir.

240. Düye köşegini gavı görse gapar, hem deper. (10/1079)
Deve yavrusunu iyi görse kapar da teper de.

241. Düye ogurdan düya boyı çukur gazar. (105/1079)
Deve hırsızı deve boyu çukur kazar.

242. Düyelä it üyren yalı. (105/1089) **(d.)**
Develiye ürüyen it gibi.

243. Düz söz dagı deşer. (106/1092)
Doğru söz dağı deler.

244. Düz yeriŋ gadrını bil, derya girmezden burun. (106/1092)
Kuru yenin kıymetini bil, ırmağa girmeden önce.

245. Egin egen cepa çeker. (106/1103)
Sırtını eğen cefa çeker.

246. Eglen başı gılıç kesmez. (107/1104)
Eğilen başı kılıç kesmez.

247. Eglene eglerler, maŋlayıŋ yere yetinçä, (107/1105)
Gayşarana gayşarlar, yensän yere degingä.
Eğileni eğerler, alnı yere yapışıncaya kadar,
Büküleni bükerler, ensesi yere değinceye kadar.

248. Egri agaç, yatgınına gider.(107/1107)
Eğri ağaç, yattığı yana düşer.

249. Egri keser el kesmez. (108/1110)
Eğri keser eli kesmez.

250. Ekemiŋ eyerlep beren atı, arkan yatsa garnına münerin. (108/1112)
Dostumun eyerleyip verdiği at, arka üstü yatsa karnına binerim.

251. Ekende ekmedik, oranda aglar. (108/1114)

Ekin zamanı ekmeyen, biçme zamanı ağlar.

252. Ekene bar-da ekmedige yok. (108/1115)

Ekene var da ekmeyene yok.

253. Ekersiŋ – orarsıŋ eklärsiŋ görersiŋ.(108/1116)

Ekersin biçersin, eklersin görürsün.

254. Ekgende yok, dikgende yok, harmanda häzir hoca. (108/1117)

Ekerken yok, dikerken yok harmanda hoca hazır.

255. Ekilmedik yerde gögerme. (108/1118)

Ekilmedik yerde göğerme.

256. Ekin eken peyda görür. (108/1119)

Ekin eken fayda görür.

257. Ekmeğin dört tarafını daha büyük et de göreyim doyulmaz mı? (109/1127)

Pantolununu daha büyük biç de göreyim sığılmaz mı?

258. Ekmeseŋ, yıgmarsıŋ, (109/1128)

Urmasaŋ, yıkmarsıŋ.

Ekmesen, toplayamazsın;

Vurmasan, yıkamazsın.

259. El agza yakın.(110/1130)

El ağza yakın.

260. Elekli iki aşdan galar.(110/1130)

Elekli iki aşdan da kalır.

261. Eli bilen eden egni bilen çeker. (110/1136)
Eli ile yapan boynu ile çeker.

262. Eli dövük işlär, gövnü dövük işlemez. (11/1142)
Eli kırık çalışır, **kalbi** kırık çalışmaz.

263. Eliŋ işlerse agzıŋ dişlär. (11/1147)
Eliŋ işlerse ağzın dişler.

264. Eliŋ yag bolsa başıŋa çal. (11/1148)
Elinde yağ varsa başına sür.

265. Eliŋden erkiŋi aldırma, yüzüŋden görküŋi. (11/1149)
Elinden gücünü bırakma, yüzünden güzelliğini.

266. Emelsiziŋ dili avı, çüprek geymiŋ biti avı. (112/1157)
Emelsizin dili acı, yırtık- eski elbisenin biti acı.

267. Eneden köynekli dogan yok. (113/1165)
Anadan gömlekli doğan yok.

268. Enesinden ayrılan göle gurda şam bolar.(114/1173)
Annesinden ayrılan dana kurda akşam yemeği olur.

269. Ertirki guyrukdan bu günki öyken. (115/1174)
Yarınki kuyruktan bu günki ciğer.

270. Essiŋ barka etegiŋi yap.(115/1175)
Esinti varken eteğini ört.

271. Eşegi toya odun çekmäge çagırarlar. (115/1176)
Eşeği şenliğe odun çekmek için çağırırlar.

272. Eşegi yüke çek, gelmese yüki eşege.(116/1177)
Eşeği yüke çek, gelmezse yükü eşeğe.

273. Eşegin yüki yeŋil bolsa socar.(116/1178)
Eşeğin yükü hafif ise oflayıp puflar.

274. Eşek aŋŋır, gurt getir. (116/1179)
Eşek anırır, kurdu getirir.

275. Eşek semrän güni eyesini deper. (117/1180)
Eşek semirdiği gün sahibini teper.

276. Eşek yıgnar, at iyer. (117/1181)
Eşek yığar, at yer.

277. Eşiden görene habar berer.(117/182)
İşiten görene haber verir.

278. Gahar öŋden yörär, akıl ızdan.
Öfke önden yürür, akıl arkadan.

279. Gaharı yuvutsaŋ, gant bolar.
Öfkeyi yutsan şeker olur.

280. Gaharını yuvdan pälvan (batır). (120/1238)
Öfkesini yutan pehlivan (yiğit).

281. Galan işe gar yagar. (120/1240)
Kalan işe kar yağar.

282. Galp gazanı gaynamaz, gaynasa da goyulmaz.(121/1243)
Sahtekarın **kazanı kaynamaz,** kaynasa da koyulmaz.

283. Galp gazanı gaynamaz, gaynasa da, baynamaz. (121/1252)
Sahtekarın kazanı kaynamaz, kaynasa da baynamaz.

284. Gam iyme nan iy.(121/1245)
Gam yeme ekmek ye.

285. Gancık guyrugunı bulamasa, köpek ızına düşmez. (122/1252)
Kancık kuyruğunu sallamasa köpek peşine düşmez.

286. Gapısında gapmadık ölinçä tapmaz. (122/1260)
Kapısında kapmayan ölünceye kadar bulamaz.

287. Gara siŋek haram däl, aşa düşer, yürek bular. (123/1268)
Kara sinek haram değil, (fakat) aşa düşer, yürek bulandırır.

288. Gara yürek ak bolmaz. (123/1270)
Kara **yürek** ak olmaz.

289. Garganın gözi yagırda. (124/1282)
Karganın gözü yarada.

290. Garı gar ereder. (125/1286)
Karı kar eritir.

291. Garınca gara günde, gurbakga saz söhbetde. (126/1299)
Karınca kara günde, kurbağa saz sohbette.

291. Garıp düşcek bolsaŋ, gök yıgna. (127/1310)
Fakir düşsen gök saklar.

292. Garıp galla tapmaz, galla tapsa gap.(127/1312)
Fakir un bulmaz, un bulsa kap.

293. Garıplık öldürmez, öldürmese de güldürmez.(128/1321)

Fakirlik öldürmez, öldürmese de güldürmez.

294. Garnı doysa da gözi doymaz.(129/1326)

Karnı doysa da gözü doymaz.

295. Garrı elli gataŋsı. (130/133)

Yaşlı eli serttir.

296. Garrı serçe köpege aldanmaz. (130/133)

Yaşlı serçe köpeğe kanmaz.

297. Gatı şaha yiti patla.(131/1346)

Sert dala keskin balta.

298. Gatık dökülse, yokı galar. (131/1348)

Katık dökülse, lekesi kalır.

299. Gavun gavundan reŋ alar.(131/1352)

Kavun kavundan renk alır.

300. Gavnu bekçi tükeder. (132/1352)

Kavunu bekçi tüketir.

301. Gavunıŋ yagşısını şagal iyer. (122/1355)

Kavunun iyisini çakal yer.

302. Gaya başında gezen bir gün tayar. (132/1356)

Kaya başında gezen bir gün kayar.

303. Gaz çölde de bolsa, gözi kölde.(133/1368)

Kaz çölde de olsa, gözü göldedir.

304. Gazan yok yerinde, göveç hem gazan. (133/1372)
Kazanın olmadığı yerde, güveç de kazandır.

305. Geçä can gaygı, gassaba yag. (134/1380)
Keçiye can kaygısı, kasaba yağ.

135. Geçini hem öz ayagından asarlar, goynı hem öz ayagından asarlar.(135/1384)
Keçiyi de kendi ayağından asarlar, koyunu da kendi ayağından asarlar.

306. Geleni geçdi bil, gelecege yol goy.(136/1395)
Geleni geçti bil, geleceğe yol aç.

307. Geneşli toy dargamaz. (136/1403)
İstişareli düğün dağılmaz.

308. Gep desterhana geler. (137/1406)
Söz sofraya gelir.

309. Gep yassıgı bolma. (137/1411)
Söz yastığı olma.

310. Gep yel bolsa da yürek çişirer. (137/1412)
Söz yel de olsa yüreği şişirir.

311. Gepiŋ körügi yerin yarıgı. (137/1414)
Lafın körüğü, yerin yarığı.

312. Geregiŋ emgek bolsa iki gözüŋ göm gök. (137/1415)
Gerek olan hasta olsa iki gözün mor olur.

313. Gerek deregi yıkar.(137/1416)
İhtiyaç direği yıkar.

314. Gerekli daşıŋ agramı yok. (138/1418)

Gerekli taşın ağırlığı yoktur.

315. Gezegen it sünk tapar. (138/1421)

Gezen it kemik bulur.

316. Gezegeniŋ eteginden yırtılan, uruşganıŋ yakasından.(138/1422)

Gezenin eteği yırtılır, dövüşenin yakası.

317. Gılıç gıyında dursa poslar. (139/1427)

Kılıç kınında dursa paslanır.

318. Gılıç öz gıyınını kesmez. (139/1428)

Kılıç kendi kınını kesmez.

319. Gıravda tovşan ızlan kak suvundan, balık gözlän**.(d.)** (139/1430)

Kırağıda tavşan arayan çukur suyunda balık arayan.

320. Gırkıma gidip gırkılıp geldim. (139/1431)

Kırkmaya gidip kırkılıp geldim.

321. Gırmıldan gır aşar. (139/1432)

Kımıldayan kırı geçer.

322. Gıssanan laya batar.(139/1934)

Acele eden çamura batar.

323. "Gış gutardı." diyip, odunıŋı bayıtma, (140/1438)

"Yagı gelyâr." diyip, unuŋı bayıtma.

"Kış bitti." deyip odununu dağıtma,

"Yağ gelir." deyip unun dağıtma.

324. Gışı gışsıramadıgıŋ yazı yazsıramaz.(140/1443)

Kışı kışlayamayan yazı yazlayamaz.

325. Gışık araba yol bozar. (140/1443)

Bozuk araba yol bozar.

326. Gızıl sıgır agınan yere ot bitmez.(142/1459)

Kızıl sığırın kaldığı yerde ot bitmez.

327. Gızım sana aydayın, gelinim sen eşit (diŋle). (142/1464)

Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit (dinle).

328.. Goç bolcak guzınıŋ seŋrigi tüŋŋi bolarmış.(144/479)

Koç olacak kuzunun postu kabarık olurmuş.

329. Goç gaytsa agsag ozar.(144/1480)

Koç geri dönse aksak öne geçer.

330. Goŋşa göz diken naharsız galar. (145/1492)

Komşuya göz diken ekmeksiz kalır.

331. Goŋşa yaman sayan golsuz galar (145/1494)

Komşuya kötü düşünen kolsuz kalır.

332. Goŋşı iti goŋşa üyrmez.(145/1496)

Komşu iti komşuya ürümez.

333. Goŋşın yagşı bolsa, kör gızıŋ äre gider. (145/1498)

Komşun iyi ise kör kızın kocaya gider.

334. Goralan göze çöp düşer. (146/1503)

Korunan göze çöp batar.

335. Goyun bakan çöl tanar, ılım okan yol tanar. (148/1521)
Koyun güden çöl tanır, ilim okuyan yol tanır.

336. Goyun baksaŋ goyuntayagıŋ elinde bolsun. (148/1523)
Koyun güdüyorsan sopan elinde olsun

337. Göbek ganıŋ daman yeri gözüne ıssı gömer.(148/1527)
Göbek kanının damladığı yer gözüne sıcak görünür.

338. Göge tüykürseŋ yüzüŋe düşer.(148/1529)
Göğe tükürsen yüzüne düşer.

339. Gövni açıgıŋ yolı açık.(150/1548)
Gönlü açığın yolu açık.

340. Gövün bir çüyşe, sınsa yama tutmaz. (150/1549)
Gönül bir şişe, kırılsa yama tutmaz.

341. Gövün gövünden suv içer gamış bogundan. (150/1550)
Gönül gönülden su içer, kamış boğumundan.

342. Gövün gözeli söymez, söyeni söyer. (150/1551)
Gönül güzeli sevmez, seveni sever.

343. Gövün söyenini söyer. (151/1553)
Gönül sevenini sever.

344. Göz yuman deryadan geçer. (152/1570)
Gözünü yuman denizden geçer.

345. Gözüme bolyança gaşıma.(152/1570)
Gözüme olacağına kaşıma (olsun)

346. Gul hıyalı gursagında garrar. (154/1579)
Kul hayali kursağında yaşlanır.

347. Gulan başına gay düşse godugına garamaz. (154/1587)
Yaban eşeğinin başına fırtına düşse godugına bakamaz.

348. Gulan hövri köp bolsa bir agsagı bildirmez. (154/1591)
Yaban eşeğinin hatası çok olsa da bir eksiğini bildirmez.

349. Gulatının sayasında bolandan bürgüt pençesinde galan yagşıdır. (155/1594)
Doğanın gölgesinde olmaktansa, kartalın pençesinde kalmak iyidir.

350. Gurda rehim eden goyna zulum eder.(155/1598)
Kurda merhamet eden, koyuna zulüm eder.

351. Gurdun avı şire haram. (155/1599)
Kurdun avı aslana haram.

352. Gurdun gudası köp, tilkinin-dostu. (155/1600)
Kurdun dünürü çok, tilkinin-dostu.

353. Gurdun agzı iyse-de gan, iymese-de.(155/1601)
Kurdun ağzı yese de kan, yemese de.

354. Gurı agaca nahak gan çalıcı bolma. (155/1602)
Kuru ağaca boş yere kan çalıcı olma.

355. Gurı toğar (çuval) dik durmaz. (156/1607)
Boş çuval dik durmaz.

356. Gurınıŋ oduna öl yanar. (156/1608)
Kurunun ateşine yaş yanar.

357. Gurt agzasaŋ, gurt geler. (156/1609)
Kurdu ansan, kurt gelir.

358. Gurt arkasından guş doymuş. (156/1610)
Kurt arkasından kuş doymuş.

359. Gurt ayagından iym tapar. (156/1611)
Kurt ayağıyla yem bulur.

360. Gurt bilen goyun guda bolmaz, guda bolsa – da goyun gülmez. (156/1612)
Kurt ile koyun dünür olmaz, olsa da koyun gülmez.

361. Kurt çogasından ekdi bolmaz. (156/1613)
Kurt yavrusundan evcil olmaz.

362. Gurt garrasa ite gülki. (157/1614)
Kurt yaşlansa ite maskara.

363. Gurt garrasa, avı gaçar. (157/1615)
Kurt yaşlansa avı kaçar.

364. Gurt gören itiŋ, agzı bir bolar. (157/1616)
Kurt gören itin, ağzı bir olur.

365. Guş ganatından kirey isemez, gulan – toynagından. (156/1619)
Kuş kanadından kira istemez, yaban eşeği toynağından.

366. Guş dänä üyşer, çıbın – şirä. (156/1622)
Kuş taneye toplanır, sivrisinek-şıraya.

367. Guş ganadı bilen uçar, (156/1623)

Guyrugı bilenem gonar.

Kuş kanadı ile uçar,

Kuyruğu ile de konar.

368. Guşı gonanda tut. (158/1624)

Kuşu konunca tut.

369. Guyı gazan guyı boyı diŋ yasar. (158/1628)

Kuzu kazan kuyu boyu yalnız yaşar.

370. Guyını gazaŋda, özünden suv çıkmasa, üstünden guyup suvlandırmak bolmaz. (158/1629)

Kuyuyu kazdığında içinden su çıkmazsa, üstünden döküp sulandırmak olmaz.

371. Gücük üyrmäni eyesinden övrener. (158/1632)

Enik havlamayı sahibinden öğrenir.

372. Güçük dalanman köpek çıkmaz. (158/1633)

Enik hırpalanmadan köpek çıkmaz.

373. Güli gül bilen beslärler. (155/1636)

Gülü gül ile beslerler.

374. Gülü govı göryän tikenine döz getir. (155/1641)

Gülü iyi gören dikenine katlanır.

375. Gülün biten yerinde gadırı yok. (155/1642)

Gülün bittiği yerde kıymeti yok.

376. Gülüŋ mivesi bolmaz. (155/1643)
Gülün meyvesi olmaz.

377. Gün göreniŋ günü artık. (160/1646)
Gün görenin günü fazla.

378. Hakikat poladı yarar. (163/1668)
Gerçek çeliği keser.

379. Hakikatı tığ kesmez. (162/1669)
Doğruyu kılıç kesmez.

380. Halıŋ bilib, harc eyleseŋ, yoluŋ harcı tükenmez,(162/1672)
Sözüŋ bilib, sözleseŋ yüzüŋ nurı dökülmez.
Durumunu bilip harcasan elinin harcı bitmez,
Sözününü bilip söylesen **yüzünün nuru dökülmez.**

381. Hamama giren derlemän çıkmaz.(163/1677)
Hamama giren terlemeden çıkmaz.

382. Harasatlıkda daş taptırmaz. (163/1680)
Savaşta taş bulunmaz.

383. Hasıl alcak diyseŋ yeriŋi şüdügär et. (164/1690)
Ürün alayım dersen toprağını sürülü bırak.

384. Hayvanı budundan daglarlar, insanı-yüreginden. (166/1709)
Hayvanı budundan dağlarlar, insanı yüreğinden.

385. Hemme yeriŋ tavugınıŋ sesi bir. (167/1721)
Her yerin tavuğunun sesi aynı.

386. Her gülüŋ bir ısı bar.(168/1726)
Her gülün bir kokusu var.

387. Her iymişiŋ tagamı ayrı.(168/1730)
Her yemişin tadı ayrı.

388. Her kim atan düşeginde oturar. (168/1732)
Herkes **atasının döşeğinde** oturur.

389. Her kim öz agıran yerini tutar. (168/1735)
Her kes kendi ağrıyan yerini tutar.

390. Her kim öz kömecine kül tartar. (169/1737)
Herkes kendi çöreği için kül tartar.

391. Her kim öz matasını bazara salar.(169/1737)
Herkes kendi kumaşını pazara salar.

392. Her kimden bir gıl – kösä sakgal.(169/1742)
Herkesten bir kıl, köseye sakal.

393. Her kimiŋ gol egrisi özüne. (169/1744)
Herkesin **elinin eğrisi** kendine**.**

394. Her kişiniŋ işi däldir deriden don eylemek. (170/1748)
Her kişinin işi değildir **deriden elbise yapmak.**

395. Her yurdıŋ tilkisini öz tazısı bilen avlarlar. (170/1750)
Her yurdun tilkisini kendi tazısı ile avlarlar.

396. Hezzet etseŋ eşege hızın urar duşaga. (170/1754)
Hürmet etsen eşeğe çiftesini vurur döşeğe.

397. Huday uranını pıgamber hasası bilen dürtermiş. (171/1768)
Tanrının vurduğunu peygamber asası ile dürtermiş.

398. Hudaya inansaŋ ınan veli, eşegiŋi bek duşa.(172/1769)
Allah'a inanıyorsan inan lakin eşeğini sağlam bağla.

399. Ihlaslı yapış işiŋe, orden dakın döşüne. (173/1780)
Gayretle **yapış** işine, madalya takın göğsüne.

400. İnananım gara dag, gara daga gar yagdı.(173/1786)
İnandığım kara dağ, kara dağa kar yağdı.

401. İnanmagıŋ "dostuŋa" saman dıker postuŋa.(174/1787)
İnanma "dostuna" **saman doldurur postuna.**

402. Is alandan ımtılan.(174/1788)
Koku alandan umutlan.

403. İki at depişer, arasında eşek öler. (174/1797)
İki at tepişir, arada eşek ölür.

404. İki goçuŋ kellesi bir gazanda gaynamaz. /175/1806)
İki koçun kellesi bir kazanda kaynamaz.

405. İki gözüŋ bir-birine düşman. (175/1808)
İki gözün biri birine düşman.

406. İki pıçak bir gına sıgmaz. (176/1810)
İki bıçak bir kına sığmaz.

407. İki sırtlan bir arslanıŋ sırtını yırtar.(176/1811)
İki sırtlan bir aslanın sırtını yırtar.

408. İl agzı-keramet. (177/1821)
İl **ağzı** keramet.

409. İl agzın yıgıp bolmaz, çelek agzın bogup bolmaz. (177/1822)
El ağzı büzülmez, çelik ağzı bükülmez.

410. İl agzına elli arşın biz yetmez. (177/1823)
El ağzına elli arşın bez yetmez.

411. İl aybı öŋünde, öz aybı ızında.(177/1825)
El ayıbı **önünde**, kendi ayıbı **arkasında**.

412. İl bilen kesilen barmak avamaz. (177/1827)
İl ile kesilen parmak acımaz.

413. İle bela yelden geler, başa-bela dilden. (178/1840)
İle belâ yelden gelir, başa bela **dilden**.

414. İlini sılan bar iyer, pirin sılan tal iyer. (178/1847)
İline hürmet eden **bal** yer, pirine hürmet eden **tal** yer.

415. İlläp günläp kel gızı äre bererler. (180/1854)
Allayıp pulayıp kel kızı kocaya verirler.

416. İman köyse – de, ar köymesin. (180/1856)
İman yansa da namus yanmasın.

417. İndegsiz gelen düşeksiz oturar. (180/1858)
Davetsiz gelen döşeksiz oturur.

418. İşdäsi alan yılanı iyer.(182/1879)
İştahı olan yılanı yer.

419. İşi gaydanı düyäniŋ üstünde it yarar.(183/1883)
İşi döneni devenin üstünde köpek ısırır.

420. İşim bitdi, eşegim laydan çıkdı. (184/1885)
İşim bitti, eşeğim çamurdan çıktı.

421. İt arıklıgın gurda bildirmez, elek gabardar. (184/1896)
Köpek güçsüzlüğünü kurda bildirmez, tüylerini kabartır.

422. İt doyan güni ogurlık eder.(184/1898)
İt doyduğu gün hırsızlık eder.

423. İt gara görmese üyremez.(184/1902)
İt karartı görmese ürümez.

424. İt gargışı gurda yokmaz. ((184/1903)
İtin bedduası kurda dokunmaz.

425. İtin gözü tütün bilmez. (185/1906)
İtin gözü duman bilmez.

426. İt iyenini gusar. (185/1914)
İt yediğini kusar.

427. İt ne gara görsün, ne üyrsün. (186/1915)
İt ne karartı görsün ne ürüsün.

428. İt üyrer kerven geçer. (186/1920)
İt ürür kervan yürür

429. İt; "Yaza çıksam, özüme halı dokarın." diyermiş. (187/1925)
İt "Yaza çıksam, kendime halı dokurum." dermiş.

430. İtden bolan gurbanlıga yaramaz. (187/1927)
İtten olan kurbanlığa yaramaz.

431. İte gapmaz diyme, eşege-depmez.(187/1929)
İte ısırmaz deme, eşeğe tepmez.

432. İti it bilen kovarlar.(187/1934)
İti it ile kovarlar.

433. İti öldüren süyrer. (187/1935)
İti öldüren sürükler.

434.. İtin akmagı gatlamadan tama eder. (188/1938)
İtin ahmagı börek umut eder.

435. İtiŋ ayagı dövülse, guyrugını seyiklärler.(188/1939)
İtin ayağı kırılsa, kuyruğunu destek yaparlar.

436. İtiŋ boynuna gövher daksaŋ, it hem aglar, gövherem.(188/1940)
İtin boynuna cevher taksan, it de ağlar, cevher de.

437. İyip doymadık yalap doymaz. (189/1947)
Yiyip doymayan yalayarak doymaz.

438. İymli at armaz. (189/1948)
Yemli at yorulmaz.

439. İyse doymaz, yatsa turmaz. (189/1959)
Yese doymaz, yatsa kalkmaz.

440. İyyäni samanam bolsa, telpegini gışık geyer. (189/1950)
Yiyeceği saman da olsa kalpağını eğri giyer.

441. Kazana yanaşsan karası bulaşır. (190/1959)
Kötüye yanaşsan **belası** bulaşır.

442. Käkelän tovuk yumurtgalaman dınmez. (190/1962)
Gıdaklayan tavuk yumurtlamadan susmaz.

443. Käkilik sesini çıkarmasa, gargı oŋı alıp bilmez. (190/1963)
Keklik sesini çıkarmasa, bazdoğan onu alamaz.

444. Kän aşım, gavgalı başım.(190/1964)
Çok aşım, kavgalı başım.

445. Keçe yazan gırasında oturar. (191/1968)
Keçe seren kenarında oturur.

446. Kel derman tapsa, öŋi bilen başına çalarmış.(191/1969)
Kel derman bulsa, öncelikle başına sürermiş.

447. Kel yanında darak agzama. (191/1970)
Kelin yanında taraktan konuşma.

448. Kelin yanında kelläŋi gaşama. (191/1970)
Kelin yanında başını kaşıma.

449. Kerri goyun giç ürker. (192/1982)
Sağır koyun geç ürker.

450. Kesemeseŋ – ganamaz. (192/1982)
Kesmezsen kanamaz.

451. Keserende kesmeseŋ, düvün galar içinde. (192/1987)
Kesildiğinde kesmezsen, düğüm kalır içinde.

452. Kesev uzın bolsa, gol yanmaz. (193/1988)
Maşa uzunsa el yanmaz.

453. Kırk gısımda gısmasan, bir gısımda gısdrımaz. (193/1991)
Kırk sıkımda sıkmasan bir sıkımda sıkılmaz.

454. Kırk yıl garıplık bolmaz, kırk yıl baylık. (193/1996)
Kırk yıl gariplik olmaz, kırk yıl zenginlik.

455. Kırk yıl hanlık bolmaz, kırk yıl – şahlık. (193/1996)
Kırk yıl hanlık olmaz, kırk yıl – şahlık.

456. Kiçicik daş baş yarar. (194/2007)
Küçücük taş baş yarar.

457. Kiçicik oba arsak bolar. (194/2008)
Küçücük köy arsa olur.

458. Kim egrer, kim dokar? (195/2010)
Kim eğirir, kim dokur?

459. Kimler gazar guyunı, kimler içer suvunı. (196/2020)
Kimileri kuyuyu kazar, kimileri suyunu içer.

460. Kiri kir açar, kinäni – söz. (196/2024)
Kiri kir açar, kini söz.

461. Kişi eli bilen ot köseme. (197/2028)
Başkasının eli ile ateş yakma.

462. Kişi yerine agaç ekseŋ, bivagt palta sesini eşidersiŋ. (197/2028)
Başkasının yerine ağaç diksen, vakitsiz balta sesini işitirsin.

463. Kişmiş iyseŋ çöpi bar. (197/2031)
Kuru üzüm yesen çöpü var.

464. Kölde gamış biter, çölde – çomuç.(197/2035)
Gölde kamış yetişir çölde çamur.

465. Köpegiŋ gövnün kepek bilen avlarlar. (200/2061)
Köpeğin **gönlünü** kepek ile avlarlar.

466. Köpek yövrüp tazı bolmaz. (201/2071)
Köpek koşarak tazı olmaz.

467. Kör tutanını biler, ker – eşidenini. (201/2073)
Kör tuttuğunu bilir, sağır işittiğini.

468. Körüŋ bar dilegi – iki gözi. (201/2074)
Körün bütün dileği iki gözü.

469. Körüŋ eline büre düşen yalı. (d.) (201/2074)
Körün eline pire düşmüş gibi.

470. Köse adama her kim bir gıl berse, sakgallı bolar. (201/2076)
Köse adama herkes bir kıl verse, sakallı olur.

471. Kuş agaca bir gonar. (202/2081)
Kuş ağaca bir kere konar.

472. Kürk tovuk köp käkerär. (202/2085)
Kuluçka tavuk çok gıdaklar.

473. Küyze dövülse, yama tutmaz. (202/2088)
Küp kırılsa yama tutmaz.

474. Maŋlayda bolsa görerin, ayamda bolsa yaların. (204/2103)
Alnımda ise görürüm avucumda ise yalarım.

475. Men gezmen, nesibäm gezer. (204/2113)
Ben gezmem nasibim gezer.

476. Meniŋ üçin atıŋ donuŋ tozmandır. (205/2115)
Benim için atını yorup entarini tozutmamış.

477. Metcidiŋ gapısı açık hem bolsa, ite – de bir uyat yagşı. (204/2120)
Mescidin kapısı açık da olsa, ite de bir utanmak gerekir.

478. Mılayım göle iki enäni emer. (207/2137)
Sakin dana iki anadan emer.

479. Misapır itiŋ guyrugı, yamzında gerek.(207/2139)
Misafir itin kuyruğu kısığında gerek.

480. "Mıs-mıs!" diyip oturma-da, Mustafa diy – de gutar-da. (207/2139)
"Mus – mus" diyip oturma da, Mustafa de de kurtul.

481. Minara salan minara boyu çukur kazar.(207/2141)
Minare yapan minare boyu çukur kazar.

482. Minnetli hesel iyenden, biminnet kesek iy.(208/2142)
Minnetli hesel yiyeceğine minnetsiz kerpiç ye.

483.. Mive, agacından daşa gaçmaz.(208/2145)
Meyve, ağacından uzağa düşmez.

484. Miveli agacı bakarlar, mivesiz agacı yakarlar.(208/2147)
Meyveli ağaca bakarlar, meyvesiz ağacı yakarlar.

485. Miveli agacı ıralamasaŋ, mivesi dökülmez.(208/2148)
Meyveli ağacı silkelemesen, meyvesi dökülmez.

486. Miveli agacıŋ şahası aşak. (208/2149)
Meyveli ağacın dalı aşağıda.

487. Möcekden gorkan goyun bakmaz. (210/2365)
Kurttan korkan koyun beslemez.

488. Munda kel, Buhara'da kel. (210/2171)
Burda kel, Buhara'da kel.

489. Müŋ derek başın bir bilen çatar. (211/2174)
Bin direğin başı bir direkle çatılır.

490. Müŋ garga bir daş oklanar. (211/2176)
Bin kargaya bir taş fırlatılır.

491. Müŋ yıldızıŋ şöhlesi bir ayınkıça bolmaz. (211/2183)
Bin yıldızın ışığı bir ayınki kadar olmaz.

492. Namardıŋ minetli aşı mert yüregine dert bolar. (212/2192)
Namerdin minnetli aşı merdin **yüreğine** dert olur.

493. Nätanışlık belent başıŋı pes eder.213/2204)
Tanışsızlık **dik başını indirir.**

494. Ne çiş köysün, ne-kebap. (214/2206)
Ne şiş yansın, ne kebap.

495. Ne yovuz yerde yat, ne yovuz düyş gör.(214/2210)
Ne kötü yerde yat ne kötü düş gör.

496. Nerin hamı eşege yük. (214/2214)
Kaplanın postu eşeğe yük.

497. Nesip başçı, biz goşçı. (214/2215)
Nasip rehber, biz bekçiyiz.

498. Nirde gotur bolsa, gara çıbın şonda gonar.(215/2218)
Nerede çiçek olsa, kara sinek ona konar.

499. Odunı yıgan biler, malı – bakan.(215/2225)
Odunu yığan bilir, malı bakan.

500. Odunıŋ gadrını daşan biler. (215/2226)
Odunun kıymetini taşıyan bilir.

501. Oduŋ gadrını üşän biler.(216/2227)
Ateşin kıymetini üşüyen bilir.

502. Ogul – süyt, agtık – gaymak.(229/2261)
Oğul süt, torun kaymaktır.

503. Ogluŋ yetişse gızı yagşı bilen obadaş bol. (219/2264)
Oğlun yetişirse kızı güzel ile **aynı köylü ol**.

504. Oka, ılım al, satsaŋ – puluŋ, satmasaŋ – guluŋ.(219/2265)
Oku, **ilim** öğren; satsan paran satmazsan kulun.

505. Okuŋ iki bolsa, birini at. (220/2273)
Okun iki ise birini at.

506. Ol eşekde yüküm yok, yıkılsa habarım yok. (220/2274)
O eşekte yüküm yok, yılsa haberim yok.

507. Onuŋ pisigi hem tovşan tutar. (220/2277)
Onun kedisi de tavşan tutar.

508. Ot bolmadık yerde tüsse bolmaz. (221/2286)
Ateş olmayan yerde duman olmaz.

509. Ot bolmasa, govurga edip beräy – däl. (221/2287)
Ateş olmasa buğday kavurup verecek değil.

510. Ot daşı yarar, daş – başı. (22/2289)
Ateş taşı parçalar, taş başı.

511. Ot uçgundan ulalar. (223/2300)
Ateş kıvılcımdan büyür.

512. Otdan kül dogar, zäherden bal. (223/2311)
Ateşten kül olur, zehirden bal.

513. Otuz iki dişden yel çıksa, älem – cahana car bolar. (224/2318)
Otuz iki dişten yel çıksa, dünyaya kasırga olur.

514. Oyunda näme, dilinde şol.(224/2311)
Fikrinde ne varsa dilinde o.

515. Ökde ökdäni görende, ayagı tibirdär. (224/22314)
Usta ustayı görünce, ayağı titrer.

516. Öküz garrasa, paltadan gaçmaz. (224/2317)
Öküz yaşlanırsa, baltadan kaçmaz.

517. Öküz öldi, ortaklık sovuldı (öküzüm öldi, ortaklıgam sovuldı).(224/2318)
Öküz öldü ortaklık bozuldu (öküzüm öldü, ortaklığım da bozuldu).

518. Öküz yıkılsa, pıçak çeken köpeler. (225/2320)
Öküz yıkılırsa, bıçak çeken çoğalır.

519. Öl agaç yarısgınına gaydar.(225/2322)
Yaş ağaç eğimine döner.

520. Öleni – öleni , gözüni garga çokanı näme? (225/2329)
Ölenin gözünü karga gagalasa ne?

521. Öli arslandan diri sıçan. (226/2333)
Ölü aslandan diri sıçan.

522. Ölme eşegim, yaz çıkar. (226/2336)
Ölme eşeğim, yaz gelir.

523. Önki aş, önki okara.(227/2348)
Evvelki aş, evvelki tabak.

524. Öŋ süreniŋ burnı ganar.(227/2349)
Önden gidenin burnu kanar.

525. Öŋ uranıŋ destgiri artık. (227/2350)
Önce vuranın eli fazla.

526. Övrenen gılık örkleseŋem durmaz. (229/2365)
Öğrenilen **alışkanlık** bağlasan da durmaz.

527. Övüt berseŋ ögüt alana, övüt gulakda galana.(229/2367)
Övüt verirsen öğüt alana **öğüdün kulağında kalana**.

528. Öyi arkasında çeçesi bilinde. (229/2371)
Evi arkasında, kaşığı belinde.

529. Öyi başganıŋ küyi başga. (230/2372)
Evi ayrının fikri ayrı.

530. Öyümiz dolı kökecik, men iymäge köke yok. (230/2377)
Evimiz çörek dolu, benim yemem için çörek yok.

531. Öyüm – kepbe bolsun, imanım - ketde. (230/2378)
Evim küçük olsun, imanım büyük.

532. Öyünde öylänlik yok telpegin gışık atar. (230/2379)
Evinde öğlenlik yok **kalpağını eğri takar.**

533. Öyüŋde sayak saklama. (231/2382)
Evinde **iftira** saklama.

534. Öz borcunı ödemedik öküner, dili gısgadır, sakınar. (231/2389)
Kendi borcunu ödemeyen pişman olur, **dili kısadır**, sakınır.

535. Öz eli bilen ayagından palta salan.(232/2395)
Kendi eliyle ayağına balta vuran.(d.)

536. Öz gövnümi hiç edip, iliŋ gövnün täç edip bilcek däl.(231/2389)
Kendi gönlümü hiç edip, elin gönlünü taç edecek değilim.

537. Öz öyünde belke kesmedik kişi öyünde unam keser.(231/2391)
Kendi evinde börek kesmeyen kişi, başkasının evinde un bile keser.

538. Özi kül üstünde, gövni – Kaf dagında. (232/2395)
Kendisi kül üstünde gönlü Kaf dağında.(d.)

539. Özi yıkılan aglamaz. (232/2396)
Kendi düşen ağlamaz.

540. Padıvandan baş goysaŋ, başa buynuz bolmaz, (233/2408)
Mıdam yaşıŋ ayakda, könülden gamı gitmez.
Sığır çobanını başa koysan, **başa boynuz olmaz,**
Her yaşın sonunda, gönülden gamı gitmez.

541. Parh bilmeze yarma-da bir, govurga – da.(234/2414)
Fark edemeyene yarma da bir, kavrulmuş buğday da.

542. Päl azman, bela bakmaz. (234/2419)
Niyetini bozmayan **belaya** bakmaz.

543. Päli azan tilki hinine bakıp uvlar.(235/2423)
Niyetini bozan tilki, inine bakıp ulur.

544. Perzendiŋ sapagı enäniŋ yüreginde bolarmış.(235/2423)
Çocuğun alacağı ibret **anasının yüreğinde** olurmuş.

545. Perzerdiŋ sapagı ene – atanıŋ yüreginde bolar.(235/2424)
Çocuğun alacağı ibret **ana babasının yüreğinde** olur.

546. Perzeŋdiŋ sapagı yürekde bolar. (235/2425)
Çocuğun ibreti **yürekte** olur.

547. Peşeçe duşmanıŋ bolsa, piçle gör. (236/2432)
Sinek kadar düşmanın olsa, onu fil kadar gör.

548. Pıyada at görkezme, dula- ayal. (236/2432)
Yayaya at gösterme, dula kadın.

549. Pıyada gözi bilen at alma, dul gözi bilen-ayal. (236/2433)
Yaya gözü ile at alma, dul gözü ile kadın.

550. Pil bilen peşäniŋ oynı deŋ gelmez.(236/2435)
Fil ile sineğin oyunu denk gelmez.

551. Pil peşä döner, kerk sesi aŋsa.(236/2436)
Fil sineğe döner, gergedan sesini duysa.

552. Pir azman, mürit azmaz. (236/2437)
Pir azmadan, mürit azmaz.

553. Pis pisi tanar, suv – pesi. (236/2438)
Kir kiri tanır, su alçağı.

554. Pişigin yındamlıgı samanhana çenli. (236/2439)
Kedinin kaçışı samanlığa kadar.

555. Pişik sıçanıŋ gözüne gaplaŋmış.(236/2440)
Kedi farenin gözüne bürünmüş.

556. Pitnäniŋ (gısgançıŋ) atan okı özüne deger. (237/2441)
Fitnenin (kıskancın) **attığı ok**, kendisine değer.

557. Possunı bir geyip, dostuŋa ber, iki yıl yapınıp, düşmanıŋa. (237/2442)
Kürkünü bir giyip dostuna ver, iki yıl giyip düşmanına.

558. Pökgini uran getirmez, utulan getirer.(237/2443)
Topu vuran getirmez, yenilen getirir.

559. Pul bolsa, ceŋŋelde – çorba. (237/2446)
Para olsa, **ormanda çorba (içeriz).**

560. Pulı yoguŋ yüzi yok. (237/2452)
Parası olmayanıŋ **yüzü yok.**

561. Pulum – da yok, dilim –de. (238/2457)
Param da yok, **dilim** de.

562. Rısgım bir okdur, her yere düşer. (238/2459)
Rızkım bir oktur her yere düşer.

563. Rısgını sat, rövşen al. (238/2460)
Rızkını sat, **aydınlık** al.

564. Sabır eden bekli gapını açar. (238/2462)
Sabreden **kilitli kapıyı açar.**

565. Sabır edenler gara dagı yer eder, bisabırlar hayır işi şer eder. (239/2464)
Sabredenler kara dağı yerle bir eder, sabırsızlar hayır işi şer eder.

566. Sabırlınıŋ sandıgı sap.(239/2466)
Sabırlının **sandığı temiz.**

567. Saçı uzunıŋ yüreği yuka. (239/2468)
Saçı uzunun **yüreği** yufka.

568. Sag gözümi sol gözüme mätäç etme. (239/2472)
Sağ gözümü sol gözüme muhtaç etme.

569. Sag sagınyança, däli oglunı iki öyerer.(240/2473)
Akıllı düşünene kadar, deli oğlunu iki defa evlendirir.

570. Sähetli gün at iymlemeseŋ, bisähet gün at tapdırmaz. (240/2477)
Uğurlu günde at yemlemezsen, uğursuz günde at buldurmaz.

571. Sakgaldan ayırıp, murtda goymaŋ näme tapavudı bar? (240/2482)
Sakalı kesip, bıyık bırakmanın ne önemi var?

572. Sakgalından hiŋŋillik uçar. (241/2486)
Sakalından kötülük dökülür.

573. Sakla samanı, geler zamanı. (241/2489)
Sakla samanı gelir zamanı.

574. Saman astından suv goyberen. (241/2493)
Saman altından su yürüten.(d.)

575. Saman tüssesi adam öldürer. (242/2494)
Saman dumanı adam öldürür.

576. Samsıgıŋ düven düvnüni sag çözüp bilmez. (242/2495)
Sersemin düğümlediği düğümü akıllı çözemez.

577. Sangısız uçan guş gonalgasını yalŋışar. (242/2497)
Düşünmeden uçan kuş, konacağı yeri şaşırır.

578. Saŋa barmak, oŋa dırnak. (242/2498)
Sana parmak, ona tırnak.

579. Sayanı ekmedik salkında yatmaz. (242/2502)
Gölgeyi etmeyen serinde yatmaz.

580. Sebäpsiz çöp başı gımıldamaz. (243/2506)
Sebepsiz çöp başı kımıldamaz.

581. Serçe semräp batman çıkmaz. (243/2513)
Serçe semirse de bir batman olmaz.

582. Serçeden gorkan darı ekmez. (244/2514)
Serçeden korkan darı ekmez.

583. Sıçanın ölümi pisige gülki. (244/2517)
Farenin ölümü kediye sevinç.

584. Sıkılık atanıŋ bilen sıgır semremez. (245/2525)
Islık çalmanla sığır semirmez.

585. Sılara güycüŋ bolmasa, sılamaga diliŋ bolsun.(245/2525)
Saygı duyulmaya gücün yoksa, saygı duymaya dilin olsun.

586. Sın astında sın dörär, göz astında müyn dörär. (245/2530)
Günah altında günah çoğalır, göz altında ayıp çoğalır.

587. Sırını bilmedik atıŋ sırtından aylanma. (245/2534)
Sırrını bilmediğin atın sırtında oyalanma.

588. Sinek öl yere gonar. (246/2535)
Sinek yaş yere konar.

589. Soŋkı tüykülik sakgal ezmez. (246/2539)
Son tükürük sakal ıslatmaz.

590. Sopını yıkan bolarlar, azgına dıkan bolarlar. (246/2542)
Sofuyu yıkarlar, **sözünü** ağzına tıkarlar.

591. Sovadı köpüŋ, yolı köp. (247/2546)
Çok okumuşun **yolu** çok.

592. Sovatlı dar yere sıgar. (247/2547)
Okumuş **dar yere** sığar.

593. Söğütle toraŋŋının yaprağı, dut gibi değil (247/2550)
Kardeşin kardeşle bağı yad gibi değil.

594. Söveş güni agta münme. (247/2555)
Savaş günü iğdiş ata binme.

595. Söydüren – de dil, köydüren de dil. (248/2557)
Sevdiren de dil, yandıran da dil.

596. Söz bile dünya dolar. (248/2562)
Söz ile dünya dolar.

597. Söz bir hazınadır, beren bilen tükenmez. (248/2563)
Söz bir hazinedir, vermekle tükenmez.

598. Su akmasa zeŋlär.(249/2570)
Su akmazsa küflenir.

599. Su küyzesi suvda sınar. (249/2573)
Su küpü su yolunda kırılır.

600. Susak sapı elinde, ilde yok gep dilinde. (249/2573)
Kepçe sapı elinde, elde yok, laf dilinde.

601. Suv getirenem bir, küyze dövenem bir.(250/2579)
Suyu getiren de bir, testiyi kıran da.

602. Suv görmän, tamman çıkarma.(250/2580)
Suyu görmeden paçaları sıvama.

603. Suv içinde gamış köpdür, barısınıŋ adı bir. (250/2581)
Suyun içinde kamış çoktur, hepsinin adı bir.

604. Suv seŋrikden aganson, puşmandan ne peyda. (250/2583)
Su tepeden aktıktan sonra, pişmanlıktan ne fayda.

605. Suva girip gurı çıkar**.(d.)** (250/2585)

Suya girip kuru çıkar.

606. Suvam takır yerde yatar. (251/2586)

Su da çorak yerde yatar.

607. Suvda gezen suv guşlar, (251/2588)

Suv gadrını nä bilsin?

Suda gezen su kuşları,

Su kıymetini ne bilsin?

608. Suvda suvluk bermeseŋ, çölde hıdır neylesin? (252/2597)

Sulu yerde su vermesen, çölde Hızır neylesin?

609. Suvı elt – de derya dök.(251/2590)

Suyu götür de denize dök.

910. Sürüden ayrılan goynı gurt iyer. (252/2597)

Sürüden ayrılan koyunu kurt yer.

611. Süytde agzı bişen suvı üfläp içer. (253/2607)

Sütten ağzı yanan, suyu üfleyerek içer.

612. Şa – da äz yolundan Musa – da öz yolundan.(253/2610)

Şa da kendi yolundan, Musa da kendi yolundan.

613. Sagala şam bolandan yolbarsa aş bol. (253/2611)

Çakala yem olacağına kaplana yem ol.

614. Şalı arkasından çigin suv içer. (253/2612)

Pirinç arkasından gereksiz otlar su içer.

615. Şalı azsa çigin bolar. (253/2613)

Pirinç azsa gereksiz otlar çoğalır.

616. Şähere düşeniŋ ene süydüni unudayması gen däldir. (254/2616)

Şehre düşenin, anne sütünü unutması şaşırtıcı değildir.

617. Şir balası şir bolar. (254/2623)

Arslan yavrusu arslan olur.

618. Şir çagası yılda ayaklanır.(254/2624)

Arslan yavrusu bir yılda ayaklanır.

619. Tagan ayagı üç bolar, (255/2631)
Bir – birine güyç bolar,
Biri dövülse hiç bolar.
Sac ayağı üç olur,
Birbirine güç olur,
Biri kırılsa hiç olur.

620. Tayagıŋ iki ucu bar. (256/2644)

Bastonun iki ucu var.

621. Tayak birikse – de, el bolmaz. (257/2646)

Baston birleşse de el olmaz.

622. Tayı at edyänçä, eyesi it bolar. (257/2748)

Tayı at edene kadar sahibi it olur.

623. Taza "tut" diyip, tavşana "gaç" diyer. (257/2651)

Tazıya "tut" deyip, tavşana "kaç" der.

624. Täze küyzäŋ suvi sovuk. (258/2658)
Yeni çömleğin suyu soğuk (olur).

625. Tembele araba dövülse – odun, öküz ölse – et. (258/2658)
Tembele, araba kırılsa, odun, öküz ölse et olur.

626. Tıg yarası biter, dil yarası bitmez. (258/2662)
Kılıç yarası iyileşir, **dil yarası** iyileşmez.

627. Tiken batan yerinden çıkar. (258/2664)
Diken battığı yerden çıkar.

628. Tikenden gül çıkar, zäherden bal. (258/2665)
Dikenden gül çıkar, zehirden bal.

629. Tikensiz gül bolmaz, zähersiz – bal (258/2666)
Dikensiz gül olmaz, zehirsiz bal

630. Tilki tüsseden gorkar, demir ussadan. (259/2668)
Tilki dumandan korkar, demir ustadan.

631. Tilkiŋ avı şire haram. (259/2670)
Tilkinin avı aslana haram.

632. Tovşan bir tutdır. (259/2679)
Tavşan bir defa tutulur.

633. Tovşan tüy bolarlar. (259/2681)
Tavşanlar tüylü olur.

634. Tovşanıŋ gaçışını görenimde, etden tamamı üzdüm. (259/2684)
Tavşanın kaçışını görünce, etten ümidimi kestim.

635. Tovugıŋa “tok” diyyän yok. (259/2685)
Tavuğuna “kış” diyen yok.

636. Tovuk – tutanıŋkı, tovşan – turzanıŋkı. (262/2686)
Tavuk tutanın, tavşan yerinden kaldıranın (hakkıdır).

637. Turaç öz dilinden bela galar. (262/2699)
Bülbül kendi dilinden bela bulur.

638. Tütün töŋŋeden çıkar.(262/2706)
Duman kütükten çıkar.

639. “Tüy Tüy” diyip iymlemeseŋ, tovuklaram yumurtga berenok. (263/2708)
“Cü cü” deyip yemlemesen, tavukların da yumurta vermez.

640. Ucunı düvmedik iki ötir. (263/2709)
İki ucundan geçmeyen bağlanmamıştır.

641. Ulı pıçak utancına keser.(263/2713)
Büyük bıçak utancından keser.

642. Ununda bolmasa – da urbasında bar.(264/2719)
Ununda olmasa da elbisesinde var.

643. Urcak sözüm gövnümde, urcak daşım goynumda. (264/2719)
Vuracak sözüm gönlümde, vuracak taşım koynumda.

644. Urubilmez ulı tayak göterer. (264/2725)
Vuramayan büyük değnek taşır.

645. Ussa berseŋ eliŋi çek äre berseŋ-diliŋi.(265/2729)
Ustaya versen **elini çek** ere versen **dilini**.

646. Üyregen it öyüne mıhman getirer. (266/2746)
Ürüyen it evine misafir getirir.

647. Üzümini iy, bagını basgalama. (266/2747)
Üzümü ye, bağını araştırma.

648. Ya alıp otur, ya alarladıp. (267/2753)
Ya alıp otur, ya da **göz koy.**

649. Yabını gaygıran yaga düşer. (268/2760)
Atına acıyan düşman eline düşer.

650. Yadıŋkı yadıŋdan çıkar,(268/2766)
Özüŋki canıŋdan çıkar.
Elinki hatırından çıkar,
Kendinin ki **canından çıkar.**

651. Yag iyseŋ agızda yok, yüpek geyseŋ – eginde. (268/2767)
Yağ yesen ağızda yok, ipek giysen sırtta.

652. Yag yaga damar, mäşevä caz etmez. (268/2768)
Yağ yağa damlar, darı cızırdamaz.

653. Yogıdan yay boyı. (269/2777)
Düşmandan **yay boyu** (uzak).

654. Yagış yagar, arık biter. (270/2781)
Yağmur yağar, ark olur.

655. Yagış yagıp, yaz bolmasa mıdam yazıŋ hazan bolar. (270/2782)
Yağmur yağıp, yaz olmasa daima baharlar sonbahar olur.

656. Yagışdan kaçıp, damca uçradık. (270/2785)
Yağmurdan kaçıp, damlaya rastladık.

657. Yagsız palav bolmaz. (270/2786)
Yağsız pilav olmaz.

658. Yagşı aşını iyer, yaman başını iyer. (271/2792)
İyi aşını yer, kötü başını yer.

659. Yagşı ata – bir gamçı, (271/2794)
Yaman ata – müŋ gamçı.
İyi ata bir kamçı,
Kötü ata bin kamçı.

660. Yagşı ayal birini iki eder (272/2797)
İyi kadın **birini iki eder.**

661. Yagşı ayal can azıgı, (272/2799)
Yaman ayal baş gazıgı.
İyi kadın can azığı,
Kötü kadın baş kazığı.

662. Yagşı bilen oynasaŋ, günde bazar, (272/2802)
Yaman bilen oynasaŋ, gövün bozar.
İyi ile oynasan, her gün pazar,
Kötü ile oynasan, gönül bozar.

663. Yagşı bilen yoldaş bolsaŋ, galan işiŋ bitirer, (272/2803)
Yaman bilen yoldaş bolsaŋ, yörän yoluŋ yitirer.
İyi ile yoldaş olsan, kalan işini bitirir,
Kötü ile yoldaş olsan, **yürüdüğün yolunu yitirir.**

664. Yagşı bilen yörseŋ mırada yetersiŋ, (272/2804)
Yaman bilen yörseŋ pıyada galarsıŋ.
İy ile yürüsen murada erersin,
Kötü ile yürüsen piyade kalırsın.

665. Yagşı canıŋa yoldaş, yaman – nanına. (273/2805)
İyi canına yoldaş, kötü ekmeğine.

666. Yagşı gapa barınçaŋ yaman gapıŋa seret. (273/2806)
İyi kapıya varıncaya kadar, kötü **kapıyı seyret.**

667. Yagşı gep yılanı hinden çıkarar, (273/2808)
Yaman gep gılıcı gından çıkarar.
İyi söz yılanı deliğinden çıkarır,
Kötü söz kılıcı kından çıkarır.

668. Yagşı söz baldan süyci. (274/2815)
İyi söz baldan tatlı.

669. Yagşı söz öcek göle emdirer.
İyi söz yavru danayı emzirir (büyütür).

670. Yagşı söze daş yarılar. (274/2817)
İyi söze taş yarılır.

671. Yagşı zenan öy içini gül eder, (275/2823)
Yaman zenan gazananıŋı kül eder.
İyi kadın ev içini **gül eder,**
Kötü kadın kazandığını **kül eder.**

672. Yagşıdan at galar, yamandan – set (çirk). (275/2825)
İyiden nam kalır, kötüden **pislik.**

673. Yagşıdan edgi yeter, yamandan – kesapat. (275/2826)
İyiden iyilik yetişir, kötüden kesafet.

674. Yagşılarıŋ söhbetinde işigem bir tördür. (275/2827)
İyilerin sohbetinde **kapı eşiği** de bir baş köşedir.

675. Yagşılık et, derya at, balık biler, balık bilmese, halık biler. (276/2830)
İyilik et, denize at, balık bilir, balık bilmezse Allah bilir.

676. Yagşılık et, yanıŋda gör, yamanlık et alnıŋda gör. (276/2831)
İyilik et, yanında gör, **kötülük** et, alnında gör.

677. Yakma - bişersiŋ, gazma – düşersiŋ. (276/2836)
Yakma pişersin, kazma düşersin.

678. Yalamasaŋ doymarsıŋ, yamamasaŋ – geymersin. (276/2837)
Yalamazsan doymazsın, yamamazsan giymezsin.

679. Yalaŋaca yaz yagşı. (278/2850)
Çıplağa yaz güzel

680. Yalaŋacı ursaŋ possunlı galpıldar. (278/2851)
Çıplağı vursan kürklü titrer.

681. Yalaŋaç dızı yırtıga güler. (278/2852)
Çıplak dizi yırtığa güler.

682. Yalım az bolsa – da, yalagım giŋ bolsun. (278/2856)
Yemeğim az olsa da **tabağım** geniş olsun.

683. Yaltanıŋ dili gısga (kelte). (279/2862)
Tembelin **dili kısa.**

684. Yamaman geyip bolmaz, yalaman – doyup. (279/2865)
Yamamadan giymek olmaz, yalamadan doymak.

685. Yaman adam idetseŋ yürek – bagrıŋı daglar. (279/2866)
Kötü adamı büyütsen **yüreğini** bağrını dağlar.

686. Yaman düye hovıdını iyer. (280/2874)
Kötü deve hörgücünü yer.

687. Yaman malı idetseŋ sakgal – murtuŋı yaglar. (280/2877)
Kötünün malını arttırsan **sakalını bıyığını yağlar.**

688. Yamanan günde begener, yaŋı geyen bir günde. (281/2885)
Yamayan her gün beğenir, **yeni giyen** bir gün.

689. Yamanıŋ yadına daş salma, (282/2892)
Eliŋden glese iş salma.
Kötünün hatırına taşı getirme,
Elinden gelse işe salma.

670. Yandak öl hem bolsa tikeni gurıdır.
Çalı ıslak da olsa dikeni kurudur.

671. Yanmadıkdan tüsse çıkmaz.
Yanmayandan duman çıkmaz.

672. Yarag tutan yaragdan gider. (283/2900)
Silah tutan silahtan gider.

673. Yarak itiŋ yanına barma. (283/2902)
Yaralı itin yanına varma.

674. Yarılmadık garpız. (283/2903)
Kesilmedik karpuz.(d.)

675. Yat itiŋ guyrugı yamzında. (284/2913)
Yabancı itin kuyruğu kısığında.

676. Yatan daşıŋ aşagından suv geçmez.(284/2915)
Yatan taşın altından su geçmez.

677. Yatan öküze iym yok. (284/2916)
Yatan öküze yem yok.

678. Yatan yılanıŋ guyrıgına basma. (284/2918)
Yatan yılanın kuyruğuna basma.

679. Yavaş konuşursan, dildir taşının kalesi. (285/2920)
Düşünmeden konuşursan, dildir başının belası.

680. Yaz yüŋi keçä bolmaz, güyz yüŋi-dolaga. (286/2935)
Bahar yününden keçe olmaz, güz yününden sargı.

681. Yedi deryaŋ suvını içen.
Yedi deryanın suyunu içen.(d.)

682. Yedi ölçe bir kes. (286/2939)
Yedi ölç bir kes.

683. Yekänıŋ adı – çendan çıkar. (287/2943)
Tekin adı kenardan söylenir.

684. Yekäniŋ çaŋı çıkmaz. (287/2944)
Tekin tozu çıkmaz.

685. Yeke atdan tozan çıkmaz. (287/2945)
Tek attan toz çıkmaz.

686. Yeke çapan at yüvrük. (287/2946)
Tek koşan at çevik.

687. Yeke çıkana – yeke kesek. (287/2947)
Tek çıkına tek kesek.

688. Yel aydar, gün aydar, aydan bolar. (288/2952)
Rüzgar söyler, gün söyler, söyleyen olur.

689. Yel gelse ıranmadıgım sil gelse bulanmadıgım. (288/2954)
Yel gelse sarsılamadığım, sel gelse bulanmadığım.

690. Yel soŋı – yagış. (288/2955)
Rüzgarın sonu yağış.

691. Yer alma goŋşı al. (289/2963)
Yer alma komşu al.

692. Yer astında yılan gävüşeseil biler. (289/2964)
Yel altında yılan geviş getirse il bilir.

693. Yer gırasından garrar (şorlar). (289/2967)
Yer kenarından kırılır (tuzlanır).

694. Yer gotı bolsa öküz öküzden görer. (289/2968)
Yer katı olsa, öküz öküzden bilir.

695. Yerçi goyun semremez. (290/2971)
Yerli koyun semirmez.

696. Yerin yırtıgı yok, sözüŋ sütügi yok. (290/2980)
Yerin yırtığı yok, dilin kemiği yok.

697. Yeserin yedi yere kössi değer. (291/2982)
Maharetlinin **yedi yere** yardımı değer.

698. Yetilmedik caylara yeten gövnüm, ok geçmedik daşlardan öten dilim. (291/2984)
Yetişilmedik yerlere yetişen **gönlüm, ok geçmeyen taşlardan geçen dilim.**

699. Yetim hem öz nanını iyer, hem kişi minnetini çeker. (291/2988)
Yetim hem kendi ekmeğini yer, hem başkasının mihnetini çeker.

700. Yetim oglan hor bolar,
Depesinden yol bolar,
Yetim gezen köçeler giŋ hem bolsa dar bolar.
Yetim oğlan hor olur,
Tepesinden yol olur,
Yetimin gezdiği sokaklar geniş de olsa dar olur.

701. Yetim oglan öz göbegini özi keser. (291/2990)
Yetim oğlan kendi göbeğini kendi keser.

702. Yetimi düye üstünde it yarar. (292/2995)
Yetimi deve üstünde it parçalar.

703. Yetimin agzı aşa yetende burnı ganar. (292/2996)
Yetimin ağzı aşa yettiğinde burnu kanar.

704. Yetimin yeŋŋesi köp. (292/2998)
Yetimin yengesi çok.

705. Yetimin hakını yiyenden belanıŋ okunı iy. (292/3000)
Yetimin hakkını yiyeceğine **belanın okunu ye.**

706. Yetmedik acala el bulama. (292/3002)
Gelmeyen **ecele el bulama.**

707. Yıkılacak cayı bir kerpiç dayamaz. (292/3004)
Yıkılacak evi bir kerpiç tutmaz.

708. Yıkılan göreşten doymaz. (292/3005)
Yenilen güreşten doymaz.

709. Yıkılcak araba kırk gün öŋünden cıgıldarmış. (292/3006)
Devrilecek araba kırk gün önceden gıcırdarmış.

710. Yıkma – da, yıkılma- da. (292/3009)
Yıkma da, yıkılma da.

711. Yıl gelşi novruzdan belli. (292/3010)
Yılın gelişi nevruzdan belli olur.

712. Yılana süyt berseŋem, zäher tanar. (294/3012)
Yılana süt versen de zehir bilir.

713. Yılandan yılan dörär, içyandan – içyan. (294/3013)
Yılandan yılan türer, akrepten akrep.

714. Yılanın yigreneni narpız, el hem hininiŋ agzında gögerer. (294/3014)
Yılanın iğrendiği narpuz o da burnunun önünde göğerir.

715. Yılanın daşı yumşak bolsa da, içi zäher. (294/3015)
Yılanın dışı yumuşak olsa da içi zehir.

716. Yırtık bolsa, donum yırtık, gövnüm, patışadan artık. (294/3018)
Yırtıksa entarim yırtık, gönlüm padişahtan zengin.

717. Yırtık elek, yıkık tam. (294/3019)
Yırtık elek yıkık dam.(d.)

718. Yigide gallaç diyme gelen yıl ekin eker bay bolar. (294/3020)
Yiğide çulsuz deme gelecek yıl ekin eker zengin olur.

719. Yigit yüregi giŋ gerek, bedev ata sın gerek. (296/3042)
Yiğidin yüreği geniş gerek, arap ata kılıç gerek.

720. Yigidin gövni yüpekdir, düvülse – de çözülmez. (297/3045)
Yiğidin **gönlü ipektir, bağlansa da çözülmez.**

721. Yiten pıçagıŋ sapı altın. (297/3047)
Yiten bıçağın sapı altın.

722. Yoksuzlık toynuktan geçer. (298/3057)
Yoksulluk kancadan geçer.

723. Yol siŋegi yolda bolar, it siŋegi – kölde. (298/3062)
Yol sineği yolda olur, it sineği gölde.

724. Yolbarsıŋ çagası yılda ayaklanar. (299/3067)
Kaplanın yavrusu bir yılda ayaklanır.

725. Yoldaşın garga bolsa iymitiŋ – tezek. (299/3071)
Yoldaşın karga ise yiyeceğin – tezek.

726. Yoldaşın it bolsa tayagıŋı berk tut. (299/3073)
Yoldaşın it ise bastonunı sıkı tut.

727. Yoldaşın eşek bolsa iymitiŋ saman bolar (299/3074)
Yoldaşın kör botsa gözün kıparak. (299/3075)

728. Yorganıŋa göre ayak uzat. (300/3079)
Yorganına göre ayak uzat.

729. Yovşan özün bag sayar, depe özün dag sayar. (300/3081)
Yavşan kendini bağ sayar, tepe kendini dağ sayar.

730. Yörän ayaga çörme çolaşar. (300/3082)
Yürüyen ayağa diken dolaşır.

731. Yüp sıyrılıp, toynuktan geçer. (301/3092)
İp sıyrılıp kancadan geçer.

732. Yürek donuŋ içinde yagşı yaman tanatmaz. (301/3094)
İpek elbise içinde iyi kötü bilinmez.

733. Yüz berseŋ yüzin düşer. (302/3100)
Yüz versen, yüzün düşer.

734. Yüzi nurlınıŋ yüregi açık. (303/3111)
Yüzü nurlunun yüreği açık.

735. Yüzüŋ gışıklıgın aynadan görme. (303/3113)
Yüzünün eğriliğini aynadan bilme.

736. Zähmet çekseŋ bar bolar, çekmeseŋ dag. (304/3118)
Zahmet çeksen var olur, çekmesen dağ.

737. Zer gadırını zergär biler. (304/3122)
Altının kadrini kuyumcu bilir.

3.1.4. Duyularla İlgili Kavramlar Arasında Aktarmalar

1. Acı hem bolsa, çın söz yagşı. (1/10)
   Acı da olsa, **doğru söz** güzel.

2. Agamın ela gözi, yeŋŋemiŋ sovuk yüzi. (8/77)
   Ağabeyimin ela gözü, yengemin **soğuk yüzü**.

3. Ak atlı kara datlı. (12/114)
   Ak atlı **kara tatlı**.

4. Ayalıŋ gatı seslisinden gork, erkegiŋ çala sözlüsünden. (37/373)
   Kadının **yüksek seslisinden** kork, erkeğin yavaş konuşanından.

5. Çillede çepek cövzada – possun. (80/819)
   Kara kışta ipek sıcakta kürk.

6. Dogrı gepiŋ acısı bolmaz, egri gepiŋ – süycisi. (95/984)
   Doğru sözün acısı olmaz**, eğri sözün tatlısı.**

7. Dünyäde iŋ süyci zat hem dil, iŋ acı zat hem dil. (103/103)
   Dünyada en **tatlı** şey de **dil**, en **acı** şey de **dil**.

8. Emelsiziŋ dili avı, çüprek geymin biti avı. (112/1157)
   Emelsizin **dili acı**, yırtık eski elbisenin biti acı.

9. Enem – atam şirin dilli ussadım. (113/1168)
   Anam, babam **şirin dilli** üstadım.

10. Gurı sözden palav bolmaz tüvisi, yagı olmasa. (156/1605)
    Boş sözden pilav olmaz, pirinci, yağı olmasa.

11. Gürrüŋ süyci, samança yok güyci. (161/1661)
Sohbet tatlı, saman kadar yok gücü.

12. Hak söz acı bor. (162/1667)
Doğru söz acı olur.

13. Hayal işle, hayır tap. (165/1699)
Ağır çalış, hayır bul.

14. Keseki yeriŋ kesekgi datlı. (192/1985)
Yabancı yerin **toprağı tatlı**.

15. Tayak acı, et süyci. (256/2645)
Dayak acı, **et tatlı**.

16. Uzak yol atı sınar, agır gün-äri. (265/1735)
Uzak yol atı dener, **ağır gün** yiğidi.

17. Yalanıŋ süycüsinden çınıŋ zäheri datlı. (277/2848)
Yalanın tatlısından gerçeğin zehiri tatlı.

3.2. TÜRKMEN ATASÖZLERİNDE AD AKTARMALARI (METANOMİ)

1. Agız agızdan yel alar. (9/83)
   Ağız ağızdan yel alır.

2. Agız agızdan yelli, gulak gulakdan eşitgir. (9/84)
   Ağız ağızdan şişkin, **kulak kulaktan** hassas.

3. Agız köpi aşa yakın, eliŋ köpi-işe. (9/85)
   Ağzın çoğu, yemeğe yakın, **elin** çoğu – işe.

4. Akıl akıldan savaşık. (13/123)
   Akıl akıldan aşağı.

5. Akıllınıŋ işinden gövnüŋ söyüner, akmagıŋ işinden pähmiŋ käyiner. (15/147)
   Akıllının işinden **gönlün** sevinir, ahmağın işinden **aklın** yakınır.

6. Akmak işi seni yakmak. (17/167)
   Ahmağın işi seni **yakmak**.

7. Alagan elim – beregen. (18/177)
   Alan **elim** veren (elim**)**

8. Altın gapılınıŋ agaç gapıla dilegi düşüpdir. (21/211)
   Altın kapılının ağaç kapılıya işi düşmüştür.

9. Arım köyenden imanım köysün.
   Namusum yanacağına imanım yansın.

10. Arslan çagası yılda ayaklanır. (25/255)
    Aslan yavrusu bir yılda **ayaklanır**.

11. Aş dostı bolma, baş dostı bol. (26/265)
Aş dostu olma, **baş** dostu ol.

12. Ad köyenden at köysün. (30/298)
Ad **yanacağına** at **yansın**.

13. Ata malına göz diken novasız galar. (31/315)
Baba malına **göz diken** fakir kalır.

14. Ay gulagım dınmasa, altın halkanı ot alsın. (36/363)
(Ay) **kulağım** rahat etmeyecekse, **altın halkayı** (küpeyi) ateş alsın.

15. Az aşım, dinç başım. (39/396)
Az aşım, rahat **başım**.

16. Barını görmäge başım esen bolsun. (48/486)
Varını görmeye **başım** esen olsun.

17. Baş iki bolman, mal iki bolmaz. (49/498)
Baş iki olmadan, mal iki olmaz.

18. Baş sag bolsa telpek tapılar. (49/498)
Baş sağ ise kalpak bulunur.

19. Başa bela näden geler, iki barmak dilden geler. (49/501)
Başa bela neden gelir, iki parmak dilden gelir.

20. Başa geleni göz görer. (49/503)
Başa geleni göz görür.

21. Başa gelenini savsun. (50/504)
Başa geleni savsın.

22. Bilmez tebip can alar. (61/617)
Bilmeyen tabip **can alır.**

23. Bir merde sılag etseŋ, hem aydar, hem gaydar, (66/680)
Bir namarda sılag etseŋ, ne aydar, ne gaydar.
Bir merde hürmet etsen, hem söyler, hem sözünü **geri alır,**
Bir namerde hürmet etsen, ne söyler, ne sözünü **geri alır.**

24. Bir akana bar, bir de dokana. (66/684)
Bir **okuyana** var, bir de **dokuyana**.

25. Bir-ä garra gülme, bir – de ölä, olda geler alnıŋa. (68/707)
Bir yaşlıya gülme, bir de ölüye, ikisi de **gelir başına.**

26. Biri işlär, dokuzı dişlär. (69/711)
Biri **işler**, dokuzu **dişler**.

27. Bozulan ile baş bolsaŋ yünsakgal eder. (71/737)
Bozulan ile **baş olsan** seni ak **sakallı eder.**

28. Bulutdan çıkan gün yakar, (73/752)
Yaşmaktan çıkan dil yakar.
Buluttan çıkan gün yakar,
Çarşaftan çıkan dil yakar.

29. "Can" diyip, canıŋı alar. (74/759)
"Can" deyip, **canını alır.**

30. Can tartmasa-da, gan tartar. (74/762)
Can çekmese de, **kan çeker.**

31. Çilim çekeniŋ hem içi yanar hem dışı. (79/817)
Sigara içenin hem **içi yanar** hem **dışı.**

32. Çocuklunun **beli rahatlar,** (80/823)
Çocuksuzun **beli bükülür.**

33. Daş gatı del, baş gatı. (84/863)
Taş katı değil, **baş katı.**

34. Degcek tayak gizlenip geler, (86/884)
Degmecek tayak gezelip geler.
Vuracak sopa gizlenip gelir,
Vurmayacak sopa gezip gelir.

35. Dek oturan başıŋı delircek äre berme. (87/894)
Rahat oturan **başını** akılsız kocaya verme.

36. Dertsiz ile dertleşirsen sırrın yere dökülür, (89/917)
Dertli ile dertleşirsen **kaburgaların sökülür.**

37. Desgası bolmadıgıŋ, dessinesi bolmaz. (89/920)
Kurumu olmayan, eli **çabuk olmaz.**

38. Dınç başıŋı depircek äre berme. (90/923)
Dinç **başını** devircek ere verme.

39. Dil gıbatda, gulak tamda. (91/935)
Dil dedikoduda, **kulak** damda.

40. Dilegçiniŋ garnı doysa da gözi doymaz. (92/945)
Dilencinin **karnı doysa** da **gözü doymaz**.

41. Dili uzınıŋ, ömri gısga. (92/949)
Dili uzunun, ömrü kısa.

42. Diri baş galada gerek, öli baş – görde. (93/957)
Diri baş kalede gerek, **ölü baş** mezarda.

43. Dostsuz başım – duzsuz aşım. (98/1017)
Dostsuz başım, tuzsuz aşım.

44. Dostuŋa bereniŋi sorama, goŋşuna berenini agzama. (99/1024)
Dostuna verdiğini sorma, komşuna verdiğini **ağzına alma**.

45. Düyänıŋ ulusı köprüde tayak iyer. (104/1070)
Devenin büyüğü köprüde **dayak yer**.

46. Düye duz tayap yerinde aşık – yüz tapan yerinde. (104/1077)
Deve tuz bulduğu yerde, aşık **yüz** bulduğu yerde

47. Eglen başı gılıç kesmez. (107/1104)
Eğilen başı kılıç kesmez.

48. El-alkinçe, göz – gonak. (110/1137)
El tek kalınca **göz** çöker.

49. Eliŋ işlerse agzıŋ dişlär. (111/1147)
Elin işlerse ağzın dişler.

50. Eşek münenin ayagı dınmaz., iki ayallıŋ – gulagı. (117/1203)
Eşeğe binenin **ayağı** rahat etmez, iki kadınlının **kulağı**.

51. Eşiden deŋ bolmaz, gören göz bilen. (117/1210)
İşiden denk olmaz gören **göz** ile.

52. Eşiden gulakda yazık yok. (117/1212)
İşiten **kulakta** kabahat yok.

53. Garıp gızı görki bilen, bayın gızı tanakgısı bilen. (128/1313)
Fakir kızı güzelliği ile zengin kızı **tarağı** ile.

54. Garnı dişli (dey) (129/1324)
Karnı dişli (olmak) (d.)

55. Garrılı öy gazna. (130/1342)
Yaşlısı olan ev zengin.

56. Gavgasız baş görde yagşı. (131/1351)
Kavgasız baş mezarda iyi.

57. Gazanın gaynasa, gel – gidiŋ bolar. (134/1376)
Kazanın kaynarsa gelen gidenin olur.

58. Gelin yaşınar, dili dag aşar. (136/1398)
Gelin gizlenir, **dili** dağı aşar.

59. Gezegen ayak tezek basar. (138/1419)
Gezen ayak tezeğe basar.

60. Gıŋır başda akıl bolmaz. (139/1429)
Öfkeli başta akıl olmaz.

61. Goluŋ gımıldasa, ağzıŋ gımıldar. (145/1489)
Kolun kımıldarsa, ağzın kımıldar.

62. Goŋşa göz diken naharsız galar. (145/1492)
Komşuya **göz diken** ekmeksiz kalır.

63. Goŋşa yaman sayan golsuz galar. (145/1494)
Komşuya kötü düşünen **kolsuz kalır.**

64. Göbek ganıŋ daman yeri gözüne ıssı görner. (148/1527)
Göbek kanının damladığı yer gözüne sıcak görünür.

65. Göz bolmasa yüz döner. (151/1559)
Göz olmazsa **yüz** döner.

66. Göz bolmasa, maŋlay nätsin. (151/1560)
Göz olmazsa, **alın** ne yapsın.

67. Göz görmekden doymaz, adam bilmekden. (152/1565)
Göz görmekten doymaz, adam bilmekten.

68. Göz yöregin aynası. (152/1569)
Göz kalbin aynasıdır.

69. Gözi yoguŋ yüzi yok. (153/1569)
Gözü olmayanın yüzü yok.

70. Gözümiŋ göreŋi, gövnümiŋ söyeni. (153/1576)
Gözümün gördüğü, **gönlümün** sevdiği.

71. Gural işlär, el magtanar. (155/1580)
Alet işler, **el** övünür.

72. Halk aytsa, galb aytmaz. (163/1674)
Halk söylese, **kalp söylemez**.

73. Hayvan agzından semrär, adam gulagından. (166/ 1706)
Hayvan **ağzından semirir**, adam **kulağından**.

74. İkeviŋ agzı bir bolsa asmandakını inderer, altavıŋ agzı alabolsa, agzındakını aldırar. (174/1795)
İki kişinin **ağzı bir** ise göktekini indirir, altısının ağzı ala ise ağzındakini aldırır.

75. İki bolub bire degmez, gözlü bolup, köre degmez. (175/1800)
İki olup bire değmez, **gözlü olup** köre değmez.

76. İl aglak bolsa, doŋuz depä çıkar. (177/1820)
İl ağlasa, domuz tepeye çıkar.

77. İşler eliŋ pulı köp. (183/1890)
Çalışan elin parası çok.

78. İyen agız uyalar. (188/ 1945)
Yiyen ağız utanır.

79. Kän aşım, govgalı başım.
Çok aşım, **kavgalı başım.**

80. Kişi eli bilen ot köseme. (196/2024)
Başkasının eliyle ateş yakma.

81. Kötü dil ili bozar, (201/2079)
Kötü **ayak** yolu bozar.

82. Mal eyesiniŋ gözünden suv içer. (203/2094)
Mal sahibinin **gözünden** su içer.

83. Mıhman gelmeyän öyüŋ yıkılanı yagşı. (206/2126)
Misafir gelmeyen **evin** yıkılası gerek.

84. Mollalı oba gorgak, bagşılı oba batır. (209/2158)
Mollalı **köy** korkak, ozanlı **köy** yiğit.

85. Ogrı bogusı govşak. (218/2249)
Hırsızın **boğazı** gevşek.

86. Oyunda näme, dilinde şol. (224/2311)
Fikrinde ne varsa **dilinde** o.

87. Öte eşiden öy yıkar, çala eşinden – çatma (228/2355)
Çok işiten ev yıkar, az işiten çatma.

88. Ötmez arık – başa horluk. (230/2376)
Geçmeyen zayıflık **başa** eziyet verir.

89. Öyüm dar bolsa – da, tabagım, tasım geniş bolsun. (230/2376)
Evim dar olsa da **tabağım**, **tasım** geniş olsun.

90. Öyüne gelene öy boylı öykäni aytma (231/2383)
Evine gelene **ev** hakkında öfkeni söyleme.

91. Özüŋ nämäni aytsaŋ, gulagıŋ şonı eşider. (231/2383)
Kendin ne söylersen, **kulağın** onu işitir.

92. Saçı uzunıŋ yüregi yuka (239/2468)
Saçı uzunun **yüreği** yufka.

93. Sangısız dil nemäni diymez. (242/2496)
Düşüncesiz **dil** ne demez.

94. Sarı ädikli sag bolsa, sarı donlım salanlar.(242/2500)
Sarı çizmeli sağlam ise, **sarı entarili** sallanır.

95. Sazıŋ mazasam bar-ı zasam. (243/2504)
Sazın zevki de var, sancısı da.

96. Sözüni bilip sözläniŋ yüzüniŋ nurı tükenmez, (249/ 2568)
Yerini bilip harçlanıŋ golunıŋ harcı tükenmez.
Sözünü bilim söyleyenin yüzünün nuru tükenmez,
Yerini bilerek harçlayanın **kolunun gücü** tükenmez.

97. Süleymanam bolsaŋ, mura gulak sal. (256/2595)
Süleyman olsan da karıncaya **kulak ver**.

98. Tamda gulak bar. (256/2636)
Damda **kulak** var.

99. Tayak gelyänça – yumruk.(257/2647)
Değnek gelene kadar **yumruk** (gelir).

100. Tomus depesi gaynamadıgıŋ, gış gazanı gaynamaz. (259/2675)
Temmuzda **kafası kaynamayanın**, kışın **kazanı kaynamaz**.

101. Tüsseli öy buymaz, arpalı aç ölmez. (262/2704)
Dumanlı ev üşümez, arpalı aç ölmez.

102. Uruşman ayrılan yaraşma yagşı. (265/2768)
Vuruşmadan ayrılana **güzellik** yakışır.

103. Ya zer gerek ya zor. (267/2759)
Ya altın gerek ya güç.

104. Yagşı aşını iyer, yaman başını iyer. (271/ 2759)
İyi aşını yer, kötü **başını yer**.

105. Yagşı bilen oynasaŋ, günde bazar, (272/2801)
Yaman bilen oynasaŋ, gövün bozar.
İyi ile oynasan, her gün pazar,
Kötü ile oynasan **gönül bozar**.

106. Yalım az bolsa – da, yalagım giŋ bolsun. (278/2856)
Yemeğim az olsa da **tabağım geniş** olsun.

107. Yalŋız goldan av çıkmaz. (279/2861)
Yalnız elden av çıkmaz.

108. Yaltanıŋ dili gısga (kelte). (279/2861)
Tembelin **dili kısa.**

109. Yaman dil il bozar, (280 / 2873)
Yaman ayak yol bozar.
Kötü dil il bozar,
Kötü ayak yol bozar.

110. Yatar garın yazıklı. (285/ 2923)
Yatan karın kabahatli.

111. Yedi gapıda yer tapmadık. (285/2937)
Yedi **kapıda** yer bulmadık.

112. Yırtık bolsa, donum yırtık, gövnüm patışadan artık. (294/3018)
Yırtıksa entarim yırtık, **gönlüm** padişahtan zengin.

113. Yigidiŋ başı esen bolsa, mallı bolar, hem malsız bolar. (295/3029)
Yiğidin **başı esen** ise mallı da olur, malsız da.

114. Yigit başı govgada gerek, govgada bolmasa, görde gerek. (295/ 3030)
Yiğit başı kavgada gerek, kavgada değilse mezarda gerek.

115. Yörän ayaga çörme çolaşar. (300/3082)
Yürüyen ayağa diken dolaşır.

SONUÇ

Bir millet için ona kimliğini kazandıran en önemli unsurlardan biri olan dilin büyük önem taşıdığı tartışılamaz bir gerçektir. Birçok ülkenin bunun farkına çok önceden vararak dilleri üzerinde, ilgili her dalda araştırmalar yaptığını hatta bununla yetinmeyip ilgili oldukları milletlerin dilleri üzerinde de bu tür çalışmalar gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Bu anlamda ilgi duyulan en önemli dillerden birinin de Türkçe olduğunu, Türkçe'ye dair kaynakların azımsanmayacak bir bölümünün yabancı (Alman, Rus, v.b.) araştırmacılarca hazırlanmış olmasından anlayabiliriz.

Üzerinde farklı milletlerden dil araştırmacılarının dahi büyük bir titizlikle durduğu, dünya üzerinde oldukça önemli bir yere sahip olan dilimiz ve onunla aynı dil grubunda yer alan Türkmence üzerine yapılan çalışmalara bir yenisini ekleyebilmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz bir çalışma olan tezimizde bu iki dili "anlam bilim (semantik)" bakımından karşılaştırma imkânı bulduk.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz "Atasözleri tek başlarına bile bir milletin sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik,…. v.b. birçok özelliği hakkında bizlere bilgi verebilecek kadar zengin ürünlerdir." düşüncesinden hareketle Türk ve Türkmen atasözlerine baktığımızda hayat anlayışımızı, bizim için önem taşıyan varlıkları, kavramları, övgüye değer bulduğumuz ya da yerdiğimiz davranışları oldukça uzun bir sürede edinilen tecrübelerin ürünü olan, yaşama dair bilgece çıkarımlardan,atasözlerinden, bu iki milletin ortak bir kökten beslendiğini görebiliriz. Biz atasözleri, genel özellikleri ve kültür – dil ilişkisi üzerinde durarak, Oğuz grubunun bu iki dili arasında yaptığımız karşılaştırma sonucunda gördük ki Türkler'in ve Türkmenler'in atasözleri, sadece konuları, değer yargıları, hayata bakışları açısından değil, içerdikleri anlam olayları bakımından da büyük paralellik göstermektedir.

Türkçe ve Türkmence, gelişim evrelerinde daha sonra görülen farklılaşmalara rağmen, hâlâ birbirine oldukça yakın özellikler taşımaktadır.

İncelediğimiz 3115 tane Türkmen atasözünde, Türk atasözlerinde olduğu gibi söz sanatları arasında kabul edilen "aktarmalar"a fazlaca yer verildiğini tespit ettik.

Aktarma türleri olan “deyim aktarmaları (metafor)” ve “ad aktarmaları (metanomi)” arasında yaptığımız mukayesede “deyim aktarmaları”nın “ad aktarmaları”ndan daha fazla kullanıldığını belirledik.

Bütün türleriyle deyim aktarmaları 3115 Türkmen atasözü arasından 1055’inde kullanılmıştır. “Deyim aktarması” türleri arasında en fazla görülen “somutlaştırma” iken onu, “doğaya ait kelimelerin insana aktarılması”, “insana özgü niteliklerin, organ adlarının, vücutla ilgili kelimelerin doğaya aktarılması”, ile “duyu aktarma” izlemektedir. Gördük ki en fazla kullanılan metafor türü “somutlaştırma” iken en az başvurulan tür “duyu aktarma”dır. Diğer iki metafor türüne ise birbirine oldukça yakın sayıda başvurulmuştur.

Deyim aktarması türlerinin, ayrı ayrı görüldüğü atasözü sayısı ise şöyledir:

1. İnsana özgü niteliklerin, organ adlarının, vücutla ilgili kelimelerin doğaya aktarılmasıyla oluşan deyim aktarmaları: 86 tane atasözü

2. Doğaya ait kelimelerin insana aktarılmasıyla oluşan deyim aktarmaları: 215 tane atasözü

3. Somutlaştırma yoluyla oluşan deyim aktarmaları: 737 tane atasözü

4. Duyu aktarması yoluyla oluşan deyim aktarmaları: 17 tane atasözü

Deyim aktarmalarında 2. ve 3. maddede (bkz. s.21-22) yer alan sanatlar birbirine çok yakın olarak kabul edilebilir; çünkü herhangi bir durumun daha anlaşılabilir olması için başvurulan “deyim aktarması” olarak kabul ettiğimiz “somutlaştırma” sırasında bu durumun, doğadan bazı varlık ya da kavramlarla gerçekleştirildiği görülür.

Türkmen atasözlerinde başvurulduğunu belirlediğimiz bir diğer aktarma türü de “ad aktarması” yani “metanomi”dir. Bu sanatın kullanıldığı Türkmen atasözü sayısı daha önce de belirttiğimiz gibi “deyim aktarması” yani “metafor” bulunan atasözü sayısından oldukça azdır. Metanomi görülen atasözü sayısı 115’tir. Görüldüğü gibi “deyim aktarması”nın ilk iki türünden bile daha az sayıda atasözünde ad aktarması kullanılmıştır.

Bu çalışmada incelediğimiz 3115 Türkmen atasözünü, önemli anlam olaylarından biri olan “aktarmalar” açısından ele aldık. “Deyim aktarması (metafor)”ndan ve “ad aktarması (metanomi)”ndan oluşan “aktarmalar”ın Türkmen atasözlerinde oldukça fazla görüldüğünü tespit ettik.

Çalışmamızla hem Türk hem de Türkmen dillerinin yakınlığını ve sanatları kullanımlarındaki benzerliğini açıkça gördük. Atasözlerinden yola çıkarak iki milletin kültürel yakınlığına tanık olma imkânı yakaladık.

Tezimizin dil bilimin önemli kollarından biri olan "anlam bilim (semantik)" açısından araştırmacılara faydalı olmasını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- AKAR, M., DENİZ S., BİLECİK F., Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 1994.
- AKSAN, Doğan; Anadilimizin Söz Denizinde, Bilgi Yay., Ankara, Şubat 2002.
- AKSAN, Doğan; Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, DTC Fak. Yay., Ank. 1971.
- AKSAN, Doğan; Halk Şiirimizin Gücü, Bilgi Yay., Ank. 1999.
- AKSAN, Doğan; Her Yönüyle Dil, TDK Yay., Ank. 2000.
- AKSAN, Doğan; Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Şafak Matbaası, Ank. 1993.
- AKSAN, Doğan; Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu, TDK Yay., Ank. 1993.
- AKSAN, Doğan; Türkçenin Gücü, Bilgi Yay., Ank. 2005.
- AKSAN, Doğan; Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yay., Ank. 1996.
- AKSAN, Doğan; Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri, Bilgi Yay., Ank., Ocak 2005.
- AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Yay., İst. 1993.
- AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank. 1984.
- AKSOY, Ömer Asım; Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler - I, II,TDK Yay., Ank. 2004.
- AZİMOV, B. ÇARIYAROV.; Orfografik Sözlük (4-10 klaslar üçin) Aşgabad, Magarıfı 1986.
- AZMUN, .Y.; Iran Turkmencesi, Bir Yamut Ağzı: Arzuv, JTS, 1978.
- AZMUN, Y.; Ana Çizgileriyle Türkmence Dilbilgisi, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara 1983.
- B. MÄMMETYAZOV – N. ESENMIRADOV; Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi, Aşgabat – Ilım Yay., 1983.
- BANARLI, Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2.
- BANGUOĞLU, Tahsin; Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ank. 2000.

- BAŞKAN, Özcan; Lengüstik Metodu, Marmara Üniv. Vak. Yay., İst. 2003.
- BATIROV, S., SAKALLI, M; Türkmeno – Russkiy Slovar, Aşkabad 1940.
- BAYATLI, H.K.B, Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı Dil İncelemesi (Doktora Tezi), İstanbul.
- BELYAEV, İ.; Turkmenskaya Graminatika, Aşkabad 1915.
- BOZKURT, Fuat; Türklerin Dili, İstanbul 1992.
- BURAN, A, ALKAYA, E.; Çağdaş Türk Lehçeleri, Türkiye ve Türk Dünyası, İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, Elazığ Şubesi Yayınları, 4. Elazığ 1999.
- CAFEROĞLU, Ahmet; Türkmenler, Türk Kültürü, Ankara.
- ÇAĞATAY, S.; Türk Lehçeleri Örnekleri II, Yaşayan Ağız ve Lehçeler, Ankara, 1972.
- ÇENELİ, İ.; Türkmen Türkçesi Sözlüğü, TDAY Ankara, 1986.
- ÇOBANOĞLU, Özkul; Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, AKM Bşk. Yay., Ank. 2004.
- DEVELİOĞLU, Ferit; Osmanlıca – Türkçe Lûgat, Aydın Kitapevi, Ank., 1995.
- DİLÂÇAR, Agop;Türk Diline Genel Bir Bakış, TTK Basımevi, TDK Yay., Ankara 1964.
- DİLÇİN, Dehri; Edebiyatımızda Atasözleri, TDK Yay., Ank. 2000.
- DİZDAROĞLU, Hikmet; Tümce Bilgisi, TDK, Ank. 1976.
- DOERFER, G., HANSER, O.; Türkmen Manuel, Wien 1977 (O. Hanser, TÜrkmencenin el kitabı, Wien 1977), UAJ, C.3, 1983.
- DOĞAN, D. Mehmet; Büyük Türkçe Sözlük, Pınar Yay., İst. 2005.
  DTCF Yay., Ank. 1971.
- DULLING, G.; An Introduction to the Turkmen Language, London, 1960.
- ELÇİN, Şükrü; Halk Edebiyatına Giriş, KTB Yay., Ank. 1986.
- ERCİLASUN , Ahmet Bican; (Kom. Bşk.); Türk Dünyası Edebiyatları, MEB. Yay., İst. 1998.
- ERCİLASUN, Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.

- ERDAĞI, M. Sadık; ŞİNÂSİ – Nazım ve Nesirleri, Aşiyan Kitapevi, Ank. 2004.
- ERGİN, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., Ank. 2000.
- EYÜBOĞLU, E. Kemal; 13. yy'dan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler 1-2, Eren Yay., İst. 2002.
- GÖÇGÜN, Önder (Kom. Bşk.); Türk Dünyası Ortak Edebiyat Tarihi, Cilt 3, AKM Bşk.,Yay. 2003.
- GÜLSEVİN, Gürer; Türkmenler ve Türkmen Türkçesi, Erciyes, Kayseri,
- HAMZAYEV, M. Y.; Türkmen Dilinin Sözlüğü, Aşkabad 1962.
- KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı, TEV Yay., İst. 1994.
- KARA, M.; Çağdaş Türkmen Şiiri, Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Ankara 1998.
- KARA, M.; Türkmen Türkçesi Grameri, Gazi Kitapevi, Ankara 2005.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal; Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü, İnkılâp ve Aka Yay., İst. 1982.
- KARADAĞ, Metin; Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Akademi Yay., Balıkesir, Şubat 1996.
- KARAHAN, Leylâ; Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- KAVRUK, Hasan; Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Medipres Mat. ve Yay., Malatya 2004.
- KAYA, Doğan; Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- KAYMAZ, Zeki; Kumuk Atasözleri, Kardeş Ağızlar.
- KENESBAYOGLU, K.; Çev: H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar), Kazak Türkçesi Sözlüğü Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı, İstanbul 1986.
- KORKMAZ, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK, Ank. 2003.
- LAKOFF, George-JOHNSON, Mark; Metaforlar-Hayat, Anlam ve Dil, Çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yay., İst. 2005.
- MÄMMETZAYOV, B. - ESENMIRADOV, N., Türkmen Nakılları ve Atalarsözi, Aşkabat Ilım Yayınları, Aşkabat 1983.

- N. SAMOYLOVİÇ; Zapiski Vost., Otdel., Petersburg, 1912, s. LXXIII-LXXIV(deki bazı notları)
- ORKUN, Hüseyin Namık; Yeryüzünde Türkler, Kenan Mat., İst. 1944.
- OSKAR, H., Turkmen Manual, Descriptive Gramer of Contemporary Literary Turkmen Text Glossary, Wien 1997.
- ÖTÜKEN, Adnan (Haz.) Türk Atasözleri ve Deyimleri – I, MEB Yay., İst. 2001.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş; Uygur Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul 1992.
- PAR, Arif Hikmet; Örnekli Açıklamalı Ata Sözleri, Serhat Dağ. Yay., İst. 1982.
- PAR, Arif Hikmet; Örnekli-Açıklamalı Atasözleri, Serhat Dağ. Yay., İst. 1982.
- SARAÇBAŞI, M. Ertuğrul-Minnetoğlu, İbrahim; Örnekli ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü, Bilge Yay., İst. 2002.
- SAUSSURE, Ferdinand de; Genel Dilbilim Dersleri, Yayımlayanlar: Charles BALLY, Albert SECHEHAYE (Albert Ricdlinger'in İşbirliğiyle), Çev: Prof. Dr. Berke VARDAR, May, 1985, Ankara, Birey ve Toplum Yay.
- SİS, Nesrin; "Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, V – 2, Ege Üniv., Türk Dünyası Araşt. Ens., Yay., İzmir, 2005.
- SİS, Nesrin; TÜRKMEN TÜRKÇESİ, Öz Serhat Yay., Malatya, 2007.
- ŞİNASİ, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye, (Haz. BEYZADEOĞLU, Süreyya), İst., 2003.
- TDK; Derleme Sözlüğü (I-XIII), TDK., Ankara, 1975.
- TEKİN T.; Ceylan E.; Ölmez Z.; EKER S., Türkmence – Türkçe Sözlük, Simurg Yayınları, Ankara, 1995.
- TEKİN, T.; Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler, Ankara, 1975.
- TEKİN, Talat, CEYLAN, E., Z., Eker, S., Türkmence Türkçe Sözlük, Ankara, 1995.
- TOGAN, Z.V.; Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul, 1981.

- TÜRK ATASÖZLERİ ve DEYİMLERİ – I, Millî Kütüphane Başkanlığı MEB. Bas., Ank. 2001.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri – I, Millî Kütüphane Bşk. M. E. , 2001.
- Türk Dil Kurumu, (1991), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara Yeni Türkiye Yayınları, Türkler, Cilt 19, Ankara 2002.
- UZUN, Nadir Engin; Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri Üzerine Bir Çalışma, Ank. 1988.
- YALMAN A.R.; Cenupta Türkmen Oymakları, I, II Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- YUDAHİN, K.; (Çeviren: A. Taymas) Kırgız Sözlüğü (I-II), TDK, Ankara 1988.

METNİN FOTOKOPİSİ